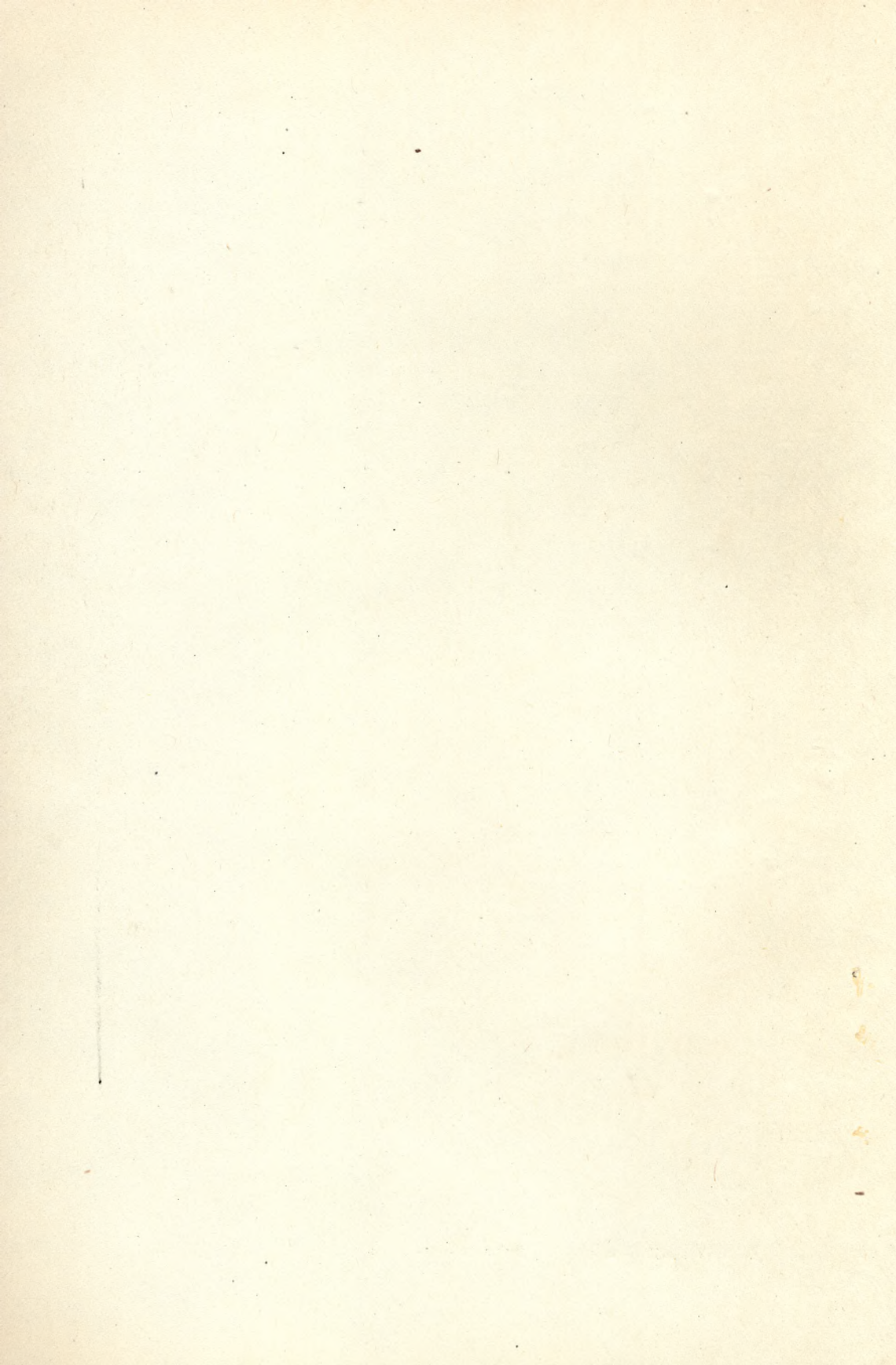

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA I

OBSAH

<i>Igor Andrejevič Isajev: Ke kritice buržoazních právních koncepcí období NEPu („eurasijci“ a „mladorusové“)</i>	3
<i>Otakar Plundr: Změny v organizaci a pravomoci soudů v Polské lidové republice v letech 1971—1976</i>	33
<i>Ladislav Červenka: K některým otázkám omylu v československém trestním právu</i>	71

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Игорь Андреевич Исаев: К критике буржуазных правовых концепций периода НЭПа („евразийцы“ и „младороссы“)</i>	3
<i>Отакар Плундр: Изменения в организации и подведомственности судов Польской Народной Республики в 1971—1976 гг.</i>	33
<i>Ладислав Червенка: К некоторым вопросам ошибки в чехословацком уголовном праве</i>	71

INHALT

<i>Igor Andrejevič Isajev: Zur Kritik der bourgeoisen Rechtskonzeptionen zur Zeit der NEP („Eurasier“ und „Jungrussen“)</i>	3
<i>Otakar Plundr: Die Veränderungen in der Organisation und Kompetenz der Gerichte in der Polnischen Volksrepublik in den Jahren 1971—1976</i>	33
<i>Ladislav Červenka: Zu einigen Fragen des Irrtums im tschechoslowakischen Strafrecht</i>	71

Ke kritice buržoazních právních koncepcí období NEPu („eurasijci“ a „mladorusové“)

IGOR ANDREJEVIČ ISAJEV

Mezi nejdůležitější otázky nové ekonomické politiky (NEPu) patří spolu s problematikou historickou, ekonomickou, právní aj. na čelném místě také otázky ideologického boje. O nich lze oprávněně říci, že dodnes neztratily na své aktuálnosti a politické závažnosti. Proto také tomuto období dějin sovětské společnosti věnuje neustálou pozornost historiografie sovětská i zahraniční. Četné výzkumy a články se zabývají zejména procesem utváření plánovacích a chozrasčotových principů sovětské ekonomiky dvacátých let a s ním souvisejícími spory a diskusemi. Podrobně je zkoumána problematika státního kapitalismu, všechna hlediska vyskytující se v literatuře v souvislosti s jejím formováním jsou předmětem zájmu badatelů. Svou přitažlivost si zachovala i otázka využití soukromého kapitálu a soukromé iniciativy při výstavbě socialismu, která v podmínkách NEPu hrála důležitou úlohu. V těchto souvislostech se přirozeně připomíná a kriticky rozebírá soubor stanovisek buržoazních „sovětologů“ dvacátých a třicátých let, jejichž převládající většina pocházela z poříjnové ruské emigrace.¹⁾ Kritika těchto autorů je o to významnější, protože jejich koncepce jsou dodnes využívány v pracích soudobých buržoazních historiků a „sovětologů“. Starý materiál a stanoviska se modifikují a stávají se součástí „moderních“ teorií „konvergence“, „pluralitního společenského systému“, „smíšené ekonomiky“ a podobně.²⁾ Stejně široce přejímají běloemigrantské koncepce současní sociál-reformisté a revisionisté. Ti si nejvíce oblíbili reformistické teorie tak zvaných „směnověhovců“, které se ve dvacátých a třicátých letech pěstovaly a šířily jak v zahraničí mezi ruskou buržoazní emigrantskou inteligencí, tak i v Rusku v analogických sociálních vrstvách.

¹⁾ N. Ja. Trifonov, Iz istorii borby Komunističeskoj partiji protiv směnověhovstva. Istorija SSSR, 1959, č. 3; V. N. Koloskov, Iz istorii iděologičeskoj borby pěrvych let Sovětskoj vlasti. Voprosy filosofii, 1964, č. 11; O. I. Chochunova, Borba Komunističeskoj partiji protiv buržoasnoj iděologii směnověhovstva v gody vosstanovlenija narodnogo chozjajstva (1921–1925). Kandidátská disertace. Moskevská státní univerzita, 1967; L. G. Običkina, Iz istorii borby RKP/b protiv antisovětskich partij i těčenij (1921–1923). Voprosy istorii KPSS, 1969, č. 2, aj.

²⁾ Podrobněji o tom viz T. P. Pridvorova, Problemy NEPa v buržuaznoj istorioigrafii. Novaja ekonomičeskaja politika. Voprosy teorij i istorij. Moskva 1974, str. 308 až 313.

Kritice těchto politickoprávních a ekonomických koncepcí vypracovaných ve dvacátých a třicátých letech některými skupinami „směnověchovských“ teoretiků je věnována podstatná část této studie.

*

Přechod k tzv. nové ekonomické politice představuje velmi významné období v dějinách sovětské společnosti. Mladý sovětský stát v něm pod vedením komunistické strany přikročil k uskutečňování smělého plánu přestavby národního hospodářství. V tomto období, v procesu intenzivní obnovy a hledání nových cest ekonomického plánování a stimulování se formovaly základní principy socialistického hospodaření a socialistické zákonnosti.

V sociální struktuře společnosti se uskutečnily hluboké revoluční přeměny. Ruský proletariát ve svazku s pracujícím rolnictvem po svém vítězství v občanské válce zahájil výstavbu nové socialistické společnosti. Buržoazie po porážce v revolučním třídním střetnutí navždy ztratila své postavení panující třídy. Zbytky vykořisťovatelských tříd projevovaly nyní svůj nepřátelský vztah k sovětské moci v nových formách třídního boje: terorem, spiknutím, sabotáží, spekulací, banditismem. Značná část buržoazní inteligence se dala cestou pokojné spolupráce s novým režimem. Nesmiřitelní nepřátelé socialismu z řad dříve panujících tříd opustili území sovětského státu a pokračovali v boji proti komunismu v Rusku ze zahraničí.

Jak známo, přechod k NEPu vyvolal jisté obnovení a oživení soukromopodnikatelské činnosti, kterou sovětský stát chápal jako pomocný faktor v procesu obnovy národního hospodářství a kterou také k tomuto cíli využíval. Zákon připustil soukromý kapitál jen v přísně vymezených hranicích a jeho aktivita se z největší části projevila ve sféře drobné výroby a maloobchodu. I takovéto oživení buržoazních prvků v ekonomické oblasti ovšem nezadržitelně vedlo k zostření ideologického boje.

Běloemigrantský tisk všech odstínů hodnotil novou ekonomickou politiku jako „termidor revoluce“, jako „příbrzdovaný návrat ke kapitalismu“. Také buržoazní ideologové, kteří zůstali doma v Rusku, začali hovořit — třebaže ne tak přesvědčeně jako jejich kolegové v emigraci — o „obnově kapitalismu v Rusku“.

Začátek dvacátých let byl v ruském společenském myšlení obdobím smělých revolučních projektů, pečlivě promyšlených a statisticky podložených plánů, ale současně také dobou sociálních iluzí a utopií. Sociální mentalita vyburcovaná Velkou revolucí horečně pracovala. Právě v té době se začal uskutečňovat grandiózní leninský plán GOELRO, mnohými lidmi v těžkých podmínkách hladu a zimy nutně považovaný za čirou fantazii. Stranické sjezdy, konané v počátcích obnovy, vytyčovaly přesně formulované a konkrétní úkoly vyžadující přímo kolosálního vypětí všech sil a energie: byly to úkoly znamenající obnovu zničeného průmyslu a zamrzlé dopravy, vzkříšení hladem již skoro mrtvých měst a vesnic. Komunisté a komisaři,

sotva se vrátivši z front občanské války, s týmž zápalem se pouštěli do nové a nezvyklé práce — stávali se řediteli závodů, učili se obchodovat, vládnout jazykem diplomatů při jednáních s buržoazními obchodníky a delegáty. A právě ve dvacátých letech započal proces formování základních principů sovětského společenského a hospodářského plánování. Poprvé ve světových hospodářských dějinách byly vytvořeny sociálně-ekonomické a politicko-právní předpoklady k sestavení reálného jednotného plánu rozvoje celého národního hospodářství. Vznikaly základy sovětského plánovitého hospodářství. Revoluční přeměny se vyjadřovaly a zakotvovaly formou právních norem v prvních sovětských kodifikacích, které byly právě v těchto letech uskutečněny. Jiným způsobem, hlasy plnými romantického entusiasmu tlumočili a podporovali tento tvůrčí nástup spisovatelé a umělci mladé sovětské republiky. Lidé snili, plánovali, pracovali. Dvacátá léta se stala východiskem budoucího mírového rozvoje naší země.

Začátkem dvacátých let bylo však slyšet i jiné hlasy. Bílá emigrace, pestrá co do svého složení a politického zbarvení, rozběhla se po Evropě, hledala nové domovy a utvářela podivné geografické útvary. Monarchisté, wrangelovci a stoupenci velkoknížete Kirilla se nejprve usadili v Cařihradu, ale potom se přestěhovali na Balkán. Začátkem dvacátých let objevují se jejich tištěné materiály v Sofii, v Bělehradě, v Novém Sadu. V Praze a ve Varšavě začala vyvíjet činnost eserská a jiná „socialistická“ vydavatelství. Pravicově orientovaní eseři a menševici si vybrali Berlín, kde se přizívovali spolu s některými monarchistickými skupinami, které tam také našly své útočiště. Kadetská emigrace učinila svým střediskem Paříž. V dalekém Charbinu působily monarchistické organizace, které už v polovině dvacátých let začínají inklinovat k fašismu.

Začátkem dvacátých let se většině emigrantů stává jasným, že svůj ozbrojený boj s revolucí prohráli. Kontrarevoluční „bílé hnutí“ zkrachovalo. Rychle slábly a opadávaly i naděje na zahraniční intervenci. Poválečná Evropa začala obracet svou pozornost k vlastním starostem a potížím. Ruští emigranti se byli nuceni těmto novým okolnostem přizpůsobit. Kdo to uměl, nacházel postupně své uplatnění v novém sociálním prostředí.

Avšak mnozí emigranti dále vyčkávali. Doufali, že k rozhodujícímu obratu dojde v samotném Rusku a že se potom znovu stanou pro Rusko nepostradatelnými. Aby přesvědčili sebe a své druhy, že k takovému vývoji opravdu dojde, začali tito lidé svědomitě studovat (nakolik to bylo možné v cizině) všechny nové jevy, nová fakta a tendence, které se objevovaly v dalekém Rusku. Snažili se je ovšem vysvětlovat, interpretovat takovým způsobem, aby všichni uvěřili, že jejich věc není ztracena, že vše zase bude v pořádku.

Atmosféra pasivního vyčkávání je však neúnosná. Extrémní živly ruské emigrace hledají spásu v dobrodružné aktivitě, v přípravě nové intervence, v teroristických akcích a v diversích. Jiní se orientují dlouhodoběji, zatím hromadí síly, organizují, snaží se navázat spojení s „pátou kolonou“ v so-

větském Rusku, sestavují různé plány a programy protisovětského politického boje.

V běloemigrantské literatuře dvacátých let nacházíme veliké množství všelijakých projektů „obnovy Ruska po pádu bolševiků“. Stovky stran, skupin a bloků rozpracovávají plány taktické činnosti protikomunistického hnutí, smolí návrhy ústav „obrozeného Ruska“.

Ovšemže, politikou tohoto druhu se zaměstnává jen část ruské emigrace. Většina realističtější myslicích ruských utečenců má plnou hlavu jiných, praktických starostí: shánění podpory a práci pro sebe a pro své přátele (hlavně u mocipánů hostitelských zemí), pracují jako stavitelé, inženýři, ekonomové apod. u nejrůznějších firem a podniků. Hledají cestu zpět do vlasti. Avšak i mezi nimi mnozí přece jenom stále vyčkávají.

Charakteristickým jevem života bílé emigrace v dvacátých letech bylo ustavování takzvaných „porevolučních“ stran a hnutí. Tato politická seskupení se objevovala hned po revoluci a po občanské válce a prohlašovala o sobě, že nemají nic společného se starými politickými stranami kadetů, eserů, menševiků aj. Členská základna těchto nově vznikajících emigrantských organizací sestávala z velké části z mladých lidí – z mladých důstojníků, studentů, inteligentů. Základním ideologickým hlediskem těchto nových politických směrů bylo uznání skutečnosti, že kolo dějin nelze obrátit zpět, uznání reality revoluce a všech sociálně politických přeměn, které vyvolala. Mezi emigranty se rychle šířily o sílily ideje návratu do vlasti a smíření se sovětským zřízením.

Jak řekl P. N. Miljukov, emigrace „se dostala na rozcestí“. Kruhy, které pochopily neúčelnost ozbrojeného boje proti revoluci, začaly se rychle diferencovat od „zatvrzelců“. Jejich pozice je založena na víře ve vytouženou degeneraci sovětské moci. Omrzelé rozpory a mezistranické hádky mezi emigranty, zklamání nad starým partajnictvím vyvolávají k životu nové formy organizovanosti – „nadstranické“ „blokové“ skupiny a sdružení. Staré strany, odtržené od reálné politické základny, se rozpadají, ztrácejí svou někdejší vyhraněnost. Objevují se nové organizace typu „Republikánsko-demokratického sdružení“ (RDO), kterému je cizí „stranicko-politická minulost“ a v němž „se sjednocují osobnosti“ od levých kadetů až po pravé socialisty. Dochází také k dosti rychlému růstu organizací, které se prohlašují za „národní strany“ (národně revoluční svaz, národně demokratická strana, ruský národní svaz aj.). Protože jim však chybí jak národní, tak i třídní základna, tyto organizace mizí stejně rychle, jako vznikaly. Nicméně je možno konstatovat, že v politickém životě emigrace té doby existovaly tendence proklamativního popírání stranického charakteru politických organizací a zesílení socialistické kamufláže jejich programu.

Veliký rozruch vyvolal sborník, který vyšel roku 1921 v Praze pod názvem „Směna věch“ (změna kursu). Základní myšlenky autorů statí v něm obsažených se setkaly s vřelým ohlasem jak mezi zahraniční ruskou emigrací, tak i u „emigrace domácí“, tj. mezi těmi vrstvami buržoazie v Rusku, které se také kojily nadějami na vnitřní, pro ně žádoucí přerod sovětské moci. Název sborníku dal jméno – „směnověchovci“ – novému ideologic-

kému směru, který se v té době zformoval. Tato skutečnost dokazuje, že pražský sborník vystihl společného jmenovatele tendencí, které se rodily v diferencovaných vrstvách domácí i emigrantské buržoazie.

„Směnověchovství“ se stalo ideologií také „nové buržoazie“, která vznikla v prvním období NEPu a kterou tvořily určité vrstvy buržoazních inteligentů z doby carismu, tzv. „specialisté“ a dále soukromí podnikatelé. V. I. Lenin charakterizoval tuto ideologii takto: „...směnověchovci vyjadřují náladu tisíců a desetitisíců kapitalistů nebo sovětských zaměstnanců, účastníků naší nové ekonomické politiky.“³⁾ Vztah ke „směnověchovství“ byl jako zvláštní bod jednání posuzován na XII. všeruské konferenci Ruské komunistické strany (bolševiků), která se konala v dubnu roku 1922. Podstatu tohoto nového směru a poměr strany k němu vyjádřila rezoluce konference v bodu č. 7: „Takzvaný směr „směnověchovců“ až dosud hrál a ještě může sehrát objektivně pokrokovou úlohu. Stmeloval a stmeluje ty skupiny emigrace a ruské inteligence, které se „smířily“ se sovětskou mocí a které jsou ochotny s ní spolupracovat při obnově země. V tomto směru si „směnověchovství“ zaslouhuje kladný vztah z naší strany.“⁴⁾

Pozitivní úloha „směnověchovství“ spočívající v tom, že získávalo pro sovětské zřízení nejrůznější vrstvy staré inteligence (hlavně inteligence technické), neměnila nic na ideologické protikladnosti tohoto směru vůči sovětské moci a na jeho ideologické nebezpečnosti. XIV. sjezd VKS(b), který se sešel v roce 1925, kdy se již plně projevila sociální podstata tohoto nového buržoazního ideologického proudu, proto také „směnověchovství“ definoval jako „ideologii nové buržoazie, která se rozrůstá a povolna splývá s kulaky a s úřednickou inteligencí“. Podstatu této ideologie viděl sjezd v tom, že podle názoru „směnověchovců“ „komunistická strana má zdegenerovat, zatímco nová buržoazie se má zkonzolidovat“. Sovětský stát měl podle jejich mínění „dojít až na práh demokratické republiky, ... překročit tento práh a za pomoci nějakého „césara“, který se vyšvihne z vedoucích vojenských nebo civilních kruhů, ... dostat se na úroveň obyčejné buržoazní republiky“.⁵⁾ „Směnověchovství“ se přitom vyznačovalo silným nacionalismem; k jeho základní výzbroji patřila idea „jednotného nedělitelného Ruska“.

Úkolem této stati není rozbor základních teoretických východisek „směnověchovství“. Tato otázka si vyžaduje zvláštní pozornost. Zde se omezíme na konstatování, že „směnověchovství“ nebylo jednotným, programově vymezeným hnutím. Nemělo také žádné vyhraněné organizační formy. Dá se říci, že do značné míry bylo spíše jakousi náladou v oblasti vědomí, projevem změněných psychologických postojů poměrně širokých sociálních vrstev. Uvnitř tohoto proudu vznikla celá řada již vyhraněnějších organizačních forem, jako byly např. sjezdy odborníků různých profesí, periodická

³⁾ V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, díl 45, str. 94.

⁴⁾ KPSS v rezolucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, č. I. Moskva 1954, str. 671.

⁵⁾ Tamtéž, č. II.

vydání a sborníky článků, vědecké společnosti a semináře atp. Pro domácí „směnověchovství“ pak bylo charakteristické, že postrádalo jakýchkoli stranicko-politických forem organizace.

V téže době, paralelně se „směnověchovstvím“, které se značně rozšířilo i uvnitř Ruska, vznikl v zahraničí ještě jeden ideologický směr. Obdržel název „eurasijci“. Avšak politická a ideová východiska obou těchto směrů byla společná. Chápeme-li „směnověchovství“ jako proud zachvacující poměrně široké vrstvy liberální buržoazie a buržoazní inteligence, k jehož hlavním charakteristikám patří zřeknutí se ozbrojeného boje proti sovětské moci a hledání cest ke spolupráci s ní (spojené s nadějí na její brzkou degeneraci) — pak můžeme „eurasijství“ považovat za jeden ze směrů uvnitř tohoto proudu.

Pro „směnověchovství“ byla typická pestrost skupin je tvořících, amorfnost pozitivního programu, značná šířka ideologického záběru (jeho vliv se projevoval v nejrůznějších odvětvích kultury, ve vývoji ekonomického myšlení atd.) a nevyhraněnost politické platformy. „Eurasijství“ pak podle našeho názoru bylo tím směrem, kterému se podařilo politické snahy „směnověchovství“ vyjádřit v koncentrovanější, určitější podobě.

„Eurasijství“ se vyznačovalo stálými pokusy o vyjádření zmíněných nestálé se měnících tendencí v nejrůznějších programech a formulacích. Autoři těchto dokumentů soustřeďovali svou pozornost zejména na otázky státního zřízení Ruska „po pádu bolševiků“, „forem vlády ducha a forem práva“ a dále na politické a sociologické aspekty událostí doma v Rusku. Odtrženost „eurasijských“ intelektuálů od reálného života byla přitom tak velká, že se projevila až mimořádnou abstraktností a utopičností jejich projektů a programů. Nicméně — ve srovnání se zarputilou monarchistickou a „aktivistickou“ (tj. na pokračování ozbrojeného boje proti sovětům orientovanou) emigrací — byli „eurasijci“ přece jen směrem, který dovedl velkoryseji a realističtěji přistoupit k hodnocení historického vývoje v po-revolučním Rusku.

Zvláštní význam měla skutečnost, že „eurasijství“, rozšířené převážně mezi emigranty, mělo značný vliv na formování navrátilčeských nálad uvnitř emigrantských stran a skupin. „Směnověchovské“ tendence v samotném Rusku samozřejmě nemohly takový kontakt s emigrací udržovat.

Svou existenci oznámila „eurasijská“ skupina poprvé v srpnu 1921. Od té doby rozvinula poměrně bohatou publikační činnost. Ve dvacátých a třicátých letech vydala řadu sborníků a monografií, věnovaných problematice filozofie dějin, ruské kultury a politiky. V emigrantském tisku vyvolaly tyto publikace široký ohlas, pozitivní i kritický. O „eurasijcích“ se začalo hovořit. Do jisté míry na tom měla zásluhu schopnost vedoucích teoretiků této skupiny vyvolat pozornost k novému proudu. Organizátory a intelektuálními vůdci „eurasijství“ byli totiž poměrně mladí lidé.

Za zakladatele hnutí sami „eurasijci“ považovali N. S. Trubeckého, filologa a filozofa, který od roku 1923 vedl katedru slovanské filologie na vídeňské univerzitě. N. S. Trubeckoj se později stal jedním ze zakladatelů strukturalismu v moderní lingvistice.

Když se N. S. Trubeckoj roku 1928 s hnutím rozešel, připadla úloha vedoucího teoretika „eurasijství“ mladému a velice nadanému geografu a ekonomu P. N. Savickému. Jako teoretik se P. N. Savickij zaměřoval na problém „eurasijského geografického prostoru“, zaujímajícího zvláštní místo mezi Evropou a Asií. Tento problém v historické a historicko-filozofické interpretaci později rozvinul G. V. Věrnadskij, který také patřil do skupiny „eurasijců“. (V současné době je na Západě považován za předního odborníka v oblasti ruské historie.) Aktivní, i když nedlouhou činnost v „eurasijském“ hnutí vyvíjeli historik a filozof L. P. Karsavin a historik náboženského myšlení G. V. Florovskij. Jejich vkladem do „eurasijské“ teorie bylo spojování ideologických principů „eurasijství“ s myšlenkovými principy ruského pravoslaví. Mimochodem řečeno, organického spojení těchto dvou ideologických soustav nedosáhli. Emigrantská kritika záhy tento fakt konstatovala a Karsavin a Florovskij, když se přesvědčili o nepravdivosti „eurasijců“, brzy se s tímto hnutím rozešli. Úlohu odborníka na otázky politického zřízení a práva koncem dvacátých let mezi „eurasijci“ zaujal bývalý profesor moskevské univerzity N. N. Aleksijejev.

Zostřená pozornost emigrace vůči „eurasijství“ a bouřlivé spory kolem něho byly vyvolány především tím, že příslušníci této skupiny otevřeně přiznali, že hluboké sociálně-ekonomické změny v Rusku považují za realitu, kterou je třeba vzít na vědomí. Tito představitelé mladších generací emigrantů nechtěli mít nic společného s tvrdohlavou taktikou wrangelovců, monarchistů, „aktivistů“ atd., zřekli se starých politických stran, jejich vůdců a idejí. Na současné události se snažili mít svůj vlastní, nový názor. Tendence tohoto druhu se projevovaly v mnohých emigrantských centrech. Solidaritu s „eurasijci“ (kteří vystoupili poprvé v Sofii a odtud přesídlili nejprve do Prahy a odtud do Paříže a Berlína) vyjadřovali „ustrjalovci“ v Charbinu, nacionální maximalisté v Berlíně, „neonarodnici“ v Paříži. Ve třicátých letech začali rozvíjet základní koncepci „eurasijců“ tak zvaní „mladorusové“.

Filozoficko-historickou a geopolitickou koncepci „eurasijství“ zde připomeneme jenom v nejobecnějších rysech:⁶⁾ V jejím základě leží staré slavjanofilské ideje o svérázné cestě vývoje Ruska, o pravoslaví jako základu ruské kultury, a také modifikovaná teorie N. Danilevského o Rusku jako zvláštním světě. V této části své ideologie se „eurasijci“ obraceli k předrevoluční minulosti, k „trvalým hodnotám ruského ducha“. Z politického hlediska nebylo v těchto koncepcích nic nového.

Zajímavější je pro nás druhá část „eurasijské“ ideologie, a to ta, která se snaží vyrovnat s probíhajícími fundamentálními přeměnami v Rusku.

Revoluce byla pro „eurasijce“ historickým faktem, z jehož respektování musily vycházet jakékoliv koncepcí perspektiv budoucího historického

⁶⁾ O tomto aspektu viz V. T. Pašuto, Istoki německoj něofašistskoj koncepcii istorii Rossii. Voprosy istorii, 1962, č. 10, str. 69–76. Autor zde hodnotí reakční geopolitické teorie „eurasijců“, které se dnes snaží využít západní revanšisté, stavějící do protikladu Rusko a Evropu jako dva nesmiřitelné světy.

vývoje v Rusku. „Eurasijci“ jako jedni z prvních uměli pochopit nezvratnost dějinného vývoje. Jakmile však vstoupili do sféry futurologie a předpovědí, ani oni se nebyli schopni vyhnout utopismu, neuměli oddělit přání od skutečnosti. Tam, kde přání a apriorní stanoviska nabyly vrchu, ztráceli i „eurasijci“ schopnost reálnějšího přístupu k věci. Je příznačné, že „eurasijci“ mezi své „nástroje politického poznání“ řadili i intuici a víru. Neschopnost překročit hranice svého třídního vědomí a chápání se nutně odrážela i v utopickém rázu jejich politického, ekonomického i právního programu. Někdy však, když srovnávali své politické alternativy a programy navrhované pro Rusko s reálnými přeměnami, k nimž tam docházelo, „eurasijci“ přece jen bývali schopni odložit mnohé prvky svých programů a projevovali sklony k realistickému myšlení. To logicky znamenalo i konec „eurasijství“: část jeho představitelů po dlouhém a obtížném vývoji došla k uznání existence sovětské moci a všech přeměn jí uskutečněných; jiná část, která nebyla schopna odložit utopistické názory, sblížovala se stále více s nejzavilejšími nepřáteli sovětského zřízení; někteří se ve třicátých letech zařadili do profašistického tábora.

Náš zájem vyvolávají zejména stanoviska „eurasijců“ obsahující hodnocení změn a událostí, k nimž v Rusku docházelo v letech NEPu a obnovy národního hospodářství. Podobně jako jiné skupiny „směnověchovců“ i „eurasijci“ považovali tento vývoj za projev degenerace sovětského zřízení, za pozvolné sklouzávání sovětské společnosti ke kapitalismu; v souladu s tímto hodnocením pak předkládali své programy přestavby Ruska. Je třeba konstatovat, že o kapitalismu v čisté podobě v nich však již nemluvili. Ve svých dokumentech navrhovali různé „smíšené“ společensko-ekonomické soustavy, „pluralitní demokracii“, naznačovali možnosti konvergence dvou sociálně-ekonomických systémů.

Ve dvacátých letech tedy ruští bílí emigranti již pracovali na koncepcích, které se dnes v sedmdesátých letech vydávají buržoazními sovětology a ostatními antikomunisty za ultramoderní. Někdejší teorie „směnověchovců“ obohatily arsenal nejen soudobých sociál-reformistů, ale i buržoazních ideologů dnešní „nové industriální společnosti“ a „společnosti všeobecného blahobytu“.⁷⁾ „Směnověchovci“ stejně jako mnozí další běloemigranti se kromě toho zapsali svým podílem i do dějin buržoazní historiografie sovětské společnosti dvacátých a třicátých let.

Kritický rozbor „směnověchovských“ sociologických a politických koncepcí, odhalení jejich nevědeckého a protisovětského zaměření má proto i dnes nanejvýš aktuální význam.

*

„Eurasijci“ chápali, že revoluce v Rusku znamenala počátek zcela nové epochy společenského vývoje. Chápali, že tento dějinný zlom je třeba vzít na vědomí a ve všech úvahách s ním počítat. G. V. Florovskij napsal, že

⁷⁾ Viz o tom T. P. Pridvorova, cit. dílo, str. 308.

„jít za revolucí znamená respektovat, co se událo, a to co nejsvědomitěji a nejpřesněji, a vycházet z toho ve své každodenní práci“.⁸⁾ Sociální podstata revoluce ovšem zůstávala mimo možnosti chápání „eurasijců“. Domnívali se, že revoluce v Rusku byla „protestem proti evropanství“, spontánním projevem ruského národního ducha. Jedinou možnou orientací současného Ruska se podle jejich názoru stala orientace na Východ.⁹⁾

Za jednu z reálných sil, kterými je možno čelit komunismu, považovali „eurasijci“ nacionalismus. Aby však své ideologii dodali širší a univerzálnější charakter, snažili se překročit národní rámec a k prvkům nacionalismu připojit prvky širší etnicko-kulturní koncepce. K tomu jim posloužila idea Eurasie jako svérázného kulturního prostoru, jako samostatného územního celku na obou stranách předělu mezi Evropou a Asií. „Eurasijci“ často hrdě zdůrazňovali, že se opírají o daleko širší etnickou a kulturní základnu, než jakou měli jejich předchůdci slavjanofilové. První příznaky eurasijské kulturní jednoty je podle jejich názoru možno odhalit již v Džingischánově říši. Mongolové formulovali úkoly Eurasie tím, že položili základy její politické jednoty i jejího politického zřízení.¹⁰⁾ Na rozdíl od slavjanofilů, kteří se orientovali výlučně na svazek slovanských národů, „eurasijci“ hodlali zformulovat ideologii slovansko-turanskou (turanský prvek v ruské kultuře také neustále zdůrazňovali). Za filozofický základ této ideologie prohlašovali pravoslavlí a idealismus. Ju. Širinskij-Šichmatov, který se snažil zformulovat programové teze vyjadřující též názory rozličných skupin blízkých „eurasijcům“, vypočítával v této souvislosti následující principy: 1. víra v prvotnost duchovna, 2. život podle křesťanských zásad, 3. uznávání svérázných cest vývoje Ruska-Eurasie jako zvláštního prostoru.¹¹⁾

„Eurasijci“ pochopili, že komunismus, který roku 1917 zvítězil v Rusku, brzy přeroste v jev světového významu, který bude rok od roku hrát stále důležitější úlohu v ideologické krizi starých společenských formací na Západě. V tomto směru byli dostatečně bystrozrací. „Soudobý bolševismus již není jevem výlučně sociálním a politickým, zapustil již bezpočetné kořeny“, psal P. Suvčinskij. Vzápětí však zapomíná na realitu a předkládá svou variantu boje proti komunismu: „...zvítězit nad ním je možno jen za předpokladu, že se proti němu postaví stejně univerzální ideologie, která narýsuje jasný a všestranný obraz budoucnosti.“¹²⁾ V tehdejších podmínkách něčeho takového nebyla schopna ani jedna strana nebo skupina. Zformulovat takovou ideologii mohli podle názoru „eurasijců“ pouze oni sami. Domnívali se proto, že v souvislosti s tímto posláním musí těžiště svého boje proti bolševismu přenést do sféry boje ideologického. Podle jejich

⁸⁾ G. V. Florovskij, O patriotizme pravědnom i grechovnom. Sbornik Na puľach. Utvėrždėnija jėvrazijcev, sv. 2, Berlín 1922, str. 244.

⁹⁾ N. S. Trubeckoj, Russkaja problema. Berlín 1922, str. 304.

¹⁰⁾ Jėvrazijstvo (opyt sistėmatičėskogo izloženija). Paříž 1929, str. 28.

¹¹⁾ Jėvrazijskij sbornik, sv. VI., Paříž 1929, str. 28.

¹²⁾ P. Suvčinskij, K preodoleniju revoljuciji. Jėvrazijskij vremėnnik, Berlín 1923, sv. 3, str. 38.

minění „opravdová ideologie pramení z určité absolutně nepochybné základní ideje a tím, že se rozvíjí v celém systému idejí, konkretizuje se až po nejzazší mez, to jest stává se samotným konkrétním životem, kterému dává smysl, který mění a tvoří“.¹³⁾ Toto chápání sociální role ideologie, její ztotožňování s reálným bytím vůbec, bylo inspirováno proslulým sborníkem „Směna věch“, jehož vliv na „eurasijce“ oni sami nikdy nepopírali.

„Eurasijci“ přímo a otevřeně proklamovali filozoficko-idealistické základy svých koncepcí a jako ke svým ideovým předchůdcům se hlásili ke slavjanofilům, k V. Solovjevovi a k K. Leontjevovi. Za předchůdkyni „eurasijství“ považovali i politickou ideu XV.–XVI. století, vyjadřovanou heslem „Moskva — třetí Řím“. „Eurasijci jsou představiteli nového druhu myšlení i žití, je to skupina činitelů, která buduje základ nového vztahu k podstatným, život utvářejícím otázkám,“ napsal P. N. Savickij.¹⁴⁾

Snaha vytvořit univerzální ideologii na tak pestrém ideovém základě nemohla vést nikam jinam než k eklektismu. Do jednoho pytle byly nacpávány prvky nejrozličnějšího druhu. Eklektické učení „eurasijců“ se snažilo spojit jak jistý realismus politických stanovisek emigrantské buržoazní inteligence, poznání nemožnosti ignorovat historické skutečnosti, i když jsou nepříjemné, tak i její ideologickou slabost, nezpůsobilost vypracovat ideologii „schopnou čelit marxismu“, nezpůsobilost splnit úkol, v němž toto hnutí spatřovalo své hlavní poslání. Když se nedařilo vytvořit logicky důslednou a monistickou teorii, „eurasijci“ si začali přičítat jako klad svou faktologičnost, svou snahu respektovat fakta. „Ze všech aktivních skupin ‚nerevolučního ducha‘ jsou to ‚eurasijci‘, kteří daleko více než všichni ostatní jsou schopni radikálně a všeobecně respektovat fakta,“ tvrdil P. N. Savickij.¹⁵⁾

Metoda „eurasijských“ teoretiků spojovat v rámci jedné ideologie často i nesourodé prvky („syntetizovat je“, jak to označovali sami autoři) nezřídka vedla k tomu, že do svých futurologických prognóz bez jakýchkoli zábran zařazovali archaické elementy ruské historie, které vytrhávali z jejich dějinného kontextu. Teoretické pokusy ideologů této skupiny byly dlouhá léta spojeny s historiografií. Byl to zřejmě projev profesionálního zaměření části těchto vůdců — historiků M. Šachmatova, G. Vernadského a L. Karsavina.

I když uznávali realitu a význam ruské revoluce, „eurasijci“ instinktivně, ve směru svého třídního vědomí tíhli k dominujícím ideovým a politickým principům minulosti, hledali je v předrevolučním Rusku. Právě v tomto jejich sklonu k archaismu a středověku se projevovala jejich ideologická bezmocnost a odtrženost od současnosti, stejně jako jejich reakční tendence. Výzvy „eurasijců“ k návratu ke kulturně-politickým „pramenům“ byly zřetelným opakováním slavjanofilských myšlenek a idealizací předpetrovské Rusi. K tomu se připojoval zřejmě vliv Leontjevovy kon-

¹³⁾ Jevrazijskoe ..., str. 9.

¹⁴⁾ P. N. Savickij, Jevrazijskoe. Jevrazijskij vremennik, Berlín 1925, sv. 4, str. 5.

¹⁵⁾ Tamtéž, str. 22.

cepce „zmrazování společenského pokroku“. Skutečnost, že „eurasijci“ nechtěli jít společně se starými kontrarevolučními silami, ale nebyli s to správně pochopit smysl revolučního vývoje v Rusku, vedla k tomu, že ve svých politických teoriích nebyli schopni správné orientace, že si pletli „pravou“ a „levou“ stranu. N. S. Trubeckoj se vyjádřil, že „více doleva se jít nedá“, že „současná levice se bojí novot“.

„Eurasijským“ intelektuálům tedy nezbylo než hledat budoucnost v minulosti, tuto minulost idealizovat. Když zdůvodňoval svůj „utopický romantismus“, N. S. Trubeckoj napsal: „Novátorství není v tom, že se zřekneme minulosti, ale v tom, že se rozcházíme s minulostí bezprostřední, nedávnou, že ji přeskakujeme a že se ideologicky přimykáme k epochám ještě vzdálenějším. Prvky těchto velice starých ideologií se jeví jako moderní, jestliže je přesadíme do soudobého kontextu.“¹⁶⁾ Úkoly své doby přitom Trubeckoj spatřoval ve „vytvoření stabilní duchovní základny“ a v jejím „vtělení do života“. To mohlo znamenat pouze obnovu starého společenského zřízení, které se už dávno přežilo. Idealismus „eurasijců“ zde přerostl v úplné nepochopení zákonitostí historického vývoje.

Na „eurasijskou“ idealizaci ruského středověku (evropské vzory tento směr raději nepřipomínal) měl do značné míry vliv také jejich současník, idealistický filozof (eschatologický existencialista, jak se sám nazýval) N. A. Berďajev. Tento vzor je patrný na celé řadě „eurasijských“ tezí týkajících se politické a ideologické stránky jejich koncepce. Berďajevova teorie „nového středověku“ byla později konkretizována v projektech „eurasijců“.

*

Za své hlavní ideologické předchůdce považovali „eurasijci“ slavjanofily. Převzali od nich celou řadu důležitých teoretických tezí: o samostatných kulturně-historických typech, o nepodloženosti nároků románsko-germánské kultury na univerzalismus, o cykličnosti kulturního pokroku, o svérázných cestách rozvoje Ruska. Rozdíl ideologie „eurasijců“ od ideologie slavjanofilů spočíval podle tvrzení prvních v jejich rozvinutějším „smyslu pro právo a státnost“. Jak tvrdil V. N. Iljin, „na rozdíl od idealistického slavjanofilství a utopického socialismu je eurasijství soustavou historicko-filozofické a státoprávní organičnosti“.¹⁷⁾

„Syntetický“ ráz „eurasijské“ ideologie (tj. pokus smířit skutečnost a přání, fakt revoluce a naděje na restauraci, historickou minulost Ruska a současnost) vedl k odpovídajícímu výběru státoprávní doktríny. Nejpráhodnější se „eurasijcům“ jevila organická teorie státu (s jejími solidarit-

¹⁶⁾ N. S. Trubeckoj, U dvěrej (reakcija? revoljucija?). Jevrazijskij vremennik, Berlín 1923, sv. 3, str. 21, 27.

¹⁷⁾ V. N. Iljin, Jevrazijsťvo i slavjanofilstvo. Jevrazijskaja chronika, Praha 1926, sv. 4, str. 18–20.

ními a korporativními modifikacemi) a teorie smíšené, pluralitní sociálně-hospodářské soustavy.

„Eurasijci“ prohlašovali, že „nová epocha předpokládá i novou koncepci vědomí“. Základním nedostatkem evropské kultury, která právě spěje ke svému konci, je prý zřeknutí se „organicky syntetických idejí“ a jejich nahrazení na jedné straně relativistickým světovým názorem a intelektuální specializací, na druhé straně pak pokusy vysvětlovat všechny jevy podle typu mechanických spojení a materiálního bytí. Proti těmto základním pojmům starého světového názoru „eurasijci“ stavěli pojem „osobnosti jako živé a organické jednoty mnohotvárnosti“. Učení o osobnosti („proso-pologie“) mělo se stát hlavním článkem „eurasijské“ ideologie.¹⁸⁾

Jiným základním prvkem této ideologie, jak jsme již zaznamenali, mělo být náboženství: „chceme-li najít ideologii od samých základů pravdivou, ... musíme hledat tyto základy v náboženství, v náboženské víře.“¹⁹⁾ Náboženský a organický světový názor předpokládal systém zákonité hierarchie a přirozený systém sociální nerovnosti. Jak vidíme, i v tomto směru se „eurasijci“ viditelně podřizovali vlivu berďajevských teorií (viz jeho „Filosofii nerovnosti“). Kořeny nábožensko-organické koncepce však šly ještě hlouběji — k mystické teorii státu Jos. de Maistre a ostatních ideologů porevoluční reakce ve Francii XIX. století.

Ideu organické hierarchie stavěli „eurasijci“ proti ideji tříd a třídního boje, jež tvoří základní část marxistické teorie. Pojem třídy „eurasijci“ vytráceli ve svém širokém pojetí „osobnosti“, pod které řadili jak „individuum“, tak i „stav“, „lid“, „kultura“ i „lidstvo“ jako celek. Sám pojem třídy jako sociálně-ekonomického jevu byl pro „eurasijce“ zcela nepřijatelný. Místo ekonomické třídy eurasijci razí pojem sociální vládnoucí skupiny, která může vznikat podle různých sociálních znaků — podle věku, národnosti, sociální funkce atd. Zejména vyzdvihují význam, jaký mají pro lidské společnosti čistě služebné vládnoucí skupiny, v jejichž panství se projevuje nikoliv jednostranný egoický skupinový zájem, ale neutrální zájmy společenského celku. Na otázku vytváření takových skupin se také podle „eurasijců“ koncentruje problematika dokonalého společenského zřízení.²⁰⁾

Funkcionální princip, který „eurasijci“ převzali od sociologů své doby (a který — mimochodem řečeno — je buržoazní sociologii šedesátých-sedmdesátých let vydáván za nejmodernější princip sociální stratifikace), byl kombinován s velmi starobylou myšlenkou o služebné úloze panující třídy, která byla značně rozšířena v ruské státotvorné vědě XIX. století. Zde je možno konstatovat, že „eurasijci“ vnesli svůj vklad do současných technokratických koncepcí moci, které se pokoušejí za principem funkcionální

¹⁸⁾ Jevrazijstvo..., str. 11, 13. O protikladnosti organického a mechanického světového názoru psal již ve svých raných pracích N. N. Aleksjejev (který zřejmě také byl iniciátorem převzetí organické teorie do „eurasijské“ koncepce), např. v knize Nauki obščestvennyje i jestestvennyje v istoričeskom vzaimootnošeniji ich metodov (Moskva 1912).

¹⁹⁾ Jevrazijstvo..., str. 15.

²⁰⁾ N. Aleksjejev, Jevrazijstvo i marksizm. Jevrazijskij sbornik, Praha 1929, str. 13.

role vládnoucí sociální vrstvy skryt skutečnou třídní podstatu panujících sociálních skupin.

„Eurasijskou“ koncepci vládnoucí vrstvy v jisté míře poznamenaly i stavovské představy o formování této vrstvy („eurasijci“ nepopírali, že stavy považují za reálné prvotní sociální jednotky). Stavovský princip se všemi svými anachronismy tu tedy stál v řadě s ideou organického, přirozeného výběru panujících skupin.

Podle názoru „eurasijců“ vládnoucí vrstva, „výběr“ (jak ji nazývali), jeho typ určuje nejenom typ státního zřízení, ale i typ sociální struktury společnosti, typ národního hospodářství i typ kultury. „Typ výběru, který je podle eurasijského učení povolán prosadit se ve světě a tedy také v Rusku-Eurasi, nazývá se ideokratickým a vyznačuje se tím, že hlavním znakem, podle něž se při tomto typu výběru sjednocují příslušníci vládnoucí vrstvy, je společný světový názor.“²¹⁾

Pojem „ideokracie“, na něž byli „eurasijci“ velice pyšní, také patřil k základním bodům jejich doktríny. První použití tohoto pojmu se přičítá N. S. Trubeckému. Avšak nejpodrobněji tento pojem později rozpracoval N. N. Aleksjejev. Skutečnost, že „eurasijci“ obrátili svou pozornost k problému ideologie jako sociálního faktoru, jehož úloha neustále vzrůstala, dokazuje jejich realistický přístup k nejdůležitějším změnám tehdy probíhajícím. Idealistická povaha jejich světového názoru je ovšem i v této otázce nutně přivedla k sociální utopii. Ideologie, stěžejní idea společnosti, se u nich přeměnila v samu společnost, ve stát ideokratického typu, jehož charakteristické rysy jsou velice podobné středověké teokracii. Znovu jsme svědky toho, jak si v podání „eurasijců“ základna a nadstavba vyměnily svá místa.

V sociálních a politických přeměnách tehdejšího světa chtěli „eurasijci“ vidět potvrzení názoru, že „veškerá státní výstavba směřuje k vytváření zvláštních politických forem, které odpovídají principu ideokracie a které mají za cíl upevnit ideokratické zřízení“.²²⁾ Na místo třídních organizací měly podle jejich názoru nastoupit organizace státně ideologické, mimo-třídní a nadtřídní. Politické strany starého parlamentního typu by měly být vystřídány novými organizacemi korporativního, profesionálního nebo teritoriálního charakteru. V těchto ustanoveních „eurasijského“ programu se zjevně odrážejí antiparlamentní nálady, které se šířily po Evropě ve dvacátých a třicátých letech.

Vypracování řídicí ideologické soustavy, „vládnoucí ideje“ a úkol vybudovat základy ideokratického státu přísluší podle představ „eurasijců“ vládnoucímu výběru. Především však bylo třeba vyřešit otázku, jak a z koho tento výběr zformovat. Tuto věc ponechávali „eurasijci“ spon-

²¹⁾ N. S. Trubeckoj, *Iděokratija i armija. Jevrazijskaja chronika*, Paříž 1928, sv. X, str. 3.

²²⁾ N. S. Trubeckoj, *O gosudarstvennom stroje i formě pravlenija. Jevrazijskaja chronika*, Paříž 1928, sv. VIII, str. 7.

tánnosti vývojového procesu — výběr má „přirozeně, organicky vyrůst z lidového materiálu“.

Stará vládnoucí vrstva Ruska („eurasijci“ si pod ní představovali „vládu a inteligenci“) zmizela v ohni revoluce. Její tragédie spočívala v tom, že neuměla ve své době najít spojení s lidovými masami a získat si jejich podporu. Byla, tak soudili „eurasijci“, pro Rusko příliš „evropská“.

Nová vládnoucí vrstva se v Rusku měla ustavit živelně v procesu „normalizace společenského života“, v procesu „sklouzávání ke kapitalismu“. Jako všichni směnověchovci i „eurasijci“ sázeli na degeneraci komunistické strany. Očekávající vzkříšení kapitalistické živelnosti v podmínkách NEPu a pád bolševické moci, „eurasijci“ vyčkávali okamžik, kdy tato moc přejde... do jejich vlastních rukou. Tento přechod moci však nemusil být bezprostřední. Jak počítali, měla se jí ujmout jakási nová strana, která „místo bolševiků se stane základem a řídící silou nové panující vrstvy, která se už v Rusku zformovala“. Bude to prý strana „zvláštního druhu, vládnoucí a nedělící se o moc s žádnou jinou stranou, ba vylučující existenci jiných takovýchto stran. Tato strana bude státně ideologickým svazkem; současně však rozprostře síť svých organizací po celé zemi až po nejnižší články; nebude se přitom kryt se státním aparátem, její funkce nebudou správní, ale ideologické.“²³⁾

„Eurasijci“ byli natolik racionální, že se v danou chvíli nepovažovali za takovouto stranu. Prohlašovali: „Naše sdružení, máme-li je charakterizovat podle jeho cílů, stojí blíže takovým sdružením, jako je náboženský řád... V oblasti našeho zaměření jsme zřejmě prvním typem ruského řádu.“²⁴⁾ V souvislosti s tím se považovali za sdružení ideologické (mající svůj program, doktrinu, dogmata, filozofii a světový názor), které by se však mohlo stát zárodkem budoucí strany a vládnoucího výběru.

S přihlédnutím k tomu „eurasijci“ vytyčili do budoucnosti tři možné taktické varianty své činnosti.

Za prvé. „Sovětský režim jedné strany se cestou evoluce přemění v režim mnohopartijní.“ V takovém případě zasednou „eurasijci“ na levé straně parlamentu. Jestliže nově vzniklý režim by měl být „demokracií ve stylu Kerenského, pak budeme první silou, která jej svrhne; bude-li tato demokracie tíhnout k novým formám ve stylu fašismu“ (!, pozn. autora), „pak se staneme páteří, kolem níž se budou shromažďovat a krystalizovat nové demokratické síly...“²⁵⁾ Ve svém odmítání evropských parlamentních forem a ve svém nepřátelství ke státu dělníků a rolníků se „eurasijci“ nevyhnutelně přiblížili až k táboru nejreakčnějších politických sil, které už v Evropě začínaly nastupovat — k fašismu.

Druhá varianta. Převrat vynese k moci jednu ze sil v Rusku reálně

²³⁾ Jevrazijstvo..., str. 52.

²⁴⁾ N. N. Aleksjejev, Jevrazijcy i gosudarstvo. Jevrazijskaja chronika, Paříž 1927, sv. IX, str. 34.

²⁵⁾ Tamtéž, str. 35.

²⁶⁾ N. N. Aleksjejev, cit. dílo, str. 35, 37.

činných. („Eurasijci“ velice doufali, že takové síly v Rusku opravdu jsou, ale konkrétně je označit nemohli.) V tomto případě si „eurasijci“ stavěli cíl stát se „mozky takové skupiny“. „Eurasijci musí všemi silami prostoupit tento nový režim a rukama nové moci vybudovat svůj nový stát.“ Vidíme, že ne nadarmo se „eurasijci“ považovali za řád. Tato taktická varianta kopíruje jezuitské metody.

Konečně — třetí varianta předpokládá, že moc uchopí sami „eurasijci“. (Jakými silami by to mohli udělat, zůstávalo i pro ně nejasné.) V takové situaci přímo přistoupí k výstavbě svého státu. „Hodláme... nahradit uměle anarchický systém zastupitelství jednotlivých osob a stran organickým systémem zástupců potřeb, vědomostí a idejí.“²⁶⁾ Organistické názory na stát přiváděly „eurasijce“ k myšlenkám solidarismu a korporativismu, které byly v Evropě dvacátých let poměrně módní.

„Eurasijci“ se řadili mezi ty skupiny ruské bílé emigrace, které považovaly otázku o formě vlády v Rusku po očekávaném pádu bolševiků za druhořadou a programově ji předem neřešily. Proto také konkrétním formám svého budoucího státu věnovali úmyslně jen nepatrnou pozornost. Podle jejich mínění je otázka formy vlády „podmíněna emocemi“ a není otázkou ústřední. Za nejpodstatnější pro charakteristiku státu považovali „způsob, jakým se v daném státě vytváří vládnoucí vrstva a vládní aktiv“. Právě tento znak určuje politickou, ekonomickou, sociální a kulturní tvář státu. „Eurasijští“ teoretici přitom tvrdili, že je možné z vědeckého hlediska pouze konstatovat, že takové funkcionální spojení mezi typem výběru a typem politického a ekonomického zřízení existuje. „Co je čím podmíněno, nelze vědecky určit.“²⁷⁾ Ve své oprávněné kritice pseudodemokratických forem buržoazního státu se „eurasijci“ snažili odhalit podstatu státu ve struktuře a institutech moci. Avšak skutečnost, že popírali třídní charakter státní moci, přivedla je k teorii moci elit — centrem a nositelem moci se pro ně stává „vládnoucí výběr“. Právě ten může podle soudu „eurasijců“ nejadekvátněji vyjádřit světový názor lidu a vůli lidu realizovat.

Z tohoto aspektu posuzovali „eurasijci“ veškeré současné i minulé historické typy státu. Došli k závěru, že přišla doba, kdy staré evropské typy vládnoucího výběru (demokratický a aristokratický) budou musit ustoupit novému typu — ideokratickému.

Ideální ideokratické zřízení vyžaduje, aby moc „byla mimořádně silnou, aby však... byla v mimořádně těsném spojení s obyvatelstvem; v ideokratickém státu se má široce uplatňovat zásada volitelnosti a účast společenských organizací ve státní výstavbě; současně však se musí urychlovat proces postátňování společenských organizací“.²⁸⁾ „Eurasijci“ věřili, že celý současný svět kráčí k ideokracii. Prvky tohoto typu se prý již projevují v kolektivismu. Kolektivismus se však zastavil v polovině cesty — člověk

²⁷⁾ N. S. Trubeckoj, posl. cit. dílo, str. 8.

²⁸⁾ N. S. Trubeckoj, *Ob iděje-pravitělnice iděokratičeskogo gosudarstva. Jevrazij-skaja chronika*, Berlín 1935, sv. XI, str. 335.

v něm si uvědomil sama sebe jako člena organického kolektivu (třídy, národa), avšak zaujal vztah k tomuto kolektivu „jako individualista ke své osobnosti“. „V ideokratickém zřízení mají tyto poslední přežitky individualismu vymizet a člověk si bude uvědomovat nejen sebe sama, ale i svoji třídu a svůj lid jako součást organického celku sjednoceného ve stát, která plní určitou funkci.“²⁹⁾

Korporativismus nabýval v „eurasijských“ představách o státu stále určitějších rysů. Pod vlivem nepříznivého ohlasu praktické realizace podobných principů ve fašistické Itálii a v hitlerovském Německu byli však „eurasijci“ nuceni zřít se krajních forem této doktríny.

V souvislosti s tím začali stále pečlivěji ve svých statích zpracovávat ideu tzv. „demotického státu“, jejímž autorem zřejmě byl N. N. Aleksjejev. Ve třicátých letech vyslovuje tento tehdy již autoritativní státovědec energickou kritiku fašistických režimů, které „eurasijci“ ještě koncem dvacátých let považovali za „demokracii budoucnosti“. N. N. Aleksjejev zdůrazňoval, že „eurasijství“ vždy bojovalo proti přenášení fašismu do Ruska, protože v něm spatřovalo čistě západní produkt. „Eurasijský stát se totiž vyznačuje: za prvé — ideokratičností; za druhé — je „demotický“; za třetí — je státem záruk.

Ideokratický charakter se projevuje v systému základních názorů a v ideologii, které se aktivně uvádějí do života. Od fašistické ideokracie se ideokracie „eurasijská“ odlišuje tím, že první z nich by chtěla „stabilizovat kapitalismus“ a má „negativní stanovisko k ‚demotismu‘ a k ideji práva“.

„Eurasijský“ demotický stát se snaží „zapojit do společenských záležitostí, do řízení národního hospodářství i státního aparátu široké lidové masy“. Od tehdejších evropských demokracií se demotismus odlišuje tím, že demokracie soustřeďují pozornost mas k politice a utíkají od reálných hospodářských potřeb, zatímco demotismus soustřeďuje pozornost na „praktický život“.³⁰⁾

Třetím znakem „eurasijského“ státu je, jak bylo řečeno, jeho důraz na záruky. Takový stát záruk „nejen zajišťuje úctu k lidské důstojnosti... Vytváří maximálně možnou kontrolu nad plněním státního plánu a nad ochranou občanských práv“.³¹⁾

*

Stejně jako pro mnohé „směnověchovce“ byly i pro „eurasijce“ zcela přijatelné některé rysy sociálního a politického zřízení, které se ustavilo v Rusku po revoluci. Tím se příslušníci tohoto směru lišili od zarputilých kontrarevolucionářů. Nicméně však toto respektování některých světových prvků bylo u „eurasijců“ stejně jako u všech „směnověchovců“

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ N. Aleksjejev, Kuda idti? K voprosu o novoj Sovětskoj konstitucii, str. 20.

³¹⁾ Tamtéž, str. 22.

podmíněno nadějemi na jejich brzkou degeneraci. Charakteristickým výrazem ideologií a politických programů mnohých skupin bílé emigrace se stalo heslo kronštadské vzpoury: „Sověty, ale bez komunistů!“ Kontrarevoluční obsah tohoto hesla byl zcela zřejmý. Současně však prozrazovalo, že kontrarevoluční strany a skupiny si jsou vědomy životaschopnosti a pevnosti nového systému moci, organického svazku sovětů s masami pracujících lidí Ruska. Emigrantský utopismus stoupenců tohoto hesla oslazoval však toto realistické chápání postavení sovětů nadějemi na jejich degeneraci v banální, obyčejné orgány buržoazní samosprávy. Zvláště názorně se tyto rozpory ve vztahu k sovětům projevily u „eurasijců“. „Nyní se zcela definitivně ujasnilo, že cílem budoucího Ruska nemůže být zničení nového státního typu, který vznikl v revoluci.“ Proto také prostředky boje s bolševiky nemohou být situovány vně politického prostředí nynějšího Ruska. Tyto prostředky „musí být vyjádřeny pojmy, kategoriemi a termíny, které jsou v daný moment politicky živé a účinné a které jsou uplatňovány v příslušném prostředí“.³²⁾

Jaké to byly síly, na jejichž kontrarevoluční aktivitu „eurasijci“ spo-
léhali?

Základní orientaci v tomto směru poskytl opět N. A. Berďajev. Prohlá-
šoval, že „skutečnou kontrarevoluci, která by znamenala konec revoluce,
mohou uskutečnit jen síly porevoluční a nikoliv síly předrevoluční, jen
síly rozvíjející se uvnitř samotné revoluce“. Takovými silami se měli stát
kulaci, „nová buržoazie“, inteligence. Berďajev a „směnověchovci“ sklá-
dali naděje i v takzvané vojenské specialisty — bývalé carské důstojníky,
využívané v prvním období v Rudé armádě.³³⁾ Dalším faktorem tohoto
druhu, v nějž „směnověchovci“, Ustrjalov i „eurasijci“ velice věřili, byla
rozkolnická činnost protistranické opozice. „Eurasijci“ ve svém programo-
vém prohlášení z roku 1927 vyzývali „k přestavbě, k přeskupení vlád-
noucí vrstvy“ a obraceli se zvláště k příslušníkům dělnicko-rolnické Rudé
armády, k hospodářským a odborovým pracovníkům, k pracovníkům so-
větů. Přitom přiznávali, že sovětské zřízení a „demotická moc“ jsou jedi-
ným možným režimem v Rusku-Eurasi, ovšem za předpokladu, že sovět-
ský systém bude zformován v pevný právní řád, že bude nastolen princip
svrchovanosti zákona.³⁴⁾

Demotický stát záruk vyjádří svou ideokratičnost formulováním trvalého
cíle — konstanty. Jeho úkolem bude uskutečňovat takové principy a cíle,
které mohou spoléhat na podporu lidí nejrůznějších názorů. Jako kon-
stanta této „eurasijské“ konstrukce vystupuje ideál sociální solidarity.

Popírání třídních protikladů v „novém státě“ a pokusy zamaskovat sku-
tečný třídní obsah moci v soudobém buržoazním státě (tím, že místo jeho

³²⁾ P. Suvčinskij, K tipologii pravjaščego sloja novoj Rossii. Jevrazijskaja chronika, Paříž 1928, sv. X, str. 14.

³³⁾ N. A. Berďajev, Novoje sredněvěkovje. Berlin 1924, str. 65, 67.

³⁴⁾ Jevrazijsťvo. Formulirovka 1927 goda. Jevrazijskaja chronika, Paříž 1927, sv. IX, str. 7.

charakteristiky je předkládána charakteristika „vládnoucího výběru“) stimulovaly příklon „eurasijců“ k technokratické koncepci moci. Podle jejich názoru ve „státu záruk“ vzrůstá úloha odborníků, režim moci nabývá zřetelných rysů technokracie. „Stát záruk“ považuje za jeden ze svých hlavních úkolů organizovat vůdčí postavení kompetentních odborníků řízení.³⁵⁾ Jak jsme si povšimli výše, právě od těchto odborníků „eurasijci“ očekávali, že budou jednou ze sil snažících se o svržení socialismu v Rusku.

„Eurasijci“ jako typicky buržoazní inteligentské hnutí, odtržené od reálných sociálních sil společnosti (třebaže objektivně vyjadřovali názory „nové buržoazie“ a kulactva), samozřejmě považovali inteligenci za „sůl země“. Takový akcent na idealismus, technokracii a nadtřídnost byl ostatně velmi charakteristický i pro všechny ostatní směnověchovské skupiny a koncepce.

Pokoušejíce se nalézt „třetí cestu“, „eurasijci“ kolísali mezi autoritativními (ideokratickými) a demokratickými (demotickými) formami moci. Věrní své metodě směšování prvků odlišných kvalit v jednom celku snažili se rozvinout ideu jednoty statických a dynamických elementů státu. „Snažíme se uvědoměle zakotvit v politickém životě našeho státu to, co západní demokracie pečlivě skrývají — řídicí ideu státu jako celku, jeho základní poslání, jeho cíl. V tomto smyslu je možno náš stát nazvat státem ideokratickým neboli státem stabilizovaného veřejného mínění.“³⁶⁾ Zatímco v ekonomice byli „eurasijci“ důslednými pluralisty, jak uvidíme dále, v politice se spíše přikláněli k autoritativním formám. Na této skutečnosti nic neměnilo ani spojování „statiky“ a „dynamiky“ ve státním životě. „Eurasijci“ prohlašovali: „Lidovému hlasování nepřiznáváme rozhodující význam“, třebaže je považujeme za „organizačně důležitý prvek při vymezování dynamiky života“ (pod tímto pojmem si představovali pohyblivé, druhořadé elementy státoprávní struktury). Státní konstanta („statika“), což podle „eurasijců“ je panující idea a systém vládnoucího výběru existující jako princip, totiž vyžaduje konkretizace. A právě zde podle „eurasijské“ teorie je lidové hlasování povoláno „stabilizovanou lidovou vůlí“ (tj. vládnoucí výběr) konkrétně aplikovat na dílčí situace státního života.³⁷⁾

Řešení úkolu sjednotit státní konstantu se státní dynamikou viděli „eurasijci“ v organizování politické zastupitelské soustavy územní a profesionální vládnoucí vrstvy. V novém zřízení se měla projevit funkcionální nepotřebnost stran a systému mnoha stran.³⁸⁾

Jak jsme již konstatovali, „eurasijci“ velice dobře věděli, že systém sovětv v Rusku má skutečně lidový a stabilní ráz. Uznávali tedy sověty, ovšem s výhradou, že z nich mají odejít komunisté. Jiná, stejně kontrarevoluční interpretace této otázky usilovala o popření třídního charakteru

³⁵⁾ Viz N. N. Aleksjejev, O garantijnom gosudarstve. Jevrazijskaja chronika, 1937, sv. XII, str. 19, 24.

³⁶⁾ N. N. Aleksjejev, Jevrazijski gosudarstvo, str. 38.

³⁷⁾ Tamtéž.

³⁸⁾ Tamtéž, str. 39.

sovětské moci. „Eurasijci“ (podobně jako ostatní „směnověhovci“ a také eseři, nacionalisté, anarchisté a další) chtěli v sovětech vidět jen teritoriální a odborové zastupitelské orgány. „Nadále je třeba počítat se systémem sovětů spojeným se silnou ústřední mocí a zvoleným ve mnohastupňových volbách... na principu místního odborového sdružování.“³⁹⁾ Tato snaha přeměnit sověty v obyčejné municipální orgány buržoazního typu (s náznakem korporativnosti) souvisí s vyhroceným nepřátelstvím „směnověhovců“ k myšlence diktatury proletariátu.

K jakým paradoxním a fantastickým projektům došli ve svých pokusech o přizpůsobení sovětů potřebám kapitalistického zřízení pokračovatelé „eurasijců“ — „mladorusové“, ukážeme v další části této stati.

*

„Směnověhovci“ velice vyzdvihovali ideu „svrchovanosti zákona“. Přímou v Rusku tuto koncepci rozvíjeli staří buržoazní právníci a sociologové, sdružující se kolem časopisů „Pravo i žizň“ a „Economist“. Ve skutečnosti šlo o vytyčování požadavku likvidovat revoluční výsledky, nahradit principy revolučního práva a revolučního právního vědomí buržoazní zákoností. V oblasti ideologie se tento princip řadil mezi programové základy „směnověhovců“, který doplňoval požadavky ekonomických změn sovětského národního hospodářství.

Oživení soukromokapitalistických prvků v národním hospodářství sovětského státu na počátku dvacátých let „směnověhovci“ přivítali jako návrat k „pořádku“, k „normálnímu“ fungování ekonomiky, k oživení hospodářské iniciativy. Jednou z nejdůležitějších otázek NEPu, o níž byly vedeny bouřlivé diskuse a ve které se zrcadlil boj nových socialistických principů se starými principy kapitalistickými, byly hranice připuštěné aktivity soukromého kapitálu uvnitř nové ekonomiky. „Směnověhovci“, orientující se na restauraci kapitalismu, naléhali na maximální rozšíření těchto mezí, požadovali vytvořit „smíšenou“, pluralitní ekonomiku, v níž by soukromý sektor byl rovnocenným partnerem socialistického sektoru anebo by i hrál vedoucí úlohu.

„Eurasijci“ se ve svých projektech značně věnovali otázce charakteru „budoucí“ ekonomiky. Prohlašovali, že všechny dosavadní sociální přeměny reformovaly soukromé vlastnictví změnou jeho subjektů. Vlastnické právo se předávalo do rukou jednoho (kolektivního nebo individuálního) subjektu nebo do rukou neurčitého množství všech možných subjektů (jak se to projevilo v programu strany sociálních revolucionářů). Vlastnictví samo se svým soukromým subjektem však vždy zůstávalo zachováno. Teprve nyní socialisté (měli na mysli tytéž esery — Pěšechonova, Suchomlina,

³⁹⁾ Jevrazijstvo. Opyt sistematičeskogo izloženiija, str. 56.

Černova) začínají chápat, že „těžiště problému není ve vlastnictví, ale v řízení národního hospodářství“.⁴⁰⁾

„Eurasijci“ navrhovali začít přeměnu soukromého vlastnictví od jeho obsahu a teprve potom přejít k revizi otázky vztahu subjektu vlastnictví k jeho objektu. „Obecný směr těchto přeměn – ani ke kapitalismu, ani k socialismu! Je nutné vybudovat systém státně soukromého hospodářství.“⁴¹⁾ Jak vidíme, hledání „třetí cesty“, které nutně vede k reformismu, je v buržoazní politologii jevem nikterak novým. „Eurasijci“ by právem mohli pretendovat na úlohu ideologů dnešního sociál-reformismu.

Formuli „vlastnictví zavazuje“ přijali „eurasijci“ za výchozí bod svého programu. Ideové kořeny tohoto hesla se táhnou až k eserské koncepci „konstruktivního socialismu“ (Černov) a k teorii „gildovního socialismu“, která se pokouší omezit zneužívání soukromého vlastnictví, avšak nechce likvidovat tento institut. „Eurasijci“ vyzývali „likvidovat“ kapitalistické zřízení, vycházejíce přitom z „přesvědčení o převaze duchovních principů nad principy materiálními“. Proti reálnému kapitalismu stavěli „ideální pravoslavnou nezištnost“.⁴²⁾

Přenesení těžiště „eurasijských“ koncepcí od vlastnictví k řízení tohoto vlastnictví (v dnešní buržoazní teorii manažerství se hovoří o oddělení ekonomické moci od kapitálu) si vyžádalo i revizi otázky ekonomické úlohy státu. Podle jejich názoru se problém přestavby soudobého sociálního zřízení redukoval zejména na nové chápání mise státu.

Stát v nových podmínkách (zde se zřejmě projevovala zkušenost „eurasijců“ s růstem státního monopolismu v Evropě) má nejen upravovat právní postavení soukromého vlastnictví, ale i regulovat jeho činnost v zájmu „celé společnosti“ (v praxi to znamená v zájmu monopolů). „Eurasijci“ odmítali možnost revolučního socialistického přetvoření institutu vlastnictví. Tvrdili, že „nejen soukromé vlastnictví, ale vlastnictví jakéhokoliv druhu (? , pozn. autora) může být základnou pro vykořisťování“. Socializace vlastnictví („eurasijci“ tu opět za vzor socialistického programu berou program eserů) znamená jenom přeměnu subjektů vlastnictví. Zničení veškerého vlastnictví je nemožné. Zbývá tedy jediné „vzít fakt vlastnictví na vědomí, podobně jako když bereme na vědomí fakt nemoci, a pokusit se ovlivnit tento fakt s cílem neutralizace jeho nevýhodných následků. Existence soukromovlastnického řádu se ospravedlňuje tím, že poskytuje zásadní možnost ovlivňování soukromých vlastníků státem jako nejvyšší neutrální silou stojící nad vlastnictvím. Projekty socialistického zřízení právě tuto možnost paralyzují; pokud ji snad připouštějí, pak se socialismus redukuje na pouhou modifikaci soukromovlastnického řádu.“⁴³⁾ Takovou „pouhou modifikaci soukromovlastnického řádu“ snažili se „eurasijci“ vidět v ekonomickém systému NEPu.

⁴⁰⁾ N. N. Aleksjejev, *Sobstvennosť i socializm. Opyt obosnovovaniija socialno-ekonomičeskoj programy jevrazijstva*. Paříž 1928, str. 62–63.

⁴¹⁾ Tamtéž, str. 64.

⁴²⁾ Tamtéž, str. 73.

⁴³⁾ Tamtéž, str. 62.

Jako jedině možný hospodářský systém, v němž by se soukromé vlastnictví modifikovalo na etickónáboženských a „sociálně harmonických“ principech, „eurasijci“ navrhovali smíšenou, státně soukromou soustavu národního hospodářství. Z tohoto hlediska považovali NEP za „správný impuls, směřující k řešení otázky výstavby státně soukromé soustavy národního hospodářství“.⁴⁴⁾ Zde opět narážíme na proslulé pojetí NEPu jako systému státního kapitalismu, které zformulovali trockisté a které převzali nejprve běloemigranti a po nich buržoazní „sovětologové“.

Překrucující skutečné úkoly a principy NEPu, „eurasijci“ se v této politice snažili vidět přechod od socialismu ke „smíšené“ sociálně ekonomické soustavě, to je ke svému ideálu. Těmito růžovými brýlemi hodnotili dokonce i neustále rostoucí sílu socialistického státního sektoru sovětské ekonomiky. Prameny hospodářských přeměn uskutečňovaných v Rusku sovětskou mocí „eurasijci“ hledali nikoliv v revoluci, ale... v tradičním ruském myšlení. Tvrdili, že jeho charakteristickými rysy v hospodářské sféře vždy byly „konkrétnost“, „organičnost a pluralistická tendence“.⁴⁵⁾ Zásada plánovitosti sovětské ekonomiky byla podle jejich mínění poplatná tradičnímu ruskému etatismu (počátky centralizovaného hospodaření nacházeli již v Moskevské Rusi a v reformách Petra I.) a „psychickým zvláštnostem ideokratického vědomí ruského lidu“.⁴⁶⁾ „Současné ekonomické zřízení SSSR,“ psali „eurasijci“, „není nic jiného než koncentrace, zvýraznění rysů obchodního, průmyslového a zemědělského sektoru, který jsme mohli pozorovat již v Kijevské i Moskevské Rusi a v imperátorském Rusku.“⁴⁷⁾

Za jednu ze zvláštností ruského právního vědomí považovali „eurasijci“ chápání vlastnictví jako práva, které je spojeno s „povinnostmi vůči celku“ a které má funkcionální význam. „V Rusku bylo vlastnictví vždy posuzováno z hlediska státu, který byl nadto chápán nábožensko-eticky.“

Tento moment „eurasijci“ také zařadili do svého programu. „Hovoříme o ‚funkcionálním vlastnictví‘ nebo o ‚vlastnictví podmíněném státem‘, tj. odvozeným z něho a spojeným s povinnostmi k němu.“⁴⁸⁾ Takto se „eurasijci“ distancovali od obhájců absolutní svobody soukromého podnikání, což souviselo s jejich správnou orientací v procesech, které probíhaly v sociálně ekonomické struktuře západních společností. Neustále rostoucí úloha imperialistických států v oblasti hospodářského života nutila i nejradikálnější liberály, aby revidovali své dosavadní názory. V dvacátých letech se po Evropě rychle šířila idea korporativismu (státního i ekonomického). Ekonomickou úlohu státního sektoru (v podmínkách kapitalistického státu) uznávaly ve svých programech politické strany nejružnějších odstínů.

⁴⁴⁾ K. Čcheidze, *Iděokratičeskoe soděržanije chozjajstva. Jevrazijskaja chronika*, Berlín 1935, sv. XI, str. 56.

⁴⁵⁾ D. Ivancov, *Čerty svojeobrazija russkoj ekonomičeskoj mysli. Jevrazijskij sbornik*, Praha 1929, sv. VI, str. 76.

⁴⁶⁾ K. Čcheidze, cit. dílo, str. 53.

⁴⁷⁾ Jevrazijskoe. Formulirovka 1927 goda, str. 8.

⁴⁸⁾ Jevrazijskoe. Opyt sistematičeskogo izloženiija, str. 66–68.

Také „eurasijci“ formulovali korporativistickou ideu „sociální harmonie“. „Funkcionální význam musí se přiznat jak dělníkovi, tak kapitalistovi, a stát, aniž by přestal poskytovat ochranu svobodné iniciativě a konkurenci, jaká je nutná v hospodářském životě, musí ji regulovat nikoliv z hlediska zájmů dělníka nebo kapitalisty, ale v zájmu celku.“⁴⁹⁾ Praktické uskutečňování takovýchto zásad mohli „eurasijci“ studovat na „korporacích“ fašistické Itálie. Avšak právě tato (a později i německá) zkušenost z realizace „ideální“ hospodářské a politické struktury, které se „eurasijci“ ve své době tak obdivovali, vyvolala odklon mnohých z nich od podobných projektů.

Úspěchy sovětské ekonomiky dvacátých let přirozeně vyvolávaly stále větší pozornost jak ruských běloemigrantů, tak i západních politických a podnikatelských kruhů. Nebyla proto náhodná jistá loyaltita „eurasijců“ vůči ekonomickým přeměnám v sovětském státu (což ovšem vyvolávalo četné zlostné výpady konzervativní části emigrace proti nim). Stejně jako všichni „směnověchovci“ i „eurasijci“ pochopili, že obnovit starý hospodářský řád v Rusku už není možné. To samozřejmě neznamená, že by nebyli pro obnovu institutu soukromého vlastnictví, avšak považovali za nereálné a také za nežádoucí, aby se usilovalo o návrat původních vlastníků. V tom prokazovali značný stupeň realismu. Věděli, že v Rusku dvacátých let už neexistuje silný soukromý kapitál a že ani „denacionalizace nevrátí podniky ruským kapitalistům“; ta by podle jejich názoru jediné vedla k „denacionalizaci v doslovném smyslu slova, tj. k přechodu podniků do rukou zahraničních kapitalistů“. Byli si vědomi, že „státní průmysl je tím mohutným ekonomickým nástrojem, který vzhledem k okolnostem bude musit udržet ve svých rukou jakákoliv budoucí politická moc v Rusku...“ Hlavní složkou ruské ekonomiky má být podle „eurasijské“ koncepce „státní průmysl organizovaný v korelaci s volným trhem a v zásadě řízený na principu hospodářského účtování“.⁵⁰⁾ „Eurasijci“ tedy odmítali hospodářský liberalismus a navrhovali systém řízené ekonomiky. To samozřejmě v tehdejší době již nebyl žádný revoluční objev. Krizové situace dvacátých let vyhrocující sociální, politické a hospodářské protiklady nutily evropské politické a ekonomické kapitány, aby stále více pozornosti přikládali otázkám ekonomické regulace a prognostiky. Praktická realizace těchto zásad měla v různých zemích nejružnější modifikace — od fašistického korporativismu až po francouzský „dirigismus“ a Rooseveltův „nový úděl“. Těmto koncepcím byla bez ohledu na všemožné rozdíly společná snaha odvrátit konečný pád kapitalismu pomocí reformismu.

Tyto tendence našly svůj výraz i v ekonomickém programu „eurasijců“. Jako mnohé jiné programy ruských běloemigrantů i koncepce „eurasijců“ považovala za nutné vytvoření silného státního hospodářského sektoru, ovšem paralelně s ním i odpovídajícího průmyslu soukromého stejného

⁴⁹⁾ Tamtéž, str. 71.

⁵⁰⁾ N. Žekulin, *Nužna li denacionalizacija promyšlennosti? Jevrazijskaja chronika*, Paříž 1928, sv. 10, str. 66.

rozsahu (!, pozn. autora). Soutěžení těchto dvou sektorů se mělo stát zárukou ekonomického růstu celé soustavy.⁵¹⁾ Zdůrazňující takto pluralistický charakter „ekonomiky budoucnosti“, „eurasijci“ v tomtéž duchu interpretovali i své pojetí nutnosti ekonomického plánování. „Tlakem státního zákonodárství, regulací soukromého průmyslu a podmínkami koncesních smluv má být i soukromý průmysl zařazen do rámce společného plánu.“ Nemělo tu však podle nich dojít k úplnému podřízení hospodářského života předem sestavenému plánu, ale o to, aby v něm byly „posíleny zásady evidence a plánovitosti“.⁵²⁾ Domnívali se, že plán jako metoda racionálního působení na celé národní hospodářství cestou stanovení rozsahu výroby a norem distribuce produktů má se přeměnit v plán jako pokus o „plánovitou evidenci budoucí tržní konjunktury“. V souvislosti s tím „eurasijci“ projevovali naději, že „nyní se již i sovětsští ekonomové přesvědčili, že úspěch plánování závisí na rozvoji a uspořádání tržních vztahů“.⁵³⁾ „Eurasijci“ stavěli do protikladu prognózování a plánování ukazatelů výroby vůči jednotnému národohospodářskému plánu. Opakovali tak požadavky vznášené pravou opozicí v diskusích, které provázely utváření plánovacích zásad v naší zemi. Orientace na živelné faktory a nikoliv na plán, prosazování co nejnižších temp plánovaného rozvoje výroby atd. — to byly prvky, které ve vztahu k perspektivám vývoje sovětské ekonomiky sjednocovaly názory „směnověchovské“ emigrace a vnitřní opozice.

„Eurasijci“ věnovali svou pozornost i agrární otázce, ovšem způsobem, který deformoval obraz změn uskutečněných v Sovětském Rusku. Socializaci půdy označovali za „prohlášení státu velkým individuálním nebo kolektivním (? , pozn. autora) pozemkovým vlastníkem“. Velmi svérázně chápali „eurasijci“ také nacionalizaci půdy. Není to podle nich „nic jiného, než zakotvení práva státu upravovat ty vztahy, které vznikají z faktu soukromého vlastnictví půdy“. Hlavními prvky této regulace mělo být rozdělování pozemkové renty a aktivní státní politika sledující intenzifikaci zemědělství. „V tomto pojetí je nacionalizace půdy naprosto slučitelná se soukromým vlastnictvím půdy, ba dokonce je předpokládá... Nacionalizace znamená rozšíření práv..., a nikoliv přeměnu státu v pozemkového vlastníka.“⁵⁴⁾ Jako praktická opatření „eurasijci“ navrhovali obnovu soukromého vlastnictví půdy v Rusku, a to pro jednotlivé osoby, obcí, zemědělské komuny a stát. Státu však — jako nadtřídnímu orgánu, stojícímu „nad zájmy“ — připadá pouze „aktivní zemědělská politika“ ve výše ukázaném smyslu.⁵⁵⁾

„Organické“ názory „eurasijců“ na ekonomické problémy vedly stejně jako v politice k eklecticismu a ke spojování nespojitelného, tj. sociálního

⁵¹⁾ N. N. Aleksjejev, *Sobstvennost i socializm*, str. 78.

⁵²⁾ Jevrazijstvo. Formulirovka 1927 goda, str. 11.

⁵³⁾ N. Žekulin, cit. dílo, str. 65.

⁵⁴⁾ N. N. Aleksjejev, posl. cit. dílo, str. 75.

⁵⁵⁾ Tamtéž, str. 77.

utopismu a kontrarevolučnosti a nadto ještě politické bezradnosti „eurasijců“.

*

„Eurasijci“ se považovali za představitele mladé generace emigrantů, za porevoluční politický proud. Proto velmi pozorně sledovali všechny skupiny a uskupení nově se tvořící v emigrantském prostředí dvacátých let a programově se odlišující od starých emigrantských stran. „Eurasijci“ velmi toužili, aby byli uznáni za vlivný směr, minimálně ve sféře intelektuální. Jejich malá skupina (budiž příznáno, že velmi aktivní a halasná) usilovně hledala a verbovala stoupence. Přímo jako výhra se jim jeví takzvaní „mladorusové“.

První prohlášení o existenci „mladorusů“ učinil v tisku jeden z jejich ideologů Kirill Vilčkovskij v květnu roku 1926 v Monaku. Reakce „eurasijců“ byla okamžitá. L. Karsavin napsal, že „eurasijci“ potkali své příbuzné proudy — v Rusku „nacionální bolševiky“ (tj. skupiny „směnověchovců“), v zahraničí „mladorusy“.⁵⁶⁾ Měl pravdu — program a ideologie nové skupiny, kterou ustavili mladí emigranti (studenti a bývalí důstojníci), zcela zapadaly do rámce „směnověchovských“ konstrukcí.

Stejně jako „eurasijci“, i „mladorusové“ učinili svou ideologii nikoliv racionální, logicky uspořádané učení, ale komplex „základních idejí a intuicí“. Jednou z nich byla příslovečná idea „prvotnosti ducha před hmotou“. „Tvrzení o neopakovatelnosti individuálního člověka, tvrzení o přirozené nerovnosti lidí, tvrzení o vysoké hodnotě lidské osobnosti... mladorusové nazývají personalismem.“⁵⁷⁾ Tyto koncepty již zřetelněji než teorie „eurasijců“ odrážejí vliv jednoho z vedoucích „směnověchovců“ N. A. Berďajeva, který právě v té době v Paříži, kde se také ustavila skupina „mladorusů“, zformuloval základní poučky svého „eschatologického personalismu“.⁵⁸⁾ Na ideologii „mladorusů“ měla zejména vliv jeho práce „Filosofie nerovnosti“, která vyšla začátkem dvacátých let.

Jednou z vedoucích myšlenek „mladoruských“ koncepcí byla stejně jako u „eurasijců“ idea organičnosti. Podle nich je člověk „organickou částí s organickou funkcí v duchovních organizacích“. Posláním člověka je „uvědoměle sloužit duchovnímu principu, uvědoměle plnit své funkce jako součást vyšší duchovní organizace, jejíž cíle a zájmy jsou nadřazeny cílům a zájmům individua“.⁵⁹⁾

Z těchto pozic pak „mladorusové“ posuzovali i třídní strukturu společnosti. Podle jejich názoru v národním organismu existují rozličné sociální

⁵⁶⁾ L. Karsavin, *Mladorossy. Jevrazijskaja chronika*, Paříž 1926, sv. VI.

⁵⁷⁾ K. Jelita-Vilčkovskij, *O mladorosskoj ideologii*. Paříž, str. 9.

⁵⁸⁾ Poznamenejme, že takřka všichni „směnověchovci“ (Ustrjelov, „eurasijci“, „mladorusové“ aj.) se vždy důrazně hlásili k ideovému odkazu starých „Věch“ z roku 1909. Idealismus, proklamativní zřeknutí se revoluce, elitářství, mystika — všechny tyto prvky „Věch“ porevoluční proudy pohotově zařadily do svých ideologií.

⁵⁹⁾ K. Jelita-Vilčkovskij, cit. dílo, str. 11.

vrstvy. Tyto vrstvy „nepředstavují pro nikoho žádné nebezpečí, pokud jsou jejich dílčí zájmy podrženy zájmům organickým...“. Třídní boj v pojetí „mladorusů“ je „projevem rozpadu“. Něco jiného však podle nich byly kasty a stavy ve středověku a za starých impérií — ty představovaly funkcionální části organického celku. Naproti tomu třídy buržoazní společnosti jsou už přežitkem. Vidíme, že „mladorusové“ svou ideologickou koncepci od základů budovali na nejpodstatnějším principu — na odmítání třídního boje a marxismu.

Poučky „mladorusů“ i v dalším opakuji základní teze „eurasijského“ učení: ve státním organismu existuje koordinující orgán; je jím vládnoucí výběr, který „se ustavuje nejen podle hlediska technické kompetence, ale... i na základě společného vyznávání myšlenky národa a na základě jasného chápání národní cesty.⁶⁰⁾ Zde se však současně projevuje jistý rozdíl mezi ideologickými názory „eurasijců“ a „mladorusů“. „Mladorusové“ měli podstatně silnější národní nátlak, zatímco „eurasijci“, vycházející z geograficko-územní doktríny (Rusko = Eurasie), měli spíše univerzální etnický charakter. Požadovali teritoriální a kulturní celistvost a moc Eurasie. „Mladorusové“ naproti tomu otevřeně volali po „velikém národním Rusku“. Svými názory na organizační základy vládnoucího výběru se však obě skupiny zcela ztotožňovaly. Podle „mladorusů“ měl vládnoucí výběr být činitelem současně progresivním i tradičním (což připomíná vztah „statiky“ a „dynamiky“ u „eurasijců“) a také nadstranickým (ve vztahu k politickým stranám starého parlamentního typu). Přitom však tento vládnoucí výběr může ustavit pouze strana (strana s velikým „S“) organického typu.⁶¹⁾ Za takovou stranu „mladorusové“ samozřejmě považovali sami sebe.

Organizace „mladorusů“ na rozdíl od inteligentského svazu „eurasijců“ byla budována na řádových zásadách: princip jediného představeného, neexistence voleb, zákaz vystoupení z organizace.⁶²⁾ Stanovy řádu podrobně předpisovaly pravidla chování a dokonce psychické vlastnosti příslušníků organizace — „mladorus“ byl povinen být soustředěný, energický, neoblohmý.

Více než „eurasijci“ se „mladorusové“ také věnovali otázkám taktiky a organizace. Řád neboli svaz tvořili jednak plnoprávní „mladorusové“, jednak kandidáti členství svazu. K této kostře organizace se přimykali 1. „zainteresovaní“, 2. „sympatizující“, 3. „spolupracovníci“ (většinou z řad starých emigrantů, kteří nebyli zvláště ochotni podržovat se mechanické disciplíně mladých, pocházejících z větší části z řad bývalých důstojníků bílých armád).

V „mladoruském“ hnutí se projevovaly tendence, podmíněné na jedné straně zklamáním nad buržoazními parlamentními formami a licoměrností „demokracie“, na druhé straně třídně omezenou schopností emigrace po-

⁶⁰⁾ Tamtéž, str. 24–25.

⁶¹⁾ Tamtéž, str. 25.

⁶²⁾ K molodoj Rossii! Ideologija i zadači Sojuza mladorossov. Sofie 1930, str. 15.

chopit revoluční přeměny v Rusku. Hledání „třetí“ cesty posunovalo tyto emigrantské kruhy na stranu nejzuřivějších politických sil — k fašismu. „Pod pojmem fašismus v současné době chápou tu sílu, která se rozvíjí ve všech (? , pozn. autora) zemích a kterou charakterizuje na jedné straně vzrůst národního sebevědomí, na druhé straně příkrá konfrontace doktríny povinnosti s liberálním učením o právech.“ Otázku forem vlády tento proud pomíjí, na první místo staví sociální otázku.⁶³⁾ Představitelé pravého křídla „mladorusů“, kteří věřili fašistické demagogii, snažili se přetáhnout k fašismu celé hnutí a doufali, že založí ohniska této náklady na území své vlasti. Jak vzdálení musili být od reálného života v Rusku, když je něco takového mohlo jen napadnout.

Neméně utopické byly projekty „mladorusů“ na obnovení monarchie v Rusku — a to ve třicátých letech. Tvrdili, že „základna nejvyšší moci má vždy mimořádný duchovně mravní ráz“. Jedinou formou moci, která je prosta egoistických a soukromých pohnutek, je moc monarchistická a následnická. Aby si však zachovali možnost prohlašovat se za směr, který se neváže žádnými předběžnými rozhodnutími (tj. který nepovažuje otázku formy vlády za primární), „mladorusové“ tvrdili, že podle nich „monarchie není formou vlády, ale stěžejním prvkem národního života“. Není prý spjata s politickým zřízením, ale s národní myšlenkou a s tradicí. Proto také, jak tvrdili, v závislosti na potřebách života může být spojena s jakýmkoliv zřízením. Monarchii považovali nikoliv za základnu, nad níž se buduje společenské zřízení, ani za cíl, pro nějž je toto zřízení budováno, ale za „kopuli zdobící budovu“. „Ruský monarchismus jako zřízení bude obnoven teprve tenkrát, až národní a sociální ideál, který hledá ruský národ v revolučních bouřích, bude jím pochopen a přijat za vlastní.“⁶⁴⁾

Těmito stanovisky se „mladorusové“ dostávali více napravo než všichni ostatní „směnověchovci“, přímo splývali s monarchisty.⁶⁵⁾ Nicméně jejich monarchismus byl přece jen specifický — jinak by také nemělo význam zabývat se rozbořením této svérázné ideologie. Monarchismus byl pro „mladorusy“ především idejí, symbolem. Dostatečně dobře věděli, že reálná moc v Rusku přešla díky revolučním změnám do rukou jiných vrstev. „Mladorusové“ si však kladli za úkol spojit staré (a v něm za nejcennější považovali kontinuitu moci) s novým.

„Ze všeho, co revoluce rozmetala, je třeba obnovit kontinuitu nejvyšší moci.“⁶⁶⁾ Toto kategorické prohlášení najdeme v programu sofijské skupiny „mladorusů“, která měla ještě blíže k monarchismu než sesterská skupina pařížská. (Zde se zřejmě projevoval vliv kontaktů s ruskou monarchistickou emigrací usídlenou na Balkáně a také vliv starých důstojnických předstáv o věrnosti monarchii.)

⁶³⁾ N. Petěrec, *Mladoroskoje stanovlenije*. Šanghaj 1934, str. 42.

⁶⁴⁾ K. Jelita-Vilčkovskij, cit. dílo, str. 26–28.

⁶⁵⁾ Jeden z vůdců „mladorusů“ A. Kazem-Bek již koncem roku 1921 vedl „Ruské monarchistické sdružení“ v Budapešti. Viz L. K. Škarenkov, *Bělaja emigracija: agonijska kontrrevolucija*. Voprosy istorii, 1976, č. 5, str. 108.

⁶⁶⁾ K molodoj Rossii!..., str. 4.

Avšak i tito monarchisté „změnili kurs“, stali se „směnověchovci“. Do-statečně jasně pochopili, že „revoluce“ rozbila starou sociální strukturu Ruska“ a že „není návratu k předrevolučnímu politickému a sociálnímu systému“. „Dívající se na život kolem sebe, vidíme, že nová pokolení si osvojila nové názory. Není podstatné, jak hodnotíme novou psychologii a nové tendence. Podstatné je, že existují.“ Bylo nutné je brát v úvahu, a to i při konstruování těch nejutopičtějších projektů. Také „mladorusové“ proto navrhovali: je třeba zkusit skloubit porevoluční situaci s monarchismem. Vyhlásili fantastické heslo „Car a sověty!“, které podle jejich názoru absolutně neovlivňovalo sociálně politický charakter „budoucího státu“, které by však mohlo připoutat pozornost „monarchismu dosud vzdálených mas“. „Mladorusové“ tak otevřeně (daleko otevřeněji než ostatní „směnověchovci“) přiznávali, že akceptování sovětů jako základu budoucího státního zřízení je pro ně záležitostí pouhé demagogie. A tak zatímco „eurasijci“ navrhovali buržoazně demokratické „sověty bez komunistů“, jejich přímočaří spojenci hodlali prostě přeměnit sověty v pří-věsek monarchistického režimu.

„Mladorusové“ realisticky tvrdili, že „monarchie nemůže nastoupit za pomoci kontrarevoluce, neboť ta už v ruské skutečnosti nemá žádné vy-hlídky na úspěch“; — avšak současně — oddávající se „směnověchovským“ utopiím — vyslovovali naději, že monarchie vystoupí jako projev dovršení revoluce, jako projev „její transformace v revoluci národní“.⁶⁷⁾ Mělo to být tak, že Rusko dojde k monarchii v několika etapách — ani ne tak práv-ního, jako spíše faktického vývoje, které budou současně „etapami vývoje veřejného mínění“. Podle názorů „mladorusů“ „monarchie se stane bez-podmínečnou a kategorickou nutností, nutností všemi uznávanou, jakmile přijde na pořad dne úkol upevnit národní revoluci a zabezpečit její vý-sledky“.⁶⁸⁾

Pro případ, že by nutnost monarchie přece jen nebyla všeobecně po-chopena, navrhovali „mladorusové“ — ve stylu svého oficiálního pojetí politiky — svérázné metody, kterými by byla tato idea masám vštípena. „Restaurace monarchie není podmíněna projevem vůle lidu.“ Je prý totiž nutné rozlišovat dlouhodobou, trvalou vůli lidu a náhodná, efemérní sta-noviska. A „mladorusové“ neměli žádné pochybnosti o tom, co považují za „skutečnou vůli lidu“. Lid podle nich netoužil po ničem jiném než po tvrdé vojensko-monarchické diktatuře.

Stát byl pro „mladorusy“ právní realizací národa, jedinečnou a nejlepší formou jeho existence. Národ považovali za „samostatnou duchovní jed-notku, která má etický obsah a jejíž život je samostatný ve vztahu k životu lidí ji tvořících, čemuž odpovídají i samostatné cíle a úkoly národa“. Víme, že tato idea státu-osobnosti nebyla originálním prvkem programu „mlado-rusů“. Z arzenálu ortodoxních monarchistů, „eurasijců“ a dalších převzali „mladorusové“ i další myšlenky, jako ideu pravoslavné říše, ideu „kolek-

⁶⁷⁾ Tamtéž, str. 5.

⁶⁸⁾ Tamtéž.

tivnosti“ Rusi (modifikovanou v korporativních termínech), odmítání parlamentarismu a liberalismu v ekonomice aj.

„Mladorusové“ ještě v roce 1924 propagovali program národní revoluce, za jejíž hlavní body považovali: 1. svržení sovětské moci, 2. napomáhání k transformaci revoluce v revoluci národní a dovedení této revoluce až k monarchismu, 3. organizace narůstání státnosti podle principu „car – sověty“. Přitom sověty měly být „organizovány nikoliv na principu stranické příslušnosti, ale podle příslušnosti k té nebo jiné produktivní, tvůrčí, pracovní asociaci“. Pak by i car byl v bezprostředním kontaktu s tvůrčími silami lidu.⁶⁹⁾ A tak jsme opět u otřepaných hesel „směnověhovců“ – „sověty bez komunistů“, nacionalismus, zakrývání třídního boje s cílem zmatení mas.

Sami „mladorusové“ se ovšem prohlašovali za zcela originální. „Jsme jediným hnutím svého druhu... Mladorské hnutí je povoláno, aby všeobecně rozšířilo poznání nutnosti sjednotit co nejširší a nejpestřejší politické proudy... Naším heslem je: Ani rudí, ani bílí, ale ruští!“⁷⁰⁾ Rudé „mladorusové“ uznávat nechtěli, bílé už nemohli. Pokoušeli se ignorovat nesmiřitelný zápas těchto dvou protikladů a sjednotit je pod jednou střechou.

Fantastické projekty „mladoruské“ státní soustavy nadělaly mnoho hluku a vyvolaly četné kritické ohlasy i posměšky v ruské emigraci. Nicméně je třeba uznat, že v předválečných letech zastínily popularitu umírněnějších a pedantických teorií „eurasijců“. „Mladorská“ ideologie dovedla do krajnosti utopismus zahraničních „směnověhovců“. Její hlasitá nacionalistická nota (daleko důraznější než u „eurasijců“) se velmi blížila fašizujících kruhů ruské emigrace, jejichž pěstováním se ve třicátých letech aktivně zabývaly výzvědné služby německého i italského fašistického státu.

Krise zahraniční „směnověhovské“ ideologie, která se v této době plně projevila (domácí „směnověhovci“ ztratili politický i ideologický význam již koncem dvacátých let), vyvolala definitivní rozpad i tohoto tak pestrého a mnohotvárného proudu. Mnozí příslušníci tohoto hnutí se dali na cestu čestné spolupráce se sovětskou mocí a vraceli se do vlasti. Tato vlna re-emigrace začala již v prvních letech druhého desetiletí a zachvacovala postupně stále širší část emigrantů.⁷¹⁾

Jiné skupiny emigrantů (mimochodem řečeno, nikterak početné), které zůstaly na pozicích nesmiřitelného nepřátelství vůči sovětskému zřízení, nevyhnutelně zklouzávaly do tábora nejzvrůvěnějších odpůrců své vlasti – fašistů. Některé z těchto nacionalistických skupinek, jež vznikaly koncem dvacátých a v začátku třicátých let, vyhlášovaly jako své programové

⁶⁹⁾ Tamtéž, str. 75.

⁷⁰⁾ A. Kazem-Bek, *Rossija, mladorossy, emigracija*. Paříž 1935, str. 69.

⁷¹⁾ O reemigrantství viz L. Ljubimov, *Na čužbině*. Moskva 1963; D. Meisner, *Ispověď starogo emigranta*. Moskva 1963; P. Obolenskij, *Na čužoj storoně*. Moskva 1965, č. 8; V. L. Andrjejev, *Istorija odnogo putěšestvija*. Vozvraščeniye v žizň čerez dvadcat let. Moskva 1976, aj.

heslo „aktivismus“, pod čímž si představovali politiku diverzí, teroru, špiónážní činnosti a jiných forem zrady vlasti a svého lidu. Tito lidé se nedali na cestu „směnověchovství“, změny kursu — oni měnili pána, kterému sloužili. Takové organizace, jako např. NTS (Národně pracovní svaz), za války spolupracovaly s hitlerovci a po válce vstoupili do služeb některých dalších imperialistických mocností.

„Směnověchovské“ hnutí a s ním i jeho zahraniční varianty prodělalo složitý a protikladný vývoj. Jeho ideologie, zformulovaná v kruzích nejinteligentnějších ruských emigrantů, byla ideologií podstatné části ruské buržoazie v přechodném porevolučním období. Odrážela krizi antisovětsismu jako politického názoru i konec „bílého hnutí“ jako formy ozbrojeného boje proti sovětské moci. Projevoval se v ní i utopismus emigrantských politických názorů a nálad. Jejím výrazným rysem je dvojakost jejího významu i obsahu.

(Z ruštiny přeložil Dragutin Pelikán)

ИГОРЬ АНДРЕЕВИЧ ИСАЕВ

**К критике буржуазных правовых концепций периода НЭПа
(„евразийцы“ и „младороссы“)**

РЕЗЮМЕ

Проведение новой экономической политики в СССР в 20-е годы вызвало значительное обострение идеологической борьбы в области хозяйства и права. Отказ русской буржуазии от вооруженной борьбы с Советской властью, вызванный провалом т. н. „белого движения“, в известной мере означал лишь смену форм борьбы. Оставшиеся на территории Советской России и эмигрировавшие за ее пределы представители бывших эксплуататорских классов русского общества в начале 20-х годов повели идеологическое наступление на марксистско-ленинскую теорию государства и права. В этот период возникло своеобразное политическое и интеллектуальное движение, получившее название „сменовеховства“. Объективно выражавшее взгляды „новой буржуазии“ и кулачества, это движение по своему составу было преимущественно буржуазно-интеллигентским. В момент своего возникновения оно наиболее полно отражало кризисное состояние буржуазной идеологии. В целом сменовеховство не представляло собой организованного и консолидированного на единой политической и мировоззренческой основе движения. На наш взгляд наиболее четко политическую и правовую доктрину сменовеховства сформулировали лишь некоторые (преимущественно эмигрантские) группы движения. В настоящей статье анализируются программы и установки двух наиболее активных групп зарубежного сменовеховства — „евразийцев“ и „младороссов“.

Исходными моментами программ обеих групп являлись: признание революционных преобразований в России необратимым явлением, и расчет на трансформацию Советского строя. Колебания между политическими программами авторитаризма (по типу итальянского 20-х и 30-х годов) и буржуазного демократизма приводили к эклектизму „евразийской“ идеологии. Он явился отличительной чертой их государственной и правовой доктрины. Другой характерной чертой явился их национализм, интерпретированный через религиозно-православное мирозерцание. Для „евразийской“ доктрины характерна модернизация старых государственно-правовых категорий, а также их множественность („демотия“, „идеократия“, „правящий отбор“ и т. п.). Идеалистичность и плюрализм концепций особенно ярко проявился

в теории смешанной (государственно-частной) экономики, которая предлагалась в качестве альтернативы НЭПу.

Для „младоросской“ доктрины еще более характерным был крайний национализм, приближающийся по своему типу к фашистской идеологии. Далеко зашедший эклектизм „младоросской“ государственно-правовой теории привел к появлению фантастической модели: царь—Советы. Очевидным был также милитаристский характер „младоросской“ программы, принятой позже „евразийской“ и отразившей отход некоторых кругов сменовеховцев к откровенно реакционным общественным течениям.

Продолавшее долгий и противоречивый путь сменовеховское движение отразило кризисное состояние послереволюционной буржуазной идеологии.

Změny v organizaci a pravomoci soudů v Polské lidové republice v letech 1971–1976

OTAKAR PLUNDR

I.

1. Období 1971–1976, kterému je věnována pozornost v tomto článku, zaměřeném na změny v organizaci, pravomoci a činnosti soudů PLR v této době uskutečněné, zahrnuje celý časový úsek pětiletého plánu rozvoje PLR 1971–1975 a první rok pětiletého plánu na léta 1976–1980.

Realizace všech základních úkolů, stanovených pro pětiletý plán 1971 až 1975 na VI. sjezdu Polské sjednocené dělnické strany v oblasti sociální politiky a hospodářského růstu země, umožnilo stanovit pro následující pětiletku program postupné výstavby rozvinuté socialistické společnosti v PLR. Součástí tohoto programu je úsilí o upevňování socialistické zákonnosti a o důsledné uskutečnění zásad socialistické demokracie, zejména i širokým zapojením pracujících do politického, hospodářského a kulturního života v zemi, do činnosti státních a jiných orgánů a organizací.¹⁾

2. V souladu se sociálně ekonomickými přeměnami rozvinula se v PLR i rozsáhlá legislativní činnost. Četné právní předpisy, vydané v tomto období, se týkají ať přímo či nepřímo organizační struktury a činnosti soudů. Jde zejména o právní úpravu projednávání a rozhodování přestupků, o zákon o organizaci vojenských soudů, o zákoník práce, nově upravující projednávání a rozhodování pracovněprávních sporů, o novou úpravu administrativního dělení PLR a o změnu ústavy z roku 1976, kdy byly také provedeny některé zásadní změny v oddíle 7. ústavy, pojednávajícím o soudech a prokuratuře.

K novelizaci ústavy uvedl předseda Státní rady Henryk Jabłoński ve svém projevu na zasedání Sejmu dne 10. 2. 1976, že cílem ústavních změn je „přizpůsobit ústavní vymezení úkolů našeho státu a práv a povinností občanů dosažené etapě socialistického vývoje a především předpokladům sociálně ekonomické strategie, kterou jsme vytyčili před pěti lety a kterou zdárně uskutečňujeme“.²⁾

¹⁾ VII. sjezd Polské sjednocené dělnické strany 8.–12. 12. 1975. Nakladatelství Svoboda, Praha 1976.

²⁾ Państwo i prawo č. 3/1976, str. 18, 20.

1. Právní úprava *přestupků (wykroczenie)*³⁾ je provedena zákonem z 20. 5. 1971, nazvaným kodex o přestupcích (Dz. U. 1971, č. 12/114).

Za přestupek je podle tohoto zákona považován čin společensky nebezpečný, za který zákon, platný v době spáchání takového činu, ukládá základní trest odnětí svobody (areszt) do 3 měsíců, omezení svobody na dobu nejvýše 3 měsíců, pokutu (grzywnu) do výše 5000 zlotých nebo důtku (nagana). Takto vymezený čin lze spáchat úmyslně (v polské terminologii „z úmyslné viny“) nebo z nedbalosti (z neúmyslné viny), pokud zákon nestanoví odpovědnost pouze za přestupek spáchaný úmyslně.

V průběhu výkonu trestu omezení svobody nemůže osoba, již byl takový trest uložen, změnit své stálé bydliště bez souhlasu orgánu, který tento trest uložil, musí vykonávat bezplatně pod dozorem práci veřejně prospěšnou, která jí byla v rozhodnutí o přestupku uložena, a to v rozsahu 20 až 50 hodin v měsíci a je povinna podávat zprávy o průběhu trestu.

Výčet přestupků uvedený v zákoně o přestupcích není taxativní. Další přestupky mohou být vyhlášeny i ve zvláštních zákonech.

O přestupcích rozhodují jednak *přestupková kolegia*⁴⁾ (*kolegia* do spraw wykroczeń), pokud zvláštní zákon jejich rozhodování nesvěřuje do pravomoci jiných mimosoudních orgánů, jednak *soudy*.

2. Zřizování a organizace přestupkových kolegií je upraveno zákonem z 20. 5. 1971 (Dz. U. 1971, č. 12/118) ve znění zákonů z r. 1972 (Dz. U. 1972, č. 49/312), z r. 1974 (Dz. U. 1974, č. 24/142) a z r. 1975 (Dz. U. 1975, č. 16/91).

Přestupková kolegia se zřizují předně u *příslušných orgánů státní správy*, tj. u náčelníků gmin, popř. u náčelníků gmin a měst, které mají společného náčelníka, u prezidentů a náčelníků měst a u náčelníků městských obvodů, u vojvodů a těch prezidentů měst, kteří jsou orgány státní správy vojvodského stupně⁵⁾ a dále u *úřadů námořních*, u okružních (okręgowych) a jim na roveň postavených *úřadů báňských*, u Nejvyššího báňského úřadu a u *námořních komor*.

Kolegia se skládají z předsedy, jednoho nebo dvou jeho náměstků a z ostatních členů.

Členy kolegia zřízeného u orgánů státní správy volí příslušný orgán státní moci, tj. příslušná národní rada; členy kolegia zřízeného u úřadů a komor volí vojvodská národní rada.

3) Termín „wykroczenie“, použitý v polském originálu, vyvolal v polské právní vědě velmi živou diskusi, zda jde o trestný čin nebo přestupek. Převážná většina diskutujících zaujala stanovisko, že se jedná o přestupek.

4) V článku byl pro označení sboru rozhodujícího o přestupcích převzat v zájmu lepší srozumitelnosti a přesnějšího odlišení polský termín *kolegium*. Použití termínu komise, který je v češtině obvyklejší, by mohlo vést k nedorozumění, protože jako *komise (komisja)* je v polském originálu označen zvláštní sbor, který rozhoduje o zrušení pravomocných rozhodnutí kolegií, za podmínek stanovených zákonem.

5) O územně správním dělení PLR, o orgánech státní moci a státní správy viz podrobněji pod V.

Za členy kolegií mohou být zvoleni plnoprávní polští státní občané, kteří dosáhli věku 24 let, mají důvěru mezi občany a poskytují záruku řádného výkonu povinností člena kolegia. Nemohou však být zvoleni za členy kolegia soudci z povolání, soudci z lidu, prokurátoři, advokáti, soudcovští a prokurátorští čekatelé, advokátní koncipienti, vojáci v činné službě, funkcionáři občanské milice a vězeňské služby. Pouze u kolegií zřízených při námořních komorách mohou být za jejich členy zvoleni i soudci.

Předsedové kolegií a jejich náměstci musí mít zásadně vysokoškolské vzdělání v oblasti práva nebo administrativy. U předsedů a náměstků předsedů kolegií zřízených u náčelníků gmin (popř. měst a gmin), u prezidentů nebo náčelníků měst a náčelníků městských obvodů, stačí středoškolské vzdělání.

Kandidáty na členy kolegií navrhuji pracovníci podniků, vesnická shromáždění a společenské a politické organizace. Volby členů kolegií jsou tajné.

Členství v kolegiích zaniká smrtí člena, ztrátou polského občanství, pravomocným odsouzením za trestný čin, získáním funkce, která je překážkou členství v kolegiu (např. funkce soudce, prokurátora aj.) a vzdáním se členství.

Z důvodů v zákoně uvedených může být člen kolegia ze své funkce odvolán příslušnou národní radou.

3. *Řízení u přestupkových kolegií* je upraveno zák. z 20. 5. 1971, označeným jako kodex řízení o přestupcích (Dz. U. 1971, č. 12/116), ve znění zák. z 29. 11. 1972 (Dz. U. 1972, č. 49/312) a zák. z 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, č. 16/91).

Pro řízení o přestupcích před soudem platí ustanovení trestního řádu (zák. z 19. 4. 1969 — Dz. U. 1969, č. 13/96).

A. *Řízení upravené kodexem řízení o přestupcích*

Řízení může být provedeno ve čtyřech formách, a to jako řízení:

- a) před přestupkovými kolegií,
- b) příkazní,
- c) mandátové,
- d) urychlené.

a) *Řízení před přestupkovými kolegií*

V řízení před kolegií jsou uplatněny některé zásady, které jsou zpravidla uplatněny v trestním řízení soudním. Členové kolegií jsou při rozhodování nezávislí a jsou vázáni pouze zákony, v řízení platí presumpce nevin, zásada in dubio pro reo, obviněným je zajištěno právo na obhajobu, jednání je ústní a veřejné.

Orgány provádějící řízení o přestupcích jsou povinny shromáždit v plném rozsahu důkazní materiál, všestranně ho posoudit a zvážit jak okolnosti příznivé pro obviněného, tak i okolnosti pro něho nepříznivé.

Řízení je dvoustupňové.

V *prvém stupni* rozhodují kolegia zřízená u náčelníků gmin (měst a gmin), u prezidentů nebo náčelníků měst a u náčelníků městských obvodů. Ve *druhém stupni* rozhodují kolegia zřízená u orgánů státní správy vojvodského stupně (čl. 14 zák.).

Přestupková kolegia prvního i druhého stupně rozhodují ve *tříčlenných sborech* složených z předsedy kolegia nebo jeho zástupce a ze dvou členů kolegia určených předsedou kolegia.

Řízení se zahajuje na základě písemného návrhu podaného veřejným žalobcem, poškozeným, státní nebo společenskou institucí nebo fyzickou osobou.

Funkci *veřejného žalobce* ve všech přestupkových věcech vyřizovaných kolegií plní občanská milice. Rada ministrů může v nařízení svěřit funkci veřejného žalobce i jiným státním nebo společenským institucím.

b) *Příkazní řízení (postępowanie nakazowe)*

Jedná-li se o přestupek, na který je možné uložit jen pokutu od 100 do 1500 zł., může tento trest uložit předseda kolegia prvního stupně ve formě *trestního příkazu*. Může tak učinit jen na základě návrhu podaného státní nebo společenskou institucí.

c) *Řízení mandátové (postępowanie mandatowe)*

Za přestupky, náležející jinak do pravomoci kolegií pro přestupky, vymezené v nařízení ministra vnitra, mohou pracovníci občanské milice uložit za podmínek stanovených v zákoně pokutu od 50 do 1000 zł. ve formě *trestního mandátu*.

d) *Urychlené řízení (postępowanie przyspieszone)*

V případě, že se na některém území státu rozšíří výskyt určitých přestupků, může být vyhlášena možnost použít k jejich projednávání a rozhodování *urychlené řízení*. Právo vyhlásit možnost použití urychleného řízení na celém území státu má ministr vnitra, pro obvod vojvodství vyhláší urychlené řízení příslušný vojvodský orgán. Použití urychleného řízení je možné nejdéle na dobu 6 měsíců v roce.

Ve věcech, o nichž lze jednat v urychleném řízení, může být tento způsob použit jen tehdy, jestliže pachatel přestupku byl přistižen přímo při činu nebo bezprostředně po něm a byl přiveden k jednání.

4. Proti nepravomocným rozhodnutím kolegií pro přestupky lze podat odvolání, stížnost a návrh, aby věc byla předána k rozhodnutí soudu.

Odvolání lze podat proti meritorním rozhodnutím kolegií prvního stupně a proti trestním příkazům předsedů kolegií prvního stupně. K podání odvolání je oprávněn obviněný, veřejný žalobce, poškozený a státní nebo společenská instituce, která podala návrh na potrestání. O odvolání rozhoduje kolegium druhého stupně, které může rozhodnutí kolegia prvního stupně buď potvrdit nebo zrušit. V případě zrušení rozhodnutí má kolegium druhého stupně možnost vydat nové rozhodnutí, měnící zcela nebo zčásti odvoláním napadené rozhodnutí kolegia prvního stupně, anebo vrátit věc

kolegiu prvního stupně k novému projednání. Kolegium druhého stupně vrací věc kolegiu prvního stupně k novému projednání tehdy, když je třeba provést nové důkazní řízení nebo toto řízení doplnit. Zruší-li kolegium druhého stupně rozhodnutí kolegia prvního stupně a samo vydá meritorní rozhodnutí, nemůže uložit trest odnětí svobody ani trest omezení svobody.

Stížnost lze podat proti usnesením, tj. proti rozhodnutím, která nemají charakter rozhodnutí ve věci samé. Rozhoduje o ní předseda kolegia prvního nebo druhého stupně, podle okolností případu.

Pravomocná rozhodnutí kolegií ve věci samé, pravomocné trestní příkazy, pravomocná usnesení, jimiž bylo odepřeno zahájit řízení před kolegiem nebo jímž bylo uloženo pořádkové opatření, nebo které se vztahují k výkonu rozhodnutí kolegiem, mohou být zrušeny, jestliže byly zbaveny právního základu nebo jsou zřejmě nesprávná. Pro zrušení rozhodnutí je stanovena objektivní tříměsíční lhůta, počínající od právní moci rozhodnutí.

5. Organem oprávněným rozhodnout o zrušení *pravomocného rozhodnutí* kolegií pro přestupky je zvláštní *komise pro rozhodování ve věcech přestupkových* (komisja orzeznictwa do spraw wykroczeń) ustavená u orgánů státní správy vojvodského stupně. Komise se skládá z předsedy, jeho zástupce a ze dvou až čtyř členů. Předsedu komise jmenuje příslušná národní rada vojvodského stupně, ostatní členové jsou touto národní radou voleni. V komisi musí mít alespoň tři členové vysokoškolské vzdělání v oboru práva nebo administrativy. Jednotlivé záležitosti rozhoduje komise ve tříčlenném sboru, jemuž předsedá vždy předseda komise nebo jeho zástupce.

Zruší-li komise rozhodnutí, vrací věc k opětovnému rozhodování kolegiu prvního nebo druhého stupně, podle toho, v rozhodnutí kterého kolegia byly závady zjištěny. Další opravný prostředek proti rozhodnutí komise pro rozhodování ve věcech přestupkových není přípustný.

Nad činností kolegií vykonává vrchní dohled ministr vnitra, výkon bezprostředního dohledu je svěřen příslušným národním radám.

Dozor na zákonnost v řízení upraveném kodexem řízení o přestupcích vykonává také generální prokurátor PLR a prokurátoři mu podřízení (čl. 110, 118 kodexu).

B. Řízení o přestupcích před soudem

Proti rozhodnutí *kolegia pro přestupky prvního stupně*, pokud jím byl uložen trest odnětí svobody nebo trest omezení svobody, mohou ty subjekty, které jsou oprávněny podat odvolání ke kolegiu druhého stupně, tj. obviněný, veřejný žalobce, poškozený a státní nebo společenská instituce, která podala návrh na potrestání, podat návrh, *aby věc byla postoupena k rozhodnutí soudu* (čl. 86 kodexu řízení o přestupcích).

Jestliže kolegium prvního stupně uložilo jiný trest než odnětí svobody nebo omezení svobody, je podání návrhu na předání věci soudu vyloučeno.

Podáním návrhu na předání věci soudu nepřechází věc automaticky na soud.

Návrh se podává u kolegia prvního stupně, které vydalo rozhodnutí a rozhoduje o něm předseda tohoto kolegia. Proti rozhodnutí předsedy, jímž návrhu na postoupení věci soudu nebylo vyhověno, je přípustná stížnost k soudu (čl. 92 kodexu řízení o přestupcích, čl. 456, § 2 tr. ř.).

Předání věci soudu vylučuje možnost, aby rozhodnutí kolegia nabylo právní moci a má suspensivní účinek, co do vykonatelnosti rozhodnutí. Postoupením věci soudu je řízení před soudem zahájeno.

Soudní řízení při rozhodování o přestupcích je upraveno ve 46. oddíle trestního řádu (čl. 455 až 461 tr. ř.). Pokud trestní řád nestanoví jinak, probíhá řízení podle ustanovení o zjednodušeném řízení trestním (čl. 418 až 431 tr. ř.).

Dojde-li soud k závěru, že postoupení přestupkové věci soudu nebylo důvodné, vrátí věc kolegiu prvního stupně, kterým mu věc byla postoupena. Rozhodnutí soudu o vrácení věci je pro kolegium závazné.

Proti soudnímu rozsudku, vydanému v přestupkové věci postoupené soudu na žádost oprávněného orgánu nebo oprávněné osoby, nemůže být podán opravný prostředek. (Čl. 461, § 1 tr. ř.)

6. V polské právní teorii je vedena široká diskuse o povaze činnosti přestupkových kolegií, jejichž členové jsou při rozhodování nezávislí a jsou vázáni jen na zákony. Diskuse je vedena ve dvou směrech:

- a) zda činnost kolegií lze považovat za výkon soudnictví;
- b) jakou povahu mají přestupková kolegia.

ad a) Stoupenci názoru, že pro vymezení pojmu soudnictví je hlavním kritériem subjekt, který tuto činnost vykonává (stanovisko subjektové) tvrdí, že pod pojem soudnictví lze zahrnout jen tu činnost, která je vykonávána nezávislými soudy. Pro své tvrzení mají oporu v ustanovení čl. 56 odst. 1 polské ústavy, kde je stanoveno, že v PLR soudnictví vykonává Nejvyšší soud, vojvodské soudy, rejonové soudy a soudy zvláštní. Mezi zvláštní soudy jsou v polské právní teorii zařazovány soudy vojenské a okružní soudy pracovní a sociálního zabezpečení. V odst. 2 téhož článku ústava vyhláší, že ve věcech přestupků rozhodují přestupková kolegia. Ústava neoznačuje výslovně činnost přestupkových kolegií jako soudnictví a necharakterizuje kolegia ani v názvu jako soudy.

Právní teoretici vycházející z názoru, že pro určení pojmu soudnictví je rozhodujícím znakem povaha rozhodovaných věcí (stanovisko předmětové) tvrdí, že rozhodování právních sporů, což je hlavní náplní činnosti soudů, mohou vykonávat nejen soudy, ale i jiné nezávislé orgány. Z toho vyvozují závěr, že přestupková kolegia vykonávají soudnictví jako mimosoudní orgány. Skutečnost, že v ústavě po novelizaci provedené ústavním zákonem z 10. 2. 1976 (Dz. U. 1976, č. 5/9) jsou přestupková kolegia zařazena do čl. 56 ústavy, věnovanému soudům, je vykládána jako průlom do ustanovení ústavy, že soudnictví je vykonáváno jen soudy. Z toho je pak vyvozován závěr, že tímto zařazením kolegií byly posíleny názory, že činnost pře-

stupkových kolegií při projednávání a rozhodování věcí daných do jejich pravomoci, je výkonem soudnictví.

ad b) Také ve stanoviscích, zaujatých k otázce jakou povahu mají přestupková kolegia, není v polské právní vědě zastáván jednotný názor. Přestupková kolegia jsou některými teoretiky považována za správní orgány, jinými za zvláštní soudy. Je také hájen názor, že přestupková kolegia mají povahu mimosoudních (pozasadowych) orgánů vykonávajících soudnictví, funkčně blízkých soudům, organizačně však úzce spjatých se správními orgány.⁶⁾

7. Ze srovnání polské právní úpravy řízení o přestupcích s úpravou v ČSSR vyplývají tyto zásadní rozdíly:

- a) V ČSSR může být trest odnětí svobody uložen *pouze soudy*. Žádný mimosoudní orgán není oprávněn k uložení tohoto trestu.
- b) Československé soudy nikdy nerozhodují o přestupcích ani v prvním stupni, ani z podnětu řádných či mimořádných opravných prostředků.
- c) Za přestupky nelze v ČSSR uložit trest odnětí svobody.

Na základě konstatovaných rozdílů lze učinit závěr, že československá právní úprava poskytuje účinnější záruku důsledné ochrany občanů, pokud jde o ukládání trestu odnětí svobody. Soud jako nezávislý, vysoce odborně kvalifikovaný orgán socialistického státu splňuje v nejvyšší míře předpoklady pro poskytnutí takové ochrany.

Uvedený závěr plyne i z průzkumu, provedeného v Polsku se zaměřením na případy, v nichž soud přezkoumávající rozhodnutí přestupkových kolegií, změnil tato rozhodnutí.

Z počtu zkoumaných případů, kdy obviněný byl odsouzen přestupkovým kolegiem k trestu odnětí svobody nebo omezení svobody, a požádal o postoupení věci k přezkoumání soudem, soud zprostil obviněného zcela viny v 9 % případů. Ve 24,4 % zkoumaných případů soud změnil trest odnětí svobody nebo omezení svobody na trest pokuty.⁷⁾

III.

1. Nová úprava organizace *vojenských soudů* byla provedena zákonem z 8. 6. 1972 o organizaci vojenských soudů (Dz. U. 1972, č. 23/166). Nabytím účinnosti tohoto zákona (1. 7. 1972) byl zrušen dekret Polského výboru národního osvobození z 23. 9. 1944 o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury (Dz. U. 1944, č. 6/29 s pozdějšími změnami) vydaný již v době, kdy ještě nebylo osvobozeno celé dnešní území PLR od německých okupantů. Na základě zákona z r. 1944 tvořily vojenské soudy samostatnou soustavu, jejímž vrcholným soudním orgánem byl Nejvyšší vojenský soud. Po nabytí účinnosti zákona z 15. 2. 1962 o Nejvyšším soudu (Dz. U. 1962,

⁶⁾ Zbigniew Gostyński, *Postępowanie sądowe co do orzeczeń w sprawach o wykroczenia*. Varšava 1976, str. 39–46. V práci jsou podrobněji uvedena stanoviska polských teoretiků k uvedeným sporným otázkám.

⁷⁾ Zbigniew Gostyński, v citované práci str. 192, 193.

č. 11/54), byl dozor na zákonnost v rozhodovací činnosti všech polských soudů, včetně soudů vojenských, soustředěn u Nejvyššího soudu. Nejvyšší vojenský soud byl zrušen.

Podle úpravy provedené zákonem z r. 1972 jsou vojenské soudy výlučně soudy trestními. Do jejich pravomoci náleží rozhodování o trestných činech, spáchaných vojenskými osobami v činné službě, občanskými zaměstnanci pracujícími ve vojenských útvarech, pokud trestný čin je v souvislosti s jejich zaměstnáním a o trestných činech válečných zajatců. Na civilní osoby se vztahuje pravomoc vojenských soudů jen když to výslovně stanoví zákon.

Bližší vymezení pravomoci a příslušnosti vojenských soudů obsahují ustanovení čl. 563 až 573 tr. ř. (zákon z 19. 4. 1969 — Dz. U. 1969, čl. 3/96).

Organizace vojenských soudů je provedena na územním principu v souladu s organizací ozbrojených sil. Zákon rozlišuje dvě kategorie vojenských soudů *prvního stupně*: *vojenské soudy okružní* a *vojenské soudy posádkové*. Umožňuje však, v případě potřeby, vytvářet i další vojenské soudy prvního stupně, postavené na roveň okružním nebo posádkovým vojenským soudům. K zřizování a zrušení vojenských soudů je zákonem zmocněn ministr národní obrany, který určuje i jejich označení a rozsah jejich pravomoci a příslušnosti. Ministru národní obrany je také svěřen výkon správy vojenských soudů a dohledu na ně.

O všech záležitostech, náležejících do pravomoci vojenských soudů, rozhodují v prvním stupni vojenské soudy okružní, vojenské soudy posádkové a další jim na roveň postavené vojenské soudy, pokud byly zřízeny.

Vojenské soudy okružní a vojenské soudy jim na roveň postavené jsou však výlučně příslušné rozhodovat v prvním stupni o trestných činech spáchaných důstojníky ve funkci velitele pluku nebo ve funkci vyšší, o trestných činech, na něž zákon stanoví trest smrti nebo trest odnětí svobody na dobu 25 let, o trestných činech podle čl. 122 až 124 a 130 tr. z., pokud řízení se koná v nepřítomnosti obviněné osoby a o trestných činech uvedených v čl. 124 a v čl. 122, 128, 129 tr. z., jestliže pachatel pracoval pro cizí výzvědnou službu anebo se k tomu připravoval (čl. 7 zák. o organizaci voj. soudů, čl. 565 č. 2, čl. 572 § 1, § 2 tr. ř.).

O řádných a mimořádných opravných prostředcích, podaných proti rozhodnutím vojenských soudů, rozhoduje vojenské kolegium Nejvyššího soudu, které rozhoduje i o dalších záležitostech daných do jeho věcné příslušnosti.

2. *První postavení vojenských soudců z povolání, asesorů, soudcovských čekatelů a vojenských soudců z lidu*

a) *Vojenští soudci z povolání*

Vojenští soudci jsou při výkonu soudnictví nezávislí a jsou vázáni jen zákonem. Do svých funkcí jsou *jmenováni* a z nich *odvoláváni* Státní radou na návrh ministra národní obrany.

Kandidát na funkci vojenského soudce z povolání musí být polským státním občanem, důstojníkem v činné službě, který ukončil vysokoškolské

právnícké studium, získal titul magistra, absolvoval čekatelskou praxi u vojenského soudu, složil vojenskou soudcovskou zkoušku, konal v předepsaném rozsahu u vojenského soudu praxi (stáž) jako asesor a dosáhl věku 26 let. Kandidát musí rovněž poskytovat záruku, že bude řádně plnit povinnosti soudce Polské lidové republiky.

K *odvolání* vojenského soudce může dojít na návrh ministra národní obrany, předložený po zjištění názoru předsedy vojenského kolegia Nejvyššího soudu, a to v případech, kdy vojenský soudce již neskýtá záruku řádného výkonu svých povinností. Před vydáním rozhodnutí musí být soudci poskytnuta možnost, aby se k věci vyjádřil. Vojenský soudce může být ze své funkce také odvolán, jestliže se své soudcovské funkce vzdal.

Vojenský soudce *pozbyvá svou soudcovskou funkci*, jestliže pozbyl polské státní občanství, nebo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin spáchaný úmyslně, anebo když mu bylo v kárném řízení uloženo kárné opatření zproštění soudcovské funkce nebo propuštění ze soudní služby.

Jestliže byl vojenský soudce kárným opatřením zproštěn soudcovské funkce, může být jmenován na jinou (nesoudcovskou) funkci v ozbrojených silách. Propuštění z vojenské soudcovské služby v důsledku kárného opatření má za následek i propuštění z činné vojenské služby. Trestní řízení lze proti vojenskému soudci zahájit jen se souhlasem kárného soudu pro soudce vojenských soudů.

Kárné řízení proti soudcům vojenských soudů provádí *kárný soud pro soudce vojenských soudů*.

Kárný soud je složen z předsedy, náměstka předsedy a ze sedmi členů. Předseda a jeho náměstek jsou voleni z řad soudců vojenského kolegia Nejvyššího soudu, členové jsou voleni ze soudců vojenských soudů. Volbu provádí vojenské kolegium Nejvyššího soudu ve sboru všech soudců kolegia. Jednotlivé kárné záležitosti rozhoduje tříčlenný sbor za předsednictví předsedy kárného soudu nebo některého z členů, určeného předsedou. Za kárné provinění se považuje porušení soudcovských povinností, podlomení vážnosti soudcovské funkce a narušení vojenské kázně a zásad vojenské cti a důstojnosti.

Jako *kárné opatření* může kárný soud uložit napomenutí, důtku, přísnou důtku, přeložení na nižší soudcovskou funkci, zproštění soudcovské služby a propuštění ze soudcovské služby.

Proti rozhodnutí kárného soudu lze podat odvolání, o němž rozhoduje vojenské kolegium Nejvyššího soudu ve sboru tří soudců. Proti pravomocnému rozhodnutí v kárných věcech může podat stížnost pro porušení zákona ministr národní obrany, první předseda Nejvyššího soudu a předseda vojenského kolegia Nejvyššího soudu.

Úpravu voleb kárného soudu, řízení před kárným soudem a postupu při udělování souhlasu se zahájením trestního řízení proti vojenskému soudci provádí Státní rada na návrh ministra národní obrany.

b) *Asesoři vojenských soudů*

Jak bylo již uvedeno při výkladu o předpokladech pro nabytí způsobilosti stát se soudcem, musí kandidát na funkci soudce vojenského soudu (ale i na funkci soudce obecných soudů) absolvovat po splnění všech ostatních předpokladů *asesorskou praxi*. Asesorská praxe trvá alespoň jeden rok. Její výkon upravuje ministr národní obrany.

Asesory pro vojenské soudy jmenuje předseda vojenského kolegia Nejvyššího soudu, který je také oprávněn je z této funkce odvolat.

Asesoři se podílejí při projednávání věcí podle předpisů platných pro soudce. Při jednání však mohou předsedat pouze ti asesoři, kteří k tomu byli zmocněni předsedou vojenského kolegia Nejvyššího soudu a jen v těch věcech, které mají být podle zákona projednávány před senátem složeným ze soudce z povolání a dvou soudců z lidu (čl. 53, § 1 zák. o organizaci voj. soudů). V době, kdy asesoři plní povinnosti soudce, vztahují se na ně předpisy o kárné odpovědnosti soudců.

c) *Soudcovští čekatelé*

Soudcovské čekatele pro vojenské soudy jmenuje a odvolává předseda vojenského kolegia Nejvyššího soudu. Čekatelská praxe u vojenských soudů je stejně dlouhá jako u soudů obecných, tj. 2 roky. Po jejím absolvování a složení soudcovské zkoušky je čekatel jmenován asesorem. Průběh čekatelské praxe a způsob skládání soudcovské zkoušky upravuje ministr národní obrany na návrh předsedy vojenského kolegia Nejvyššího soudu.

d) *Soudci z lidu vojenských soudů*

Právní postavení soudců z lidu vojenských soudů je upraveno v zákoně o organizaci vojenských soudů z r. 1972 (čl. 48 až 51) a v nařízení ministra národní obrany z 1. 7. 1972 o soudcích z lidu vojenských soudů (Dz. U. 1972, č. 28/202). Stejně jako soudci z povolání jsou i soudci z lidu při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni jen zákony.

Soudci z lidu jsou do svých funkcí *voleni*. Volební období je tříleté, ale vojáci vykonávající základní vojenskou službu jsou voleni na dobu konání této služby.

Volba se uskutečňuje na shromážděních vojenských osob ve vojenských jednotkách, a to odděleně na shromážděních vojenských osob z povolání, vojenských osob plnících službu jako kandidáti na funkci vojenských osob z povolání a na shromáždění vojáků konajících základní vojenskou službu.

Volba se koná veřejným hlasováním. Zvolen je ten kandidát, který získal nadpoloviční většinu hlasů účastníků volebního shromáždění.

Za kandidáty pro volbu soudců z lidu mají být navrhováni vojáci, kteří jsou vzorem při plnění služebních povinností, při dodržování vojenské kázně, v práci pro společnost, a kteří poskytují záruku řádného plnění povinností vojenského soudce z lidu. Další podmínkou pro zvolení za soudce z lidu je konání vojenské činné služby po dobu alespoň 6 měsíců.

Počet soudců z lidu, kteří mají být zvoleni, stanoví náčelník vojenského

soudu s přihlédnutím k počtu věcí projednávaných u tohoto soudu za účasti soudců z lidu.

Seznam kandidátů na funkci soudce z lidu sestavuje velitel posádky za účasti stranicko-politických orgánů vojenské jednotky a zástupců vojenské organizace mládeže. Na volebním shromáždění mohou být k volbě navrženi i další kandidáti, kteří nebyli zapsáni veliteli posádek do seznamu kandidátů.

Soudce z lidu může být *odvolán* ze své funkce zejména když nekoná řádně své povinnosti nebo když se chová způsobem poškozujícím vážnost soudu.

K odvolání je oprávněno shromáždění vojáků, které rozhoduje na návrh velitele vojenské jednotky nebo náčelníka vojenského soudu. Hlasování je veřejné, k odvolání je třeba většiny hlasů osob přítomných na shromáždění.

Soudce z lidu *pozbyvá svou soudcovskou funkci* po uplynutí funkčního období, dnem zproštění z činné služby vojenské, dnem přeložení k výkonu činnosti u vojenského soudu, vojenské prokuratury nebo vojenských jednotek ministerstva vnitra, při přeložení k výkonu služby u vojenské jednotky umístěné mimo obvod působnosti vojenského soudu, u něhož koná soudce z lidu svou funkci, v případě pravomocného odsouzení soudem nebo podmíněčného zastavení trestního řízení v případě, že čestný soud nebo soudružský (koležeňski) soud uznal soudce z lidu vinným, že porušil vojenskou čest a důstojnost.

3. Nová legislativní úprava prohloubila demokratizaci v organizaci vojenských soudů, zejména uskutečněním principu volitelnosti vojenských soudců z lidu, zjednodušila soustavu polských soudů včleněním vojenských soudů do jednotné soudní soustavy a upevnila jednotu zákonnosti v činnosti všech soudů a jednotnost jejich judikatury podřízením rozhodovací činnosti vojenských soudů dozoru Nejvyššího soudu jako jediného nejvyššího soudního orgánu v zemi.

IV.

1. V r. 1974 byl v Polsku vydán *zákoník práce* (zákon z 26. 6. 1974 — Dz. U. 1974, č. 24/141), který nabyl účinnosti dne 1. 1. 1975. Zákoník práce přinesl podstatné změny v dosavadním způsobu projednávání a rozhodování pracovněprávních sporů.

2. Právní úprava řešení záležitostí, vyplývajících z pracovněprávních vztahů, prodělala v Polsku velmi pestrý vývoj.

V období mezi oběma světovými válkami byly v r. 1934 pro projednávání a rozhodování pracovněprávních sporů zřízeny zvláštní *pracovní soudy*, které byly ponechány v činnosti až do r. 1954, kdy došlo k jejich zrušení a k přenesení pracovněprávních záležitostí do pravomoci *obecných soudů*.

K další, a to podstatné změně došlo v r. 1954. Na základě dekretu z 24. 2. 1954 o podnikových rozhodčích komisích (Dz. U. 1954, č. 10/35) byla

v Polské lidové republice vytvořena soustava *podnikových rozhodčích komisí*, na něž přešlo rozhodování převážné části pracovněprávních sporů.

Proti této právní úpravě byly v době její existence vznášeny četné námitky. Kritika se soustředila zejména na skutečnost, že právo zrušit rozhodnutí komise, která rozhodla v prvním stupni, bylo svěřeno vyšším odborovým orgánům, kde však nerozhodoval příslušný kolektiv, ale právníci těchto orgánů. Kromě toho bylo vytýkáno, že při úpravě, kdy některé pracovněprávní spory mohly být rozhodovány soudy, docházelo k dvoukolejnosti, jejíž negativní stránky se projevovaly zejména v různosti orgánů rozhodujících o opravných prostředcích a v nejednotnosti rozhodování.⁸⁾

Uvedené nedostatky vedly k nové právní úpravě rozhodování pracovněprávních sporů, provedené zákoníkem práce a dalšími právními normami, vydanými k jeho provedení. Dekret z 24. 2. 1954 o podnikových komisích rozhodčích byl zrušen zákonem z 25. 6. 1974 o předpisech provádějících zákoník práce (Dz. U. 1974, č. 24/12).

3. V dvanácté části zákoníku práce, nazvané „Projednávání sporů o nárocích pracovníků z pracovních vztahů“ (čl. 242 až 280) jsou vyjmenovány orgány, jimž bylo nově svěřeno oprávnění rozhodovat pracovní spory a upravena jejich pravomoc, složení a řízení před nimi. Když v r. 1975 došlo v Polské lidové republice ke změně v územně správním dělení státu, provedeném zákonem z 28. 5. 1975 o dvoustupňovém správním dělení státu a o změně zákona o národních radách (Dz. U. 1975, č. 16/91), byl tímto zákonem změněn i zákoník práce, zejména jeho předpisy upravující projednávání pracovněprávních sporů.

Podle ustanovení čl. 242 zákoníku práce (dále jen ZP) rozhodují nyní o nárocích *pracovníků* z pracovněprávních vztahů tyto orgány:

1. Rozhodčí komise, tj.
 - a) podnikové rozhodčí komise
 - b) územní rozhodčí komise
2. odvolací komise ve věcech pracovních
3. okružní (okręgowe) soudy pracovní a sociálního zabezpečení.

Rada ministrů je v čl. 298 ZP zmocněna, aby v dohodě s Ústřední radou odborů upravila svým nařízením odchýlně od předpisů zákoníku práce některá práva a povinnosti pracovníků zaměstnaných ve státních úřadech a jiných pracovištích státní služby, ve zdravotnictví, ve vojenských jednotkách, na pracovištích jejichž činnost souvisí se službou v zahraničí nebo s obranou státu a pracovníků zaměstnaných mimo hranice státu.

Svým nařízením může rada ministrů rovněž vyloučit použití předpisů zákoníku práce na projednávání a rozhodování pracovních sporů uvedených pracovníků odvolacími komisemi ve věcech pracovních a upravit zvláštní způsob rozhodování těchto sporů. K vyloučení pracovněprávních sporů určitého druhu nebo pracovněprávních sporů určitých kategorií pracovníků z pravomoci rozhodčích komisí může dojít jen na základě zákona.

⁸⁾ Andrzej Kijowski, System rozstrzygania sporów pracowniczych. Publikováno ve sborníku Studia nad kodeksem pracy, Poznaň 1975, str. 227 a násl.

Speciální úprava řešení pracovněprávních sporů je provedena např. u soudců, prokurátorů a notářů.

Z předpisu zákoníku práce (čl. 242) vyplývá, že rozhodčí komise, odvolací komise ve věcech pracovních a okružní soudy pracovní a sociálního zabezpečení rozhodují spory *pracovníků* vzniklé z pracovněprávních vztahů. Spory, v nichž žalobcem je *organizace*, patří i nadále do pravomoci obecných soudů.⁹⁾

Z uvedené úpravy je patrné, že došlo k rozsáhlému soustředění rozhodování pracovních sporů u komisí a u okružních soudů pracovních a sociálního zabezpečení, ale že i nadále některé pracovní spory řeší obecné soudy, nebo je o nich rozhodováno administrativní cestou, popř. je řešení těchto sporů upraveno speciálními zákony.

Rada ministrů je také zmocněna (čl. 305 ZP), aby nařízením podrobněji upravila organizaci rozhodčích komisí, způsob ustanovování a odvolávání jejich členů a řízení před komisemi.

4. Společná ustanovení ad 1. a 2.:

Podrobná právní úprava rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních je provedena nařízením rady ministrů z 25. 10. 1974 o rozhodčích komisích a o odvolacích komisích ve věcech pracovních (Dz. U. 1974, č. 41/243), změněném zákonem z 28. 5. 1975 o dvoustupňovém administrativním dělení státu a o změně zákona o národních radách.

Nad organizací a činností podnikových rozhodčích komisí, územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních vykonává dohled ministr práce, mezd a sociálních věcí, v dohodě s Ústřední radou odborů.

5. ad 1a): *Podnikové rozhodčí komise* se zřizují v zespolečenštěných, tj. ve státních a družstevních podnicích, které trvale zaměstnávají alespoň 100 pracovníků. Nezřizují se ve státních úřadech, v bankách, v pojišťovnách, v orgánech sociálního zabezpečení, na vysokých školách, na ostatních školách, na samostatných vědeckových pracovnístích a na jiných školských a osvětových pracovnístích a ve vědeckovýzkumných ústavech, ve společenských a politických organizacích (čl. 243 ZP, § 2 nařízení rady ministrů z 25. 10. 1974).

Pracovní spory pracovníků zaměstnaných na těch pracovnístích, kde se podnikové rozhodčí komise nezřizují, rozhodují územní rozhodčí komise.

Podnikové rozhodčí komise projednávají a rozhodují záležitosti vyplývající z pracovněprávních vztahů, zejména ty, které se týkají: odměny za práci a jiných nároků, dovolené a náhrad za dovolenou, pracovní doby, zvláštních oprávnění náležejících ženám a mladistvým pracovníkům, nároků uplatňovaných vůči podniku v souvislosti s pracovním úrazem nebo s chorobou z povolání a určení oprávnění vyplývajících z pracovního poměru, jestliže pracovník má na tom právní zájem (čl. 248, § 1 ZP).

⁹⁾ Kamil Janiszewski, Spory ze stosunku pracy szczególnych grup pracowników. Państwo i prawo č. 5 z r. 1976, str. 87 a násl.; Andrzej Kijowski v citované práci, str. 229.

Podnikové rozhodčí komise však nerozhodují o pracovních sporech, v nichž účastníkem je pracovník, zaujímající řídicí funkce v podniku. Jde zejména o pracovní spory ředitelů podniků a jejich zástupců, hlavních účetních a pracovníků jim na roveň postavených, ředitelů odborů, oddělení a jiných obdobných organizačních útvarů bezprostředně podřízených řediteli podniku nebo jeho zástupci, dále náčelníků podnikových a protipožárních stráží. Jejich rozhodování je svěřeno územním rozhodčím komisím. Cílem tohoto ustanovení, zejména pokud jde o řídicí pracovníky, je zajistit nezávislost a nepodjatost rozhodování.

Při ustanovování členů podnikové rozhodčí komise je uplatněn *princip jmenování*. Oprávnění jmenovat členy podnikové rozhodčí komise je svěřeno společně řediteli podniku a podnikové radě. Počet členů komise stanoví ředitel podniku v dohodě s podnikovou radou; přihlíží přitom k počtu pracovníků v podniku a k jeho organizační struktuře. Počet členů komise musí být tak velký, aby bylo možné sestavit alespoň 2 rozhodující sbory (senáty).

Funkční období členů komise je shodné s funkčním obdobím podnikové rady. Jmenování členové volí ze svých řad předsedu podnikové rozhodčí komise a jeho náměstky. Úkolem předsedy komise je prostudovat všechny věci komisi předložené, pokusit se o smírné vyřešení, sestavovat senáty a dbát o to, aby spory byly rozhodnuty bez zbytečných průtahů.

Podniková rozhodčí komise se skládá výlučně z pracovníků podniku, v němž komise působí.

Za člena komise může být jmenován plnoprávný občan, který poskytuje záruku, že bude náležitě plnit funkce člena komise, má potřebné znalosti pracovního práva a pracovních podmínek v podniku a dosáhl věku 24 let.

Dalším předpokladem pro jmenování za člena podnikové komise je výkon činnosti v pracovním poměru po dobu nejméně 5 let a z toho alespoň 2 roky v podniku, v němž je zřízena podniková komise. Požadavek dvouleté pracovní činnosti v podniku se nevztahuje na členy komise, ustavené v nově zřízeném podniku.

Za členy podnikové rozhodčí komise nemohou být ustanoveni pracovníci zaujímající v podniku řídicí a jim na roveň postavené funkce. Jsou to zejména ředitelé podniků a jejich zástupci, hlavní účetní, vedoucí odborů, oddělení a jiných pracovních útvarů bezprostředně podřízených řediteli podniku nebo jeho zástupci, pracovníci personálního oddělení a oddělení práce a mezd, právní poradci a právní referenti podniku a pracovníci, kteří vykonávají funkci soudce z lidu.

Člen komise musí dříve, než začne plnit své povinnosti, složit písemný slib, jehož znění obsahuje čl. 8 odst. 1 nařízení z 25. 10. 1974.

Funkce člena podnikové komise *zaniká* dnem, kdy byla v podniku jmenována nová komise, dále vzdáním se funkce, odvoláním z funkce a skončením pracovního poměru člena komise v podniku. Člen podnikové komise může být odvolán ze své funkce ředitelem podniku společně s podnikovou radou, tj. těmi subjekty, které ho do funkce jmenovaly.

Důvodem pro odvolání z funkce člena komise je podle § 13 nařízení

z 25. 10. 1974 pravomocné odsouzení za trestný čin, chování, které poškozuje vážnost komise nebo důstojnost člena komise, neplnění povinností člena komise, dále když člen již neskýtá záruku řádného plnění povinností. K odvolání také dojde, když člen komise je jmenován nebo zvolen do funkce neslučitelné s funkcí člena komise.

6. ad 1b): *Územní rozhodčí komise* jsou na rozdíl od podnikových rozhodčích komisí organizovány na územním principu.

Podle čl. 244 ZP a nařízení ministra práce, mezd a sociálních záležitostí ze dne 31. 5. 1975, o územním obvodu činnosti a o sídlech územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních (Dz. U. 1975, č. 18/101) se určují sídla územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních v místech, v nichž mají svá sídla rejonové soudy. V městech dělicích se na obvody se sídla určují v těchto obvodech. Obvod činnosti územní rozhodčí komise a odvolací komise ve věcech pracovních se kryje s obvodem působnosti příslušného rejonového soudu a v městech rozdělených na obvody s územím obvodu.

Rozhodují o stejných záležitostech jako podnikové rozhodčí komise, uvedené v čl. 248 ZP, ale jen pokud se týkají pracovníků zaměstnaných v podnicích, kde nejsou zřízeny podnikové rozhodčí komise, nebo pracovníků zaujímajících v podnicích řídicí funkce.

Členové územních rozhodčích komisí jsou do svých funkcí *voleni*. Volí je na dobu svého volebního období národní rady gmin, měst a městských obvodů,¹⁰⁾ které se nalézají v obvodu působnosti těchto rozhodčích komisí. Kandidáty na funkci členů územní rozhodčí komise navrhuje ve stejném počtu územní orgány státní správy základního stupně, tj. náčelníci gmin, měst a městských obvodů a příslušné orgány odborových organizací (čl. 253 ZP ve znění čl. 31 zák. z 28. 5. 1975 — Dz. U. 1975, č. 16/91).

Předpoklady pro volbu za člena územní rozhodčí komise jsou obdobné jako pro jmenování za člena podnikové rozhodčí komise. Vyžaduje se, aby kandidátem byl občan, který není zbaven občanských práv, poskytuje záruku řádného výkonu povinností člena komise, vykazuje znalost pracovního práva v rozsahu potřebném pro výkon funkce, je star alespoň 24 let a vykonával činnost v pracovním poměru nejméně 5 let.

Ke *skončení funkce* člena územní rozhodčí komise dojde ze stejných důvodů jako u členů podnikové rozhodčí komise, tj. jakmile byla zvolena nová územní rozhodčí komise, dále když se člen komise vzdá své funkce a když je ze své funkce odvolán. Důvody pro odvolání jsou formulovány obdobně jako u členů podnikové rozhodčí komise. Vzhledem k rozsahu pravomoci územní rozhodčí komise není důvodem pro odvolání člena této komise skutečnost, že získal funkci, jejíž nabytí je překážkou pro jmenování za člena podnikové rozhodčí komise (např. funkci ředitele podniku aj.). Člen územní rozhodčí komise je však odvolán také v případech, když u něho dojde k rozvázání nebo zániku pracovního poměru a doba jeho nečinnosti

¹⁰⁾ O územním členění PLR viz blíže pod V.

trvá déle než tři měsíce, anebo když uzavřel pracovní smlouvu s podnikem, jehož sídlo je na území působnosti jiné územní rozhodčí komise.

7. *Ustanovení společná pro podnikové a územní rozhodčí komise*

Členství v obou komisích je čestnou funkcí. Komise rozhodují v pětičlenném sboru. Předsedou rozhodujícího sboru je předseda rozhodčí komise nebo jeho zástupce. Soudci z povolání se na činnosti těchto komisí nepodílejí.

Z pravomoci podnikových a územních rozhodčích komisí jsou vyňaty spory výslovně uvedené v čl. 250 ZP, týkající se:

- a) rozvázání nebo zániku (wygaśnięcia)¹¹⁾ pracovní smlouvy,
- b) uzavření pracovního poměru,
- c) opravy posudku o práci,
- d) odškodnění v souvislosti s opožděným vydáním nebo vydáním nesprávného potvrzení nebo posudku o práci,
- e) stanovení nových pracovních a mzdových podmínek,
- f) uplatnění pracovních norem, tj. stanovení nebo změna pracovních norem upravujících odměňování za práci,
- g) podnikových bytů a umístění v dělnických hotelech.

Spory uvedené pod bodem a), b), d) patří do pravomoci odvolacích komisí (viz dále ad 2).

8. ad 2: *Odvolací komise ve věcech pracovních*

Do pravomoci odvolací komise ve věcech pracovních patří rozhodování:

- a) o odvoláních podaných pracovníky proti výpovědi pracovní smlouvy,
- b) o návrzích pracovníků na zpětvzetí do práce nebo na odškodnění v souvislosti s rozvázáním nebo zánikem pracovní smlouvy,
- c) o návrzích pracovníků na odškodnění v souvislosti s opožděným vydáním nebo vydáním nesprávného potvrzení nebo posudku o práci,
- d) o návrzích pracovníků týkajících se uzavření pracovního poměru.

Jestliže v shora uvedeném odvolání nebo v návrzích pracovník uplatňuje i další nároky, o nichž podle příslušných předpisů zákoníku práce rozhodují rozhodčí komise (podnikové nebo územní), odvolací komise rozhodne společně o všech uplatňovaných nárocích pracovníka. Odvolací komise ve věcech pracovních rozhoduje také o návrzích na určení oprávnění vyplývajících z pracovního poměru, v souvislosti se záležitostmi uvedenými shora pod a) až d).

Z uvedeného vymezení pravomoci odvolacích komisí je patrné, že označení „odvolací komise“ nevystihuje správně povahu činnosti a skutečný charakter těchto komisí a že také termín „odvolání“ uvedený u záležitosti pod písmenem a) shora není použit v přesném procesněprávním smyslu. Odvolací komise nepůsobí jako instancně vyšší orgán nad rozhodčími komisemi (podnikovými a územními), ale rozhoduje v první instanci.

¹¹⁾ Termín wygaśnięcie (zánik), jako specifický způsob skončení pracovní smlouvy bez výpovědi, se používá v zákoníku práce zejména, když pracovník svévolně opustil práci (čl. 64 ZP), když je nepřítomen v práci, protože mu byl uložen trest odnětí svobody delší než 3 měsíce (čl. 66 § 1 ZP), když uplynula doba, na kterou byla pracovní smlouva uzavřena, a v dalších případech.

Zřízení odvolací komise ve věcech pracovních, jako další komise rozhodující pracovněprávní spory vedle podnikových a územních rozhodčích komisí, je v polské právní vědě zdůvodňováno tím, že projednáním těchto záležitostí, při nichž jednou ze stran sporu je často vedení podniku, by mohlo vzbuzovat pochybnosti o nestrannosti jednání komise. Proti předání záležitostí, o nichž rozhodují odvolací komise, do pravomoci územních komisí rozhodčích je argumentováno skutečností, že tyto komise jsou často vzdáleny od podniku, v němž pracovněprávní spor vznikl. Dalším argumentem pro svěření těchto sporů, které jsou většinou skutkově i právně obtížné, do pravomoci odvolacích komisí ve věcech pracovních, je složení odvolacích komisí, poskytující větší záruku odborného a zákonného rozhodnutí věci.¹²⁾

Odvolací komise ve věcech pracovních rozhoduje věci jí svěřené ve sboru složeném ze soudce z povolání, který předsedá, a ze dvou členů komise, z nichž jeden musí být z řad členů, navržených příslušným orgánem odborové organizace. Jestliže komise má projednávat záležitost zvlášť obtížnou nebo záležitost, která má precedenční charakter, může předseda komise nařídit, aby tato věc byla předložena pětičlennému sboru, složenému ze soudce z povolání a čtyř členů komise. V takovém případě zasedají v rozhodujícím sboru dva členové komise navržení příslušným orgánem odborové organizace.

Členy odvolacích komisí ve věcech pracovních *volí* na dobu svého volebního období národní rady gmin, měst a městských obvodů, které se nalézají v obvodu působnosti odvolacích komisí.

Kandidáty za členy odvolací komise navrhuje ve stejném počtu územní orgány státní správy základního stupně a příslušné orgány odborových organizací. Předpoklady pro volbu za člena odvolací komise ve věcech pracovních, který není soudcem, jsou stejné jako u členů rozhodčí komise (§ 46 nař. rady ministrů z 25. 10. 1974).

Předsedu, náměstka předsedy odvolací komise a předsedy rozhodujících sborů *volí* odvolací komise ze soudců z povolání, začleněných do odvolací komise. Předsedou, náměstkem předsedy odvolací komise a předsedou rozhodujícího sboru je tedy vždy soudce z povolání.

Kandidáty na předsedy odvolacích komisí, na náměstky předsedů a na předsedy rozhodujících sborů navrhuje předseda vojvodského soudu z řad soudců z povolání vojvodského soudu a soudů rejonových (čl. 265 a 266 ZP ve znění čl. 31 zák. z 28. 5. 1975 — Dz. U. 1975, č. 16/91).

Členové odvolací komise ve věcech pracovních *pozbyvají svou funkci* dnem zvolení nové komise, vzdáním se funkce a odvoláním z funkce. K odvolání může dojít ze závažných důvodů. Postup při odvolání člena je obdobný jako postup při jeho volbě.

Rízení o projednávání a rozhodování záležitostí vyplývajících z pracovněprávních vztahů je upraveno zásadně jednotně před oběma rozhodčími komisemi (podnikovou a územní) i před odvolací komisí ve věcech pra-

¹²⁾ Andrzej Kijowski v citované práci, str. 235.

covních (čl. 257 až 263, čl. 270 ZP, §§ 22 až 45 a §§ 50, 51 nařízení rady ministrů z 25. 10. 1974, s některými drobnějšími odchylkami v řízení před odvolací komisí ve věcech pracovních, stanovenými v čl. 269 ZP).

Předseda komise, jakmile obdrží návrh pracovníka na zahájení řízení, zkoumá, zda věc patří do pravomoci komise, v jejímž je čele. Zjistí-li, že věc nepatří do pravomoci komise, u níž byl návrh podán, rozhodne o tom, označí orgán, do jehož pravomoci patří rozhodovat o návrhu a tomuto orgánu návrh zašle. Při zjištění nedostatku pravomoci může předseda na žádost pracovníka vrátit pracovníku návrh, aniž vydá rozhodnutí o nedostatku pravomoci komise a poučit pracovníka, do pravomoci kterého orgánu věc patří. Zjistí-li nedostatek své pravomoci komise při jednání, vydá o tom rozhodnutí.

Komise je povinna ve věci rozhodnout, i když předtím vydala rozhodnutí, že věc nepatří do její pravomoci, jestliže jí věc přikázal k rozhodnutí soud.

Jestliže věc patří do pravomoci komise, vyzve předseda komise podnik, proti němuž návrh směřuje, k smírnému vyřešení sporu. Projeví-li podnik ochotu k smírnému řešení sporu, určí předseda komise vhodný termín k přímému jednání o smír mezi navrhovatelem a podnikem.

Nedojde-li takto k uzavření smíru, nařídí předseda jednání komise. Také komise je povinna se pokusit o smírné vyřešení věci. Dojde-li k uzavření smíru před komisí a komise uzná, že smír je v souladu s právem a se zásadami socialistického soužití, zastaví řízení.

Není-li věc vyřešena smírem, dbá komise o to, aby věc byla rozhodnuta při prvním jednání.

Komise rozhodují po důkladném zjištění skutkového stavu a řídí se při tom právními předpisy, ustanovením kolektivních smluv, pracovními řády, obsahem dohod o práci nebo jiných aktů stanovících základ uzavřeného pracovního vztahu.

Jednání před komisí je veřejné. Veřejnost může být vyloučena předsedou rozhodujícího sboru buď z úřední povinnosti, nebo na návrh účastníka řízení, jestliže projednáváná věc se týká státního nebo služebního tajemství, anebo osobního života účastníka.

Komise je povinna všestranně objasnit projednávanou věc a může proto provést i důkazy, které účastníci řízení nenavrhli. Má také poskytnout pracovníkovi poučení o jeho právech, objasnit mu obsah použitých právních předpisů a poučit ho o opravných prostředcích.

Jestliže se v průběhu projednávání některé věci před komisí vyskytnou závažné právní pochybnosti, může komise ve výjimečných případech předložit věc okružnímu soudu pracovnímu a sociálního zabezpečení, aby o ní rozhodl (čl. 263 ZP).

Při rozhodování věci může komise rozhodnout i ultra petitem a přiznat navrhovateli nárok, který vůbec nebyl uplatněn nebo ho přiznat v širším rozsahu, než byl uplatněn v návrhu za podmínky, že je to odůvodněno zjištěným skutkovým stavem (čl. 261 ZP).

Rozhodnutí komise se usnází většinou hlasů. V případě, že proti roz-

hodnutí komise byl podán opravný prostředek, rozhodnutí bylo zrušeno a věc vrácena komisi k opětovnému projednání, je komise vázána právním názorem vysloveným v rozhodnutí soudu.

Zákoník práce (čl. 280) ukládá podnikům, aby urychleně vykonaly pravomocné rozhodnutí rozhodčích komisí a pravomocné smíry před nimi uzavřené. Nedojde-li k jejich dobrovolnému splnění, lze provést nucený výkon. Řízení o výkonu se řídí předpisy občanského soudního řádu, pokud zákoník práce neobsahuje odchylná ustanovení. Pravomocná rozhodnutí všech tří komisí a smíry před nimi uzavřené jsou exekučními tituly.

9. ad 3: *Okružní (okręgowie) soudy pracovní a sociálního zabezpečení*

Jejich právní úprava je provedena zák. z 24. 10. 1974 o soudech pracovních a sociálního zabezpečení (Dz. U. 1974, č. 39/231), ve znění zák. z 28. 5. 1975 o dvoustupňovém dělení státu a o změně zákona o národních radách — dále jen ZOSP. Předchůdcem okružních soudů pracovních a sociálního zabezpečení byly soudy sociálního zabezpečení, upravené zák. z 28. 7. 1939. Pro válečné události byly tyto soudy zřízeny až po druhé světové válce. Jejich poslední právní úprava byla provedena zákony z r. 1961 a 1962 (Dz. U. 1961, č. 41/215 a z r. 1962, č. 11/54), které byly zrušeny zákonem z 24. 10. 1974.

Okružní soudy pracovní a sociálního zabezpečení (dále jen okružní soudy pracovní) vyvíjejí tuto činnost:

- a) Jako soudy *druhého stupně* rozhodují o odvoláních podaných proti rozhodnutím podnikových i územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních a proti rozhodnutím dozorčích rad Úřadu sociálního zabezpečení týkajících se peněžitých dávek ze sociálního zabezpečení.¹³⁾ Jedná se zejména o rozhodnutí ve věcech penzí, invalidních a rodinných důchodových dávek z titulu pracovního úrazu nebo chorob z povolání, příplatků k penzím a důchodům, ve věcech podpor v případě pohřbu, podpor rodinných a jiných národů vyplývajících ze vztahů sociálního zabezpečení. Přezkoumávají také rozhodnutí o nárocích vyplývajících ze zvláštních systémů penzijních a důchodových a o odškodnění za úrazy a choroby vzniklé při výkonu vojenské služby, služby v milici nebo v orgánech vězeňských.
- b) V rozsahu stanoveném právními předpisy rozhodují také *jako soudy prvního stupně*. Jde tu zejména o ustanovení čl. 263 ZP, podle něhož mohou okružní soudy pracovní, považují-li to za účelné, převzít k rozhodnutí pracovněprávní spory od podnikových a územních rozhodčích komisí a od odvolacích komisí ve věcech pracovních, jestliže při projednávání takových sporů vznikly u komisí vážné právní pochybnosti a komise věc předložily k rozhodnutí okružnímu soudu pracovnímu, a o ustanovení čl. 277 § 3 ZP, které zmocňuje Nejvyšší soud, aby když zruší rozhodnutí rozhodčí komise (podnikové nebo územní) na základě podané stížnosti pro porušení zákona, předal věc k opětovnému rozhodnutí

¹³⁾ Organizace a pravomoc dozorčích komisí Úřadu sociálního zabezpečení je upravena v nařízení rady ministrů z 20. 12. 1974 (Dz. U. 1974, č. 49/302).

ve věci v prvním stupni buď rozhodčí komisi, která nezákonně rozhodnutí vydala, nebo okružnímu soudu pracovnímu.

V prvním stupni rozhodují okružní soudy pracovní také o některých nárocích ze sociálního zabezpečení.

Okružní soudy pracovní se zřizují buď pro jedno, nebo pro několik vojvodství.

K jejich zřízení, zrušení a k stanovení jejich sídel a obvodů zmocňuje zákon (čl. 4) ministra spravedlnosti. Nařízením ministra spravedlnosti z 10. 12. 1974 (Dz. U. 1974, č. 48/294) bylo na území PLR zřízeno 17 okružních soudů pracovních. Ministr spravedlnosti také vydává jejich jednací řád.

Dohled nad okružními soudy pracovními vykonává ministr spravedlnosti v dohodě s ministrem práce, mezd a sociálních věcí a s Ústřední radou odborových organizací.

Pokud zákon o okružních soudech pracovních nemá zvláštních ustanovení, vztahují se na organizaci těchto soudů předpisy o vojvodských soudech.

V organizaci a činnosti okružních soudů pracovních je uplatněna *zásada účasti lidu na výkonu soudnictví*. Sbory rozhodující jednotlivé záležitosti jsou zásadně tříčlenné, složené z předsedy, kterým je vždy soudce z povolání, a ze dvou soudců z lidu. Má-li však být projednávána složitá záležitost, může předseda soudu nařídit, aby byla předložena pětičlennému sboru, složenému ze tří soudců z povolání a dvou soudců z lidu.

Soudci z povolání i soudci z lidu jsou při výkonu soudnictví *nezávislí* a jsou vázáni pouze zákonem (čl. 14, 22 ZOSP).

Soudce z povolání jmenuje Státní rada na návrh ministra spravedlnosti, předkládaný po zjištění názoru ministra práce, mezd a sociálních věcí. Kandidát na funkci soudce z povolání musí kromě obecných předpokladů (plnoprávný polský státní občan bezvadného charakteru, poskytující záruku řádného výkonu soudcovské funkce) mít ukončené vysokoškolské právnické vzdělání, alespoň dvouletou praxi ve funkci soudce z povolání nebo prokurátora a věk alespoň třicet let.

Předsedy okružních soudů pracovních a jejich náměstky ustanovuje z řad soudců tohoto soudu a odvolává ministr spravedlnosti po zjištění názoru ministra práce, mezd a sociálních věcí.

Soudci z lidu jsou *voleni* příslušnými vojvodskými národními radami. Soudce z lidu pro okružní soudy pracovní, jejichž obvod působnosti se vztahuje na několik vojvodství, volí stejným počtem všechny národní rady vojvodského stupně nalézající se v okruhu působnosti soudu.

Kandidáty na funkci soudce z lidu navrhuje ve stejném počtu vojvodové (prezident města) a vojvodská rada odborových orgánů (rada odborových orgánů města). Kandidáty na funkci soudce z lidu těch okružních soudů pracovních, jejichž činnost se vztahuje na několik vojvodství, navrhuje ve stejném počtu všichni vojvodové (prezidenti měst) a všechny vojvodské rady odborových organizací z obvodu působnosti soudu. Počet kandidátů navrhovaných vojvody, popř. prezidenty měst, jako orgány státní správy,

musí být stejný jako počet kandidátů navržených příslušnými orgány odborových organizací.

Také při volbě soudců z lidu národními radami musí být zachována parita, pokud jde o počet soudců z lidu zvolených z řad kandidátů navržených orgány státní správy a orgány odborovými.

Za soudce z lidu může být zvolen občan, který je stár alespoň 30 let a je obeznalý s problematikou vztahů pracovněprávních a sociálního zabezpečení.

Při ustavování sborů (tříčlenných nebo pětičlenných) rozhodujících jednotlivé záležitosti, v nichž se na výkonu soudnictví účastní vždy dva soudci z lidu, ustanoví předseda soudu jednoho z nich ze soudců z lidu zvolených z řad kandidátů, navržených orgány státní správy a druhého zvoleného z řad kandidátů navržených odborovými orgány.

10. Řízení před okružními soudy pracovními je upraveno v čl. 32 až 83 zákona.

Pokud zákon o okružních soudech pracovních nemá zvláštních ustanovení o řízení před těmito soudy, použije se předpisů zákoníku práce a přiměřeně i předpisů občanského soudního řádu (čl. 72 ZOSP).

Řízení má být provedeno s maximálním urychlením a skončeno pokud možno při prvním jednání. Za tím účelem předseda soudu nebo jiný soudce z povolání jím ustanovený zkoumá ihned při předložení návrhu soudu, zda jsou splněny všechny předpoklady pro projednání věci před soudem, zejména všechny podmínky řízení. Zjistí-li okružní soud pracovní, že věc mu předložená k rozhodnutí nepatří do jeho pravomoci a přikáže ji k projednání a rozhodnutí obecnému soudu nebo jinému orgánu, je přikázání věci pro obecný soud nebo jiný orgán závazné.

V případě potřeby provede soudce z povolání, bez účasti soudců z lidu, procesní úkony zaměřené na objasnění věci. Cílem této činnosti je zjistit skutečnosti významné pro rozhodnutí věci, které jsou sporné mezi stranami, jaké důkazy bude třeba provést a ve věcech pracovních napomáhat k uzavření smíru. O peněžitých dávkách ze sociálního zabezpečení nemůže být smír uzavřen (čl. 78 ZOSP).

Jednání nařízené ve věci může být konáno i v nepřítomnosti účastníků.

Při projednávání věci soud není vázán návrhy účastníků. Jeho úkolem je všestranně objasnit záležitost a přihlédnout k porušení hmotněprávních předpisů a k závažnému porušení předpisů procesních, jichž se dopustil orgán, proti jehož rozhodnutí je odvolání podáno.

Obdobně jako odvolací komise ve věcech pracovních může i okružní soud pracovní rozhodnout ultra petitem. Může při meritorním rozhodování přiznati nároky, vyplývající z téhož skutkového i právního základu, i když nebyly v návrhu vůbec uplatněny, popřípadě přiznat tyto nároky v širším rozsahu, než bylo žádáno, jestliže je to odůvodněno výsledky provedeného řízení.

Okružní soud pracovní může napadené rozhodnutí potvrdit, změnit nebo zrušit. Pro řízení před okružním soudem pracovním platí v podstatě systém revizní, uplatněný v občanském soudním řízení před polskými obecnými

soudy, s některými odchylkami, připomínajícími systém apelační. Okružní soud pracovní může totiž podle § 56 ZOSP provádět nová zjištění bez ohledu na to, zda jsou shodná se zjištěními komise. Zruší-li okružní soud pracovní napadené rozhodnutí, přikáže věc k novému rozhodnutí příslušnému orgánu.

Proti rozhodnutí okružního soudu pracovního nelze podat řádný opravný prostředek. Výjimku tvoří podle § 68 ZOSP případy, kdy okružní soud pracovní převzal k rozhodování záležitosti vyplývající z pracovněprávních vztahů, které mu k rozhodnutí předložila rozhodčí komise (podniková nebo územní) nebo odvolací komise ve věcech pracovních, protože v průběhu jednání se vyskytla obtížná právní otázka (čl. 263 ZP) a případy, kdy Nejvyšší soud přikázal věc k novému projednání okružnímu soudu pracovnímu, po zrušení rozhodnutí rozhodčí komise (podnikové nebo územní) z podnětu stížnosti pro porušení zákona (čl. 277 § 3 ZP). Obě uvedené výjimky jsou zdůvodněny skutečností, že okružní soud pracovní tu rozhoduje jako soud prvního stupně. O odvolání v těchto případech rozhoduje Nejvyšší soud.

Pravomocná rozhodnutí okružního soudu pracovního a pravomocné smíry před ním uzavřené jsou vykonávány obdobně jako pravomocná rozhodnutí a smíry uzavřené před rozhodčími komisemi a odvolacími komisemi ve věcech pracovních (čl. 280 § 5 ZP).

Jestliže se v průběhu řízení před okružním soudem pracovním vyskytne právní otázka, vzbuzující závažné pochybnosti, může soud přerušit řízení a předložit tuto otázku k rozhodnutí Nejvyššímu soudu. Nejvyšší soud má dvojí možnost: buď může převzít záležitost, při jejímž projednávání se pochybná právní otázka vyskytla a rozhodnout o ní, nebo se omezit pouze na řešení právní otázky a meritorní rozhodnutí v záležitosti přenechat okružnímu soudu pracovnímu, který je v dalším jednání vázán právním názorem vyjádřeným Nejvyšším soudem.

Touto úpravou odvolání proti rozhodnutí okružního soudu pracovního a možností Nejvyššího soudu převzít od okružního soudu pracovního k meritornímu projednání věc, předloženou mu okružním soudem pracovním k řešení obtížné právní otázky, popř. k vydání usnesení obsahující odpověď na obtížnou právní otázku, je umožněno Nejvyššímu soudu, i když jen v malém rozsahu, vykonávat dozor na zákonnost rozhodovací činnosti okružních soudů pracovních a napomáhat při zajištění jednotnosti jejich judikatury ve věcech pracovních a sociálního zabezpečení.

Daleko významnějším prostředkem ke splnění těchto úkolů je rozhodování Nejvyššího soudu o stížnosti pro porušení zákona a vydávání směrnic pro rozhodování okružních soudů pracovních (čl. 275 až 277, 279 ZP).

Úprava směrnic je provedena zvláštními předpisy.

Stížnost pro porušení zákona může být podána nejen proti pravomocným rozhodnutím okružního soudu pracovního, ale i proti pravomocným rozhodnutím podnikové a územní rozhodčí komise a odvolací komise ve věcech pracovních. Důvodem pro podání stížnosti pro porušení zákona je výrazné porušení práva nebo zájmu Polské lidové republiky. K podání stížnosti jsou oprávněni ministr práce, mezd a sociálních věcí, ministr spravedlnosti,

první předseda Nejvyššího soudu, generální prokurátor PLR a Ústřední rada odborových organizací. O stížnosti rozhoduje Nejvyšší soud. Řízení před Nejvyšším soudem probíhá podle předpisů občanského soudního řádu. Zruší-li Nejvyšší soud rozhodnutí, proti němuž byla stížnost podána, může přikázat věc k opětovnému projednání orgánu, který vydal rozhodnutí a v případě, že rozhodnutí vydala podniková nebo územní komise, může věc přikázat buď této komisi, nebo okružnímu soudu pracovnímu.

Prostřednictvím směrnic a rozhodování o stížnosti pro porušení zákona zajišťuje Nejvyšší soud na celém území státu jednotnost a zákonnost rozhodovací činnosti všech orgánů soudních, a to jak řádných, tak i zvláštních, a všech orgánů mimosoudních, judikujících o záležitostech vyplývajících z pracovněprávních vztahů a ze vztahů sociálního zabezpečení.

Předseda okružního soudu pracovního svolává alespoň jednou v roce plenární shromáždění všech soudců z povolání, na němž se hodnotí činnost soudu a projednávají se návrhy na předcházení vzniku sporů ve věcech pracovních a sociálního zabezpečení. O průběhu a výsledcích plenárního shromáždění předkládá předseda soudu zprávu ministru spravedlnosti, ministru práce, mezd a sociálních věcí, prvnímu předsedovi Nejvyššího soudu, generálnímu prokurátorovi PLR a Ústřední radě odborů. S tímto shromážděním může předseda soudu spojit shromáždění všech soudců z lidu za účelem zhodnocení činnosti soudu a výměny zkušeností. Kromě toho předkládá předseda okružního soudu pracovního periodické zprávy o činnosti soudu příslušným vojvodským národním radám. Rovněž soudci z lidu jsou povinni podávat zprávy o své činnosti té národní radě, která je zvolila (čl. 8, 9, 27, 28 zák.).

11. Při srovnání platné polské právní úpravy řešení pracovněprávních sporů s právní úpravou v ČSSR, provedenou zákoníkem práce, jehož úplné znění bylo vyhlášeno pod č. 55/1975 Sb., a vyhláškou Ústřední rady odborů č. 42/1975 Sb., o projednávání a rozhodování pracovních sporů rozhodčími komisemi, zjistíme tyto rozdíly:

1. V PLR jsou při řešení pracovních sporů a sporů vznikajících ze sociálního zabezpečení zřízeny organizačně samostatné soudy, mající charakter *zvláštních soudů*.

V ČSSR neexistují pracovní soudy. Pracovněprávní spory, pokud patří do pravomoci soudů, rozhodují okresní soudy, rozhodnutí vydaná příslušnými orgány ve věcech důchodového zabezpečení a v nedávkových věcech nemocenského pojištění přezkoumávají krajské soudy.

2. V PLR jsou zřízeny vedle podnikových rozhodčích komisí i územní rozhodčí komise a odvolací komise ve věcech pracovních, vybudované rovněž na územním principu. Tím je umožněno, aby na celém území PLR zásadně každý pracovněprávní spor, který podle předpisů patří do pravomoci komisí, byl některou z komisí v prvním stupni projednán. Výjimku tvoří pouze ustanovení čl. 263, 270, 277, § 3 ZP, kdy o záležitostech v těchto ustanoveních uvedených rozhoduje v prvním stupni *soud pracovní*.

Právní úprava v ČSSR neuskutečňuje takovéto soustředění rozhodování

vací činnosti v pracovněprávních sporech u rozhodčích komisí, neboť rozhodčí komise jsou zřizovány jen v základních organizacích ROH těchto organizačních jednotek, kde je alespoň 500 a v organizacích státního a družstevního obchodu alespoň 100 pracovníků v pracovním poměru. Při menším počtu pracovníků lze komisi ustavit se souhlasem okresní odborové rady, považuje-li to závodní výbor ROH za účelné. Územní rozhodčí komise, které by pokryly celé území státu, v ČSSR neexistují. Z toho vyplývá dvojí způsob rozhodování pracovněprávních sporů v prvním stupni, a to rozhodčími komisemi, tedy mimosoudními orgány tam, kde jsou rozhodčí komise zřízeny, a soudy, kde rozhodčí komise nepůsobí, popř. ve věcech vyňatých z pravomoci rozhodčích komisí (§ 208 ZP, § 2 vyhlášky).

Polská právní úprava je však velmi komplikovaná potud, že o pracovněprávních sporech rozhodují obě rozhodčí komise (podniková a územní), odvolací komise ve věcech pracovních a v případech stanovených v ZP i okružní soud pracovní, tedy čtyři subjekty, což v praxi může vést k potížím při zjišťování věcné a místní příslušnosti jednotlivých subjektů.

3. V PLR se okružní soudy pracovní podílejí na řešení pracovních sporů zásadně rozhodováním o odvoláních podaných proti rozhodnutím rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních. Jejich rozhodnutí jsou v těchto případech konečná.

Československé soudy (okresní) rozhodují pracovní spory jako soudy prvního stupně v těch věcech, které zákon vyňal z pravomoci rozhodčích komisí, dále v případech, kdy v podniku není zřízena rozhodčí komise a konečně když řízení u rozhodčích komisí se stalo bezvýsledným. Bezvýslednost řízení nastane, když proti rozhodnutí rozhodčí komise byly podány námitky, anebo když účastník sporu navrhl, aby spor byl postoupen k dalšímu projednávání soudu, protože o jeho návrhu na zahájení řízení před rozhodčí komisí nebylo do 30 dnů od jeho podání vydáno rozhodnutí ani schválen smír. Proti rozhodnutí okresního soudu v pracovněprávních věcech lze podat odvolání ke krajskému soudu.

4. Členové podnikové rozhodčí komise jsou v PLR *jmenováni* ředitelem podniku a podnikovou radou. Členové územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních jsou *voleni* příslušným zastupitelským orgánem.

V ČSSR jsou všichni členové rozhodčích komisí *voleni* na členské schůzi nebo na konferenci základní organizace ROH.

5. Člen podnikové i územní rozhodčí komise a odvolací komise ve věcech pracovních musí být star alespoň 24 let.

Předpokladem pro výkon činnosti člena rozhodčí komise v ČSSR je dosažení 18. roku věku.

6. Odchytky jsou v právní úpravě zrušení pravomocných rozhodnutí rozhodčích komisí, odvolací komise ve věcech pracovních a okružního soudu pracovního, jimiž bylo výrazně porušeno právo nebo zájem PLR. Taková rozhodnutí lze napadnout stížností pro porušení zákona (rewizja nad-

zwyczajna), o jejímž projednávání platí předpisy občanského soudního řádu s některými odchylkami uvedenými v zákoníku práce.

V ČSSR se na řízení a odstranění nezákonného pravomocného rozhodnutí rozhodčí komise nevztahují ustanovení občanského soudního řádu o stížnosti pro porušení zákona. Platí tu zvláštní úprava provedená v § 213 ZP. Proti pravomocnému rozhodnutí rozhodčí komise a proti schválení smíru před ní uzavřeného, jestliže jsou v rozporu s právními předpisy, může být podán návrh na jejich zrušení. Podání návrhu je časově omezeno na dobu tří let od právní moci schválení smíru nebo rozhodnutí. Návrhy může podat účastník sporu. K podání návrhu je také oprávněn vyšší odborový orgán, prokurátor a národní výbor, pokud má zato, že podání návrhu vyžaduje zájem společnosti. O návrhu rozhoduje okresní soud, který když zruší nezákonné rozhodnutí rozhodčí komise, nevrací věc rozhodčí komisi k opětnému projednání, ale rozhodne ve věci samé. Proti tomuto meritornímu rozhodnutí okresního soudu lze podat odvolání.

12. Po nabytí účinnosti zákoníku práce bylo třeba uvést do souladu některé předpisy zákona o organizaci obecných soudů s předpisy zákoníku práce. Stalo se tak dekretem ze dne 27. 12. 1974 o změně zákona o organizaci obecných soudů (Dz. U. 1974, č. 50/316), v němž je vymezen vztah ustanovení zákoníku práce k některým předpisům zákona o organizaci obecných soudů. Dekret obsahuje také další nová ustanovení týkající se postavení soudců, asesorů, soudcovských čekatelů a jiných pracovníků soudů.

V.

1. Na utváření organizační struktury polských soudů měla významný vliv reforma územně administrativního dělení státu, zahájená v r. 1972 a dovršená v r. 1975.

V r. 1972 byla zrušena gromada (obec), do té doby základní článek územní administrativy a nahrazena *gminou*.¹⁴⁾ Počet zřízených gmin (2400) je podstatně nižší než dřívějších gromad (4300).¹⁵⁾

Právním základem pro změny v územně administrativním členění státu byl zákon z 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, č. 16/89) o změně ústavy PLR a zákon z 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, č. 16/91) o dvoustupňovém správním dělení státu a o změně zákona o národních radách.

Místo dosavadního třístupňového členění státu (gmina, powiat [okres], wojvodství) bylo zavedeno členění dvoustupňové. Jako základní jednotky územně administrativního členění státu byly prohlášeny gminy, města a obvody větších měst, k jednotkám vojvodského stupně jsou zařazena

¹⁴⁾ Gmina je obdobou naší střediskové obce. V gmině je sdružen větší počet obcí a osad.

¹⁵⁾ Adam Zieliński, Reforma struktury organizacyjnej sądownictwa. Nowe Prawo 1975, č. 9, str. 1127 a násl.

vojvodství, hlavní město Varšava, dále města Krakov, Lodž a Vroclav. Okres (powiat) jako mezičlánek mezi gminou a vojvodstvím byl zrušen.

Orgány státní moci v jednotlivých územních jednotkách jsou národní rady.

Jako orgány státní správy působí ve vojvodství vojvoda, ve vojvodství hlavního města Varšavy prezident hlavního města, ve vojvodství vroclavském a v městě Vroclavi vojvoda, v městech s počtem obyvatel vyšším než 50 000 a v městech, v nichž je sídlo vojvodské národní rady prezident města, v městech do 50 000 obyvatel náčelník města, v městských obvodech náčelník obvodu, v gminách náčelník gminy a v městech a gminách, v nichž působí společná národní rada, náčelník města a gminy.

Zákon o dvoustupňovém správním dělení státu provedl také četné změny v zákoně o organizaci obecných soudů. Vzhledem k tomu, že byl zrušen okres (powiat) jako dosavadní základní článek územně správního dělení státu, na jehož území vykonával svou činnost okresní soud, bylo třeba nově upravit označení a územní organizaci základního článku soustavy obecných soudů. Podle ustanovení čl. 20 zák. o dvoustupňovém správním dělení státu byly dosavadní okresní (powiatowe) soudy přejmenovány na soudy rejonowe (dále je užíváno označení soudy rejonové).

Rejonové soudy se zřizují pro území několika gmin, měst a gmin, pro města nebo několik měst a pro dva nebo více městských obvodů v městech rozdělených na obvody. Po nové úpravě územně administrativního dělení státu a územních obvodů základního článku soustavy obecných soudů, nekryjí se již ani sídla ani obvody činnosti základního článku soustavy obecných soudů se sídly a obvody činnosti orgánů státní správy.

V témže čl. 20 byl ministr spravedlnosti zmocněn, aby v dohodě s ministrem správy, místního hospodářství a ochrany přírody nařízením zřizoval a rušil vojvodské a rejonové soudy a určil jejich sídla a obvody činnosti.

K provedení této územní reorganizace soustavy obecných soudů vydal ministr spravedlnosti nařízení z 31. 5. 1975 (Dz. U. 1975, č. 18/99), o zřízení soudů vojvodských a rejonových a stanovení jejich sídel a obvodů činnosti. Uvedené nařízení bylo změněno a doplněno nařízením ministra spravedlnosti z 15. 12. 1975 (Dz. U. 1975, č. 46/253) a z 29. 12. 1976 (Dz. U. 1976, č. 42/252).

Zákonem o dvoustupňovém správním dělení státu (čl. 2 odst. 1 zák.) bylo zřízeno celkem 49 vojvodství. Záměrem je zřídit v každém vojvodství vojvodský soud. Podle dřívější úpravy působilo na území PLR 18 vojvodských soudů a 4 pobočky těchto soudů, celkem tedy 22 soudů na úrovni soudů vojvodských, což znamená, že bylo třeba počet vojvodských soudů zvýšit o 27. Nové vojvodské soudy mají být zřizovány postupně, podle toho jak budou získány potřebné budovy.¹⁶⁾ Nařízením ministra spravedlnosti z 31. 5. 1975 bylo zřízeno 37 vojvodských soudů, nařízením ministra spravedlnosti z 15. 12. 1975 dalších 8 a nařízením ministra spravedlnosti z 29. 12. 1976 1 vojvodský soud. Pobočky vojvodských soudů nebyly zřízeny.

¹⁶⁾ Adam Zieliński v citované práci, str. 1130.

Pokud jde o *soudy rejonové*, jejich počet byl ve srovnání s počtem dřívějších okresních soudů snížen. Okresních soudů včetně jejich poboček působil do této reformy 312, nařízením ministra spravedlnosti z 31. 5. 1975 bylo zřízeno 247 rejonových soudů. Ani u rejonových soudů nebyly zřízeny pobočky.

2. Zákon o organizaci obecných soudů umožňuje soustředit rozhodování o určitém okruhu záležitostí, náležejících do věcné příslušnosti základního článku obecných soudů, jen u některých rejonových soudů. Vymezení těchto záležitostí a stanovení rejonových soudů, které jsou oprávněny o těchto záležitostech rozhodovat, je svěřeno ministru spravedlnosti.

Ministr spravedlnosti stanovil dva okruhy těchto záležitostí, a to trestné činy mládeže a rozvody manželství.

Pro rozhodování o trestných činech mládeže jsou u rejonových soudů, které jsou k tomu věcně a místně příslušné, vytvářena *oddělení mládeže*, nazývaná také *soudy mládeže*. Právní úprava je provedena nařízením ministra spravedlnosti z 27. 3. 1973 (Dz. U. 1973, č. 13/94).

Soudy, jimž bylo svěřeno *rozhodování o rozvodech manželství*, byly stanoveny v nařízením ministra spravedlnosti z 27. 3. 1973 (Dz. U. 1973, č. 13/95). Ke změně došlo nařízením ministra spravedlnosti z 31. 5. 1975 o zřízení soudů vojvodských a rejonových a stanovení jejich sídel a obvodů činnosti, jímž bylo rozhodování o rozvodových záležitostech soustředěno u těch rejonových soudů, u nichž jsou zřízena oddělení mládeže.

VI.

1. Řada změn, týkajících se přímo či nepřímo výkonu soudnictví, organizační struktury soudů a jejich pravomoci, o kterých bylo mluveno v části I. až V. tohoto článku, pokud měly charakter ústavních změn, bylo třeba vyjádřit i v ústavě PLR z r. 1952. Šlo zejména o přestupková kolegia, o dvoustupňové administrativní dělení státu a s ním související úpravu soudní soustavy. Kromě toho bylo nutné výslovně vyjádřit v ústavě rovné postavení soudců z lidu se soudci z povolání při rozhodování jednotlivých věcí patřících do pravomoci soudů, které do ústavy dosud vtěleno nebylo a zaujmout stanovisko k jedné ze základních zásad organizace soudů, k zásadě volitelnosti soudců z povolání.

K zařazení těchto změn do ústavy došlo ústavním zákonem z 28. 5. 1975 o změně ústavy Polské lidové republiky (Dz. U. 1975, č. 16/89) a z 10. 2. 1976 o změně ústavy Polské lidové republiky (Dz. U. 1976, č. 5/29). Úplné znění ústavy z r. 1952, po její novelizaci, bylo vyhlášeno v Dz. U. 1976, č. 7/36.

Soudům jsou věnována ustanovení čl. 56 až 63 ústavy.

2. V čl. 56 jsou vyjmenovány soudy, tvořící soustavu polských soudů. Jsou to Nejvyšší soud, vojvodské soudy, rejonové soudy a soudy zvláštní. Do kategorie zvláštních soudů jsou právní teorií zařazeny soudy vojenské a okružní soudy pracovní a sociálního zabezpečení. Právní úpravu organizace soudů, jejich pravomoci a řízení před nimi, ponechává ústava obyčej-

ným zákonům. Charakteristickým rysem právní úpravy polské soudní soustavy je její roztržštění do několika zákonů. V samostatném zákoně je upravena organizace a vnitřní struktura Nejvyššího soudu (zák. z 15. 2. 1962 o Nejvyšším soudu — Dz. U. 1962, č. 11/54), vojvodských a rejonových soudů, které jsou nazývány soudy obecnými, okružních soudů pracovních a sociálního zabezpečení a vojenských soudů. Tím se liší polská právní úprava od právní úpravy v ČSSR, kde je organizace všech soudů provedena v jediném zákoně.

V témže § 56 se ústava zmiňuje o kolegiích, oprávněných rozhodovat ve věcech přestupků.

3. V čl. 59 ústava vyhláší zásadu účasti lidu na projednávání a rozhodování věcí před soudem a výslovně stanoví rovnoprávnost soudců z lidu se soudci z povolání při rozhodování.

4. Zásadu nezávislosti a vázanosti jen zákony vyhláší ústava v čl. 62 pouze pro soudce z povolání. To však neznamená, že by soudci z lidu neměli při výkonu soudcovské činnosti nezávislé postavení. Je jim výslovně zajištěno v zákonech upravujících organizaci a činnost soudů.

5. Novou úpravou řešení pracovněprávních sporů nabylo širšího rozsahu ustanovení čl. 61 ústavy, že Nejvyšší soud jako nejvyšší soudní orgán vykonává dozor na rozhodovací činnost všech ostatních soudů. Na základě čl. 94 zák. o okružních soudech pracovních a sociálního zabezpečení byla provedena v zákoně o Nejvyšším soudu, kromě jiných změn, i změna ve vnitřní struktuře Nejvyššího soudu v tom směru, že vedle občansko-právního, trestního a vojenského kolegia bylo zřízeno kolegium pracovní, jemuž byl svěřen dozor na rozhodovací činnost soudů ve sporech pracovních a ve sporech o peněžité nároky ze sociálního zabezpečení. Kolegium pracovní rozhoduje také o stížnostech pro porušení zákona podaných proti pravomocným rozhodnutím podnikových a územních rozhodčích komisí a odvolacích komisí ve věcech pracovních.

6. K zásadní změně z hlediska ústavněprávního došlo při úpravě způsobu ustanovování soudců z povolání. Ústava z r. 1952 vyhlásila v čl. 50, v jeho původním znění, zásadu volitelnosti soudců z povolání i soudců z lidu. Podle čl. 51 č. 3 byli soudci Nejvyššího soudu voleni Státní radou na dobu 5 let. Způsob volby soudců z povolání i soudců z lidu vojvodských soudů a soudů okresních (tj. soudů obecných) a délku jejich funkčního období měl stanovit zákon. Ohledně soudců z povolání obecných soudů však zásada volitelnosti nebyla nikdy uvedena v život a tito soudci byli jmenováni Státní radou, bez stanovení doby jejich činnosti. Zůstal tedy ohledně těchto soudců zachován stejný způsob ustanovování, jaký platil před druhou světovou válkou, pouze s tím rozdílem, že po zřízení Státní rady přešlo jmenování soudců obecných soudů na tento orgán. O ustanovování soudců z povolání zvláštních soudů se ústava vůbec nezmiňovala. Proto také soudci z povolání vojenských soudů byli i nadále jmenováni. Jmenování soudců z povolání vojenských soudů zůstalo zachováno i v novém zákoně o organizaci vojenských soudů z r. 1972 (viz pod III.) a u soud-

ců z povolání okružních soudů pracovních v zákoně o okružních soudech pracovních a sociálního zabezpečení z r. 1974 (viz pod IV.).

Ústavní novela z února 1976 opustila zcela princip volitelnosti u soudců z povolání všech soudů a zavedla místo něho princip jmenování (čl. 60 nového znění ústavy). Podle tohoto článku všichni soudci z povolání jsou jmenováni a odvoláváni Státní radou. Soudci z povolání Nejvyššího soudu jsou jmenováni na 5 let, soudci z povolání ostatních soudů jsou jmenováni bez časového omezení.

K odůvodnění tohoto omezení principu volitelnosti uvedl předseda Státní rady H. Jabłoński ve svém projevu předneseném v Sejmu při odůvodňování návrhu ústavní novely skutečnost, že princip volitelnosti soudců zůstal u obecných soudů mrtvou literou. Podle jeho názoru je ponechání právních fikcí po všech stránkách škodlivé a bylo třeba otázku ustanovování soudců řešit v souladu s životními zkušenostmi.¹⁷⁾

Po této úpravě je Polská lidová republika jediným státem evropského socialistického společenství, který zcela zrušil princip volitelnosti soudců z povolání, považovaný Leninem za nejvýznamnější princip soudní organizace, vedle principu účasti lidu na výkonu soudnictví.

Srovnáme-li však způsob volby soudců z povolání Nejvyššího soudu podle původního znění ústavy z r. 1952 s jmenováním těchto soudců podle novelizovaného znění ústavy z r. 1976, není mezi nimi prakticky žádný rozdíl. Státní rada jedná podle ustanovení čl. 30 odst. 3 ústavy vždy ve sboru, což znamená, že jak při dřívější volbě, tak při současném jmenování soudců Nejvyššího soudu je postup Státní rady při přijímání rozhodnutí stejný.

Pokud jde o ustanovování soudců z lidu, ústava zachovala v plném rozsahu princip volitelnosti těchto soudců a volbu svěřila místním orgánům státní moci, národním radám. Úprava způsobu volby soudců z lidu vojvodských, rejonových a zvláštních soudů ponechala ústava zákonu.

VII.

1. Z výkladu změn v organizační struktuře polských soudů a ve vymezení pravomoci soudů po r. 1970 je patrné, že v PLR je v rozsáhlé míře prosazována linie přenášení některých záležitostí z pravomoci soudů do pravomoci jiných mimosoudních orgánů (např. záležitostí vznikajících z pracovněprávních vztahů), v nichž se na projednávání a rozhodování těchto záležitostí účastní v širokém rozsahu občané-laici. Jsou také vytvářeny mimosoudní orgány (přestupková kolegia), jimž je zákonem dáno oprávnění ukládat trest odnětí svobody nebo trest omezení osobní svobody, které v jiných evropských socialistických zemích mohou ukládat výlučně soudy.

2. Tendence vytvářet nestátní společenské orgány, přenášet na ně záležitosti, o nichž jinak rozhodovaly státní soudy, a demokratizovat správu

¹⁷⁾ Państwo i prawo č. 3/1976, str. 18, 20.

státu v širokém slova smyslu rozsáhlým zapojováním občanů v různých formách, byla prosazována brzy po obnovení samostatnosti po druhé světové válce a zejména po převzetí politické moci v zemi dělnickou třídou.

Již v r. 1946 byly dekretem z 22. 2. 1946 o občanských soudech (Dz. U. 1946, č. 8/6) vytvářeny *občanské soudy*, v nichž působili jen občané-laici. V praxi však byl vybudován jen malý počet těchto soudů a jejich činnost ustala v letech 1950 a 1951.

V r. 1955 dochází ke vzniku *soudružských soudů*, jejichž hlavním úkolem bylo upevňování pracovní kázně. Také činnost těchto soudů neměla dlouhého trvání.

Další formou společenských orgánů byly *dělnické soudy*, zřizované v některých velkých průmyslových podnicích. Jejich výstavbou byl sledován cíl, aby především výchovnými prostředky působily na pachatele drobných, pro společnost méně nebezpečných trestných činů.

3. Zkušenosti získané z organizace a činnosti těchto soudů, majících převážně charakter orgánů společnosti, byly využity při vydání zákona z 30. 3. 1965 o společenských soudech (Dz. U. 1965, č. 13/92).

Podle tohoto zákona se zřizují společenské soudy ve dvou formách: *společenské soudy* zřizované v podnicích a *společenské smírčí komise*, ustavované v městech a na vesnicích. Obě formy společenských soudů mají charakter společenských orgánů. Funkce člena společenského soudu nebo smírčí komise je společenskou funkcí.

Úkolem společenských soudů i společenských komisí je projednávat záležitosti týkající se porušení zásad socialistického soužití nebo společenského řádu, zejména znevažování občanských povinností, povinností k rodině nebo pracovních povinností, nesprávný vztah k pracovníkům, narušování klidu a pořádku na pracovišti nebo v místě bydliště, nedbání zásad bezpečnosti a hygieny práce, poškozování společenského majetku nebo porušování zásad jeho ochrany, poškozování majetku občanů, nedovolené využívání pracovníky prostředků zespolčenštěného podniku k osobním cílům, spory vznikající při společném ubytování nebo při užívání společných zařízení anebo ze sousedských vztahů na vesnici.

Společenské soudy řeší záležitosti týkající se pracovníků těch podniků, v nichž byly zřízeny. Neřeší však nikdy spory vznikající z pracovněprávních vztahů.

Společenské smírčí komise projednávají záležitosti občanů bydlících na území, pro které byla společenská smírčí komise zřízena.

Společenské soudy mohou ve věcech jimi projednávaných ukládat jako výchovná opatření povinnost omluvit se poškozenému, nahradit způsobenou škodu, mohou dále uložit napomenutí, důtku a povinnost zaplatit částku až 300 zlotých na soudem stanovený veřejný účel, nejvýše však 10 % odměny za práci za jeden měsíc, výjimečně za dva za sebou jdoucí měsíce. Společenský soud nemusí uložit žádné opatření, jestliže má za to, že výchovný cíl byl dosažen již projednáním věci.

Členové společenských soudů jsou voleni buď na shromážděních všech pracovníků podniku, nebo na shromáždění delegátů pracovníků. Členy

společenské smírčí komise volí výbor Fronty národní jednoty z řad občanů bydlících v obvodu činnosti společenské smírčí komise.¹⁸⁾

4. Při srovnání vývoje v PLR a ČSSR pokud jde o rozvíjení socialistického demokratického zapojováním občanů do výkonu soudnictví při plnění úkolů spojených s výstavbou socialistické společnosti, ale zejména do činnosti mimosoudních orgánů, majících charakter orgánů společenských, je patrné, že v PLR je tento vývoj uskutečňován v daleko širší míře než v ČSSR. V současné době orgány typu polských společenských soudů a společenských smírčích komisí, zřizovaných podle zákona z r. 1965, v ČSSR vůbec neexistují.

ОТАКАР ПЛУНДР

**Изменения в организации и подведомственности судов
Польской Народной Республики в 1971—1976 гг.**

РЕЗЮМЕ

I.

Отрезок времени 1971—1976 гг. охватывает весь период пятилетнего плана развития ПНР на 1971—1975 гг. и первый год пятилетнего плана развития на 1976 до 1980 гг. В прошедший период в ПНР произошли глубокие сдвиги в области социальной политики и экономического роста страны, укрепились социалистическая законность и расширился социалистический демократизм, в частности путем привлечения граждан к осуществлению деятельности государственных и других органов и организаций. В этой связи в ПНР получила развитие и многогранная нормотворческая деятельность, включая область судопроизводства.

II.

В 1971 г. было проведено правовое урегулирование проступков законом от 20. 5. 1971 г. (СУ 1971, № 12/114), которым определяется понятие проступка и устанавливается, что о проступках выносят решение коллегии по делам о проступках, т. е. все-судебные органы, а при наличии условий предусмотренных законами, и суды.

В качестве проступка считается по закону общественно опасное деяние, за которое назначается основное наказание в виде лишения свободы сроком до 3 месяцев, ограничение свободы на срок не превышающий 3 месяцев, штраф в размере до суммы 5 тысяч злотых или порицание.

Закон о проступках регламентирует также организацию коллегий, их компетенцию и порядок избрания членов коллегий.

Правовая регламентация производства по делам о проступках содержится в законе о производстве по делам о проступках (СУ 1971, № 12/116), в редакции закона от 29. 11. 1972 г. (СУ 1972, № 49/312) и закона от 28. 5. 1975 г. (СУ 1975, № 16/91), а при разбирательстве дел в суде действуют предписания процессуального кодекса.

Производство, урегулированное законом о производстве по делам о проступках, может осуществляться в следующих четырех формах: как производство в коллегиях по делам о проступках, как приказное, мандатное и ускоренное производство.

Производство в коллегиях по делам о проступках осуществляется в двух инстанциях. Коллегии по делам о проступках первой и второй инстанции выносят решения в трехчленном составе.

¹⁸⁾ Marian Rybicki, Sądy społeczne w europejskich państwach socjalistycznych, Varšava 1974; Ludwik Krakowski, Sądy społeczne w zakładach pracy. Varšava 1965.

Поскольку речь идет о проступке, за который может иметь место наложение лишь штрафа в размере от 100 до 1500 злотых, то о таком проступке может вынести решение председатель коллегии первой инстанции изданием карательного ордера.

За проступки, предусмотренные постановлением министра внутренних дел, работы гражданской милиции могут наложить в виде карательного мандата штраф от 50 до 1000 злотых.

Ускоренное производство по делам о проступках может иметь место при условии, что министр внутренних дел распорядился о его применении на всей территории государства или соответствующий воеводский орган — на территории воеводства.

В отношении решения по существу дела, вынесенного коллегией первой инстанции по делам о проступках, кроме подачи апелляции, по которой выносит решение коллегия второй инстанции по делам о проступках, можно внести предложение о передаче дела на разрешение в суд, поскольку решением коллегии было назначено наказание в виде лишения свободы либо наказание в виде ограничения свободы. Если процессуальным кодексом не предусмотрено иное, то разбирательство по делам о проступках осуществляется судом согласно правилам об упрощенном уголовном производстве (ст. 418—431 УПК).

Автор сопоставляет польскую правовую регламентацию производства по делам о проступках с урегулированием в ЧССР и выявляет следующие различия: а) В ЧССР наказание в виде лишения свободы может быть назначено только судом. Несудебные органы такое наказание назначать не вправе. б) Суды в ЧССР не решают о проступках ни в первой, ни во второй инстанции. в) За проступки в ЧССР нельзя назначить наказание в виде лишения свободы, ни наказание в виде ограничения свободы.

III.

Согласно закону от 8. 6. 1972 г. (СУ 1972, № 23/166), которым по-новому урегулирован порядок организации военных судов, различаются две категории военных судов первой инстанции: военные окружные суды и военные гарнизонные суды. В случае надобности могут быть учреждены и другие военные суды первой инстанции, приравненные к военным судам окружным и гарнизонным.

Общие и чрезвычайные средства обжалования, которыми опротестовываются решения военных судов, рассматриваются военной коллегией Верховного Суда. В силу этого военные суды оказались включенными в единую систему судов, возглавляемую Верховным Судом. Военные суды принимают решения при участии народных заседателей, избираемых сроком на три года. Последние избираются путем открытого голосования на собраниях военнослужащих войсковых подразделений.

IV.

В силу издания кодекса о труде от 26. 6. 1974 г. (СУ 1974, № 24/141) и подзаконных актов были проведены существенные изменения в процедуре разрешения трудовых споров. С целью их разрешения были учреждены третейские комиссии предприятий, территориальные третейские комиссии, апелляционные комиссии по трудовым делам и окружные суды трудового и социального обеспечения. К их компетенции относятся трудовые споры, истцом в которых фигурирует работник. Разрешение споров, истцом в которых фигурирует организация, относится к компетенции общих судов. Порядок организации обеих третейских комиссий и апелляционной комиссии по трудовым делам урегулирован постановлением Совета Министров от 25. 10. 1974 г. (СУ 1974 г. № 41/243), в редакции закона от 28. 5. 1975 г. № 16/91.

Третейские комиссии предприятий учреждаются в обобществленных предприятиях, в которых на постоянной работе насчитывается по крайней мере 100 работников. На рабочих участках, где третейские комиссии предприятий не учреждаются, трудовые споры разрешаются территориальными третейскими комиссиями.

Члены третейских комиссий предприятий назначаются директором предприятия и советом предприятия. Члены территориальных третейских комиссий избираются соответствующими Национальными советами. Обе третейские комиссии принимают

решения в пятичленном составе. Профессиональные судьи в разрешении дел этими комиссиями участия не принимают.

Апелляционные комиссии по трудовым делам постановляют решения только в первой инстанции по некоторым видам трудовых споров, касающихся, в частности, возникновения и прекращения трудового отношения. Наименование „апелляционная комиссия“ является в этом отношении неточным. Апелляционные комиссии принимают решения, как правило, в составе: профессиональный судья (председатель) и два члена комиссии в качестве заседателей, а в более сложных случаях они могут решать в пятичленном составе: профессиональный судья и четыре члена комиссии. Члены апелляционной комиссии избираются соответствующими Национальными советами.

Окружные суды трудового и социального обеспечения учреждаются на основании закона от 24. 10. 1974 г. (СУ 1974, № 39/231), в редакции закона от 28. 5. 1957 г. (СУ 1975, № 16/91).

Эти суды выносят решения в качестве судов второй инстанции по апелляционным жалобам на постановления Управления по социальному обеспечению о положенных пенсионных выплатах из социального обеспечения. В предусмотренных законами случаях могут постановлять решения и в качестве судов первой инстанции по некоторым трудовым спорам и по некоторым правотребованиям из социального обеспечения. Апелляция против решения окружного суда по трудовым делам, как суда второй инстанции, недопустима.

Окружные суды по трудовым делам принимают решения, по общему правилу, в составе: один профессиональный судья (председатель) и два народных заседателя, а в сложных случаях — в пятичленном составе: три профессиональных судьи и два народных заседателя. Народные заседатели избираются соответствующими Национальными советами. Возраст — 30 лет.

В этом разделе статьи автором сопоставляется также правовое регулирование трудовых споров и споров о правотребованиях из социального обеспечения в ПНР и урегулирование этих вопросов в ЧССР, указывая на существенные различия обеих регламентаций.

V.

В связи с переходом к системе двух инстанций в территориально-административном разделении государства, проведенном на основании закона от 28. 5. 1975 г. (СУ 1975, № 16/91), в силу чего имело место упразднение прежнего среднего звена административного деления — района (повиат), произошли также изменения в организационной структуре общих судов. Районный суд был переименован и теперь называется регоновым судом, изменилась территория его деятельности, а общее количество этих судов по сравнению с количеством прежних районных судов уменьшилось. Место постоянного пребывания регоновых судов, как основного звена общих судов, а также территория их деятельности не совпадают с местом нахождения и с территорией деятельности отдельно взятых территориально административных единиц.

Осуществлены также изменения в организационной структуре воеводских судов. Количество их увеличилось до 49. Правовая регламентация этой территориальной реорганизации общих судов была проведена постановлением министра юстиции от 31. 5. 1975 года (СУ 1975, № 18/99), в редакции последующих дополнений.

VI.

Некоторые из изменений, относящихся прямо либо косвенно к организации и деятельности судов, произведенных в период после 1970 года обыкновенными законами, носят конституционно-правовой характер и оказалось необходимым закрепить их также в Основном Законе государства. Кроме того, в данный период времени проходила дискуссия и по другим принципиальным вопросам, причем в ходе дискуссии высказывались мнения отличающиеся от принципов, закрепленных в Конституции

1952 года. Вот почему в 1975 и 1976 гг. была произведена новеллизация Конституции, новая редакция которой была объявлена в СУ 1976, № 7/36.

В пересмотренной Конституции приводится перечень судов, составляющих систему польских судов, включены положения о коллегиях по делам о проступках о отражен принцип равноправного положения народных заседателей и профессиональных судей при постановлении решений. Наиболее значительным изменением является отказ от принципа выборности профессиональных судей. В соответствии с пересмотренной Конституцией все профессиональные судьи назначаются Государственным Советом. За изъятием судей Верховного Суда, назначаемых сроком на 5 лет, все остальные судьи назначаются без указания сроков. Принцип выборности в отношении народных заседателей сохранился.

VII.

Развитие изменений в организации и подведомственности судов в ПНР после 1970 года показывает, что довольно значительная категория дел, рассматриваемых до сих пор судами, отнесена к компетенции внесудебных органов, действующих под различными названиями и являющихся по своему характеру общественными органами. Эти тенденции прослеживались еще до 1970 г. Свидетельство тому, в частности, наличие общественных судов и общественных примирительных комиссий, учреждаемых согласно закону от 30. 3. 1965 г. (СУ 1965, № 13/92.) К их компетенции относятся рассмотрение и вынесение решений о деяниях, нарушающих правила социального общежития по другим менее опасным для общества деяниям.

OTAKAR PLUNDR

Die Veränderungen in der Organisation und Kompetenz der Gerichte in der Polnischen Volksrepublik in den Jahren 1971—1976

RÉSUMÉ

I.

Die Jahre 1971—1976 umfassen den gesamten Zeitraum des Fünfjahresplanes der Entwicklung der PVR für die Jahre 1971—1975 und das erste Jahr des Fünfjahresplanes für die Jahre 1976—1980, in welcher Zeit es in der PVR zu tiefgreifenden Veränderungen auf dem Gebiet der Sozialpolitik und des Wirtschaftswachstums des Landes kam, zur Befestigung der sozialistischen Gesetzlichkeit und zur Verbreiterung des sozialistischen Demokratismus, besonders durch die Einbeziehung der Bürger in die Tätigkeit der staatlichen und sonstigen Organe und Organisationen. Im Zusammenhang damit entfaltete sich in der PVR auch eine ausgedehnte legislative Tätigkeit, einschliesslich des Gebietes der Justizpflege.

II.

Im J. 1971 kam es zur rechtlichen Regelung der Übertretungen durch das Gesetz vom 20. 5. 1971 (Dz. U. 1971, Nr. 12/114), mit dem der Begriff der Übertretung umschrieben und bestimmt wurde, dass über Übertretungen die *Kollegien für Übertretungen*, d. i. aussergerichtliche Organe und unter den durch Gesetze festgesetzten Bedingungen auch die *Gerichte* entscheiden.

Als Übertretung betrachtet das Gesetz eine die Gesellschaft gefährdende Tat, für die die Grundstrafe des Freiheitsentzuges bis zu 3 Monaten, die Freiheitsbeschränkung für die Dauer von maximal 3 Monaten, eine Geldstrafe in der Höhe bis 5000 Gulden oder ein Verweis auferlegt werden.

Das Gesetz über Übertretungen regelt auch die Organisation der Kollegien, ihre Kompetenz und die Art der Wahl der Mitglieder der Kollegien.

Die rechtliche Regelung des *Verfahrens* in Übertretungssachen erfolgte durch das

Ges. über das Verfahren wegen Übertretungen (Dz. U. 1971, Nr. 12/116) in der Fassung des Ges. vom 29. 11. 1972 (Dz. U. 1972, Nr. 49/312) und des Ges. vom 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, Nr. 16/91) und soweit das Verfahren vor Gericht abläuft, richtet es sich nach den Vorschriften der Strafprozessordnung.

Das durch das Gesetz über das Verfahren wegen Übertretungen geregelte Verfahren kann in vier Formen durchgeführt werden, und zwar als Verfahren vor den Kollegien für Übertretungen sowie als Befehls-, Mandats- und Schnellverfahren.

Das Verfahren vor den Kollegien für Übertretungen ist zweistufig. Die Kollegien für Übertretungen erster und zweiter Stufe entscheiden in dreigliedrigen Kollegien.

Wenn es sich um eine Übertretung handelt, für die nur eine Geldstrafe in der Höhe von 100 bis 1500 Gulden auferlegt werden kann, kann über eine solche Übertretung der Vorsitzende des Kollegiums erster Stufe durch die Herausgabe eines *Strafbefehls* entscheiden.

Für die in einer Verordnung des Innenministers bestimmten Übertretungen können die Mitarbeiter der Bürgermiliz in der Form eines *Strafmandates* eine Geldstrafe in der Höhe von 50 bis 1000 Gulden auferlegen.

Das *Schnellverfahren* kann in Übertretungssachen angewendet werden, wenn eine solche Möglichkeit vom Innenminister für das gesamte Staatsgebiet oder vom zuständigen Wojwodschaftsorgan für das Gebiet der Wojwodschaft verlaublich wurde.

Gegen die meritorische Entscheidung des Kollegiums für Übertretungen erster Stufe kann ausser der Berufung, über die das Kollegium für Übertretungen zweiter Stufe entscheidet, auch der Antrag eingebracht werden, die Sache dem Gericht zur Entscheidung abzutreten, falls durch die Entscheidung des Kollegiums die Strafe des Freiheitsentzuges oder die Strafe der Freiheitsbeschränkung auferlegt wurde. Soweit die Strafprozessordnung nichts anderes bestimmt, verläuft das Verfahren wegen Übertretungen vor Gericht nach den Bestimmungen über das *vereinfachte Strafverfahren* (Art. 418–431 der StPO).

Der Autor vergleicht die polnische Regelung des Verfahrens wegen Übertretungen mit der Regelung in der ČSSR und stellt folgende Unterschiede fest: a) In der ČSSR kann die Strafe des Freiheitsentzuges nur durch die Gerichte auferlegt werden. Die aussergerichtlichen Organe können diese Strafe nicht auferlegen. b) Die Gerichte in der ČSSR entscheiden nicht über Übertretungen, weder in erster noch in zweiter Instanz. c) Für Übertretungen kann in der ČSSR weder die Strafe des Freiheitsentzuges noch die Strafe der Freiheitsbeschränkung auferlegt werden.

III.

Das Gesetz vom 8. 6. 1972 (Dz. U. 1972, Nr. 23/166), das die *Organisation der Militärgerichte* neu regelte, unterscheidet zwei Kategorien von Militärgerichten erster Instanz: *Distriktsmilitärgerichte* und *Garnisonsmilitärgerichte*. Im Bedarfsfall können auch weitere Militärgerichte erster Instanz errichtet werden, die den Distrikts- und Garnisonsmilitärgerichten gleichgestellt sind.

Über die gegen die Entscheidungen der Militärgerichte eingelegten ordentlichen und ausserordentlichen Rechtsmittel entscheidet das Militärkollegium des Obersten Gerichtes. Durch diese Regelung wurden die Militärgerichte in das einheitliche System der Gerichte mit dem Obersten Gericht an der Spitze eingegliedert. Die Militärgerichte entscheiden unter Teilnahme der Volksrichter, die für die Dauer von drei Jahren *gewählt* werden. Die Wahl erfolgt durch öffentliche Abstimmung auf den Versammlungen der Militärpersonen in den militärischen Einheiten.

IV.

Durch die Herausgabe des Arbeitsgesetzbuches vom 26. 6. 1974 (Dz. U. 1974, Nr. 24/141) und der Durchführungsvorschriften dazu wurden wesentliche Änderungen in der Art des Entscheidens über arbeitsrechtliche Stritte durchgeführt. Um über sie zu entscheiden, wurden Unternehmensschiedskommissionen, Gebietsschiedskommissionen, Berufungskommissionen für Arbeitssachen und Arbeits- und Sozialversicherungsdistriktsgerichte eingeführt. Zu ihrer Kompetenz gehören arbeitsrechtliche

Stritte, in denen der Arbeiter Kläger ist. Die Erledigung von Stritten, in denen die Organisation Kläger ist, gehört zur Kompetenz der allgemeinen Gerichte. Die Organisation beider Schiedskommissionen und der Berufungskommission in Arbeitssachen wird durch die Verordnung des Ministerrates vom 25. 10. 1974 (Dz. U. 1974, Nr. 41/243 in der Fassung des Ges. vom 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, Nr. 16/91) geregelt.

Die *Unternehmensschiedskommissionen* werden in vergesellschafteten Unternehmen, die dauernd mindestens 100 Arbeitende beschäftigen, errichtet. An Arbeitsplätzen, wo keine Unternehmensschiedskommissionen errichtet werden, werden Arbeitsstritte durch die Gebietsschiedskommission entschieden.

Die Mitglieder der Unternehmensschiedskommissionen werden vom Direktor des Unternehmens oder vom Unternehmensrat *ernannt*. Die Mitglieder der Gebietsschiedskommissionen werden von den zuständigen Nationalräten *gewählt*. Beide Schiedskommissionen entscheiden in fünfgliedrigen Kollegien. Berufsrichter sind an der Entscheidungstätigkeit dieser Kommissionen nicht beteiligt.

Die *Berufungskommissionen in Arbeitssachen* entscheiden nur in erster Stufe über einige Arbeitsstritte, die sich besonders auf die Entstehung und die Aufhebung des Arbeitsverhältnisses beziehen. Die Bezeichnung „Berufungskommission“ ist in dieser Richtung ungenau. Die Berufungskommissionen entscheiden grundsätzlich in einem Kollegium, das aus einem Berufsrichter (als Vorsitzendem) und zwei Kommissionsmitgliedern als Beisitzer zusammengesetzt ist, in schwierigen Fällen können sie in einem fünfgliedrigen Kollegium entscheiden, bestehend aus einem Berufsrichter und vier Kommissionsmitgliedern. Die Mitglieder der Berufungskommission werden vom zuständigen Nationalrat *gewählt*.

Die *Distriktsarbeits- und Sozialversicherungsgerichte* werden aufgrund des Ges. vom 24. 10. 1974 (Dz. U. 1974, Nr. 39/231) in der Fassung des Ges. vom 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, Nr. 16/91) errichtet.

Sie entscheiden als *Gerichte zweiter Stufe* über Berufungen, die gegen die Entscheidungen der Unternehmens- und Gebietsschiedskommissionen und der Berufungskommissionen in Arbeitssachen sowie gegen die Entscheidungen des Amtes für Sozialversicherung über die Pensionsleistungen im Rahmen der Sozialversicherung eingebracht wurden. In den durch die Gesetze festgelegten Fällen können sie auch als *Gerichte erster Stufe* über einige arbeitsrechtliche Stritte und über einige Ansprüche aus der Sozialversicherung entscheiden. Gegen die Entscheidung des Distriktsarbeitsgerichtes als Gerichtes zweiter Stufe ist kein ordentliches Rechtsmittel zulässig.

Die Distriktsarbeitsgerichte entscheiden grundsätzlich in der Zusammensetzung von einem Berufsrichter (als Vorsitzendem) und zwei Volksrichtern, in schwierigen Fällen in fünfgliedrigen Kollegien (drei Berufsrichter und zwei Volksrichter). Die Volksrichter werden von den zuständigen Nationalräten gewählt. Erforderlich ist ein Alter von 30 Jahren.

In diesem Teil seines Artikels vergleicht der Autor auch die rechtliche Regelung der Entscheidungstätigkeit bezüglich arbeitsrechtlicher Stritte und Stritte über Ansprüche aus der Sozialversicherung in der PVR mit der Regelung in der ČSSR und führt die wesentlichen Unterschiede zwischen beiden Arten der Regelung an.

V.

Im Zusammenhang mit dem Übergang zur zweistufigen territorialadministrativen Teilung des Staatsgebietes, die durch das Ges. vom 28. 5. 1975 (Dz. U. 1975, Nr. 16/91) durchgeführt wurde, wobei das bisherige Mitglied der administrativen Teilung, der Kreis (powiat), aufgehoben wurde, kam es auch zur Abänderung der Organisation der allgemeinen Gerichte. Das Kreisgericht wurde in Rayonsgericht umbenannt, der Bereich seiner Tätigkeit wurde geändert und die Anzahl der Rayonsgerichte im Vergleich zur Anzahl der früheren Bezirksgerichte wurde herabgesetzt. Der Sitz des Rayonsgerichtes als des Grundelementes der allgemeinen Gerichte und auch sein Tätigkeitsbereich decken sich weder mit dem Sitz noch mit dem Tätigkeitsbereich irgendeiner territorial-administrativen Einheit.

Änderungen wurden auch in der Organisation der Wojwodschaftsgerichte vorgenom-

men. Ihre Anzahl wurde auf 49 erhöht. Die rechtliche Regelung dieser Gebietsreorganisation der allgemeinen Gerichte wurde durchgeführt durch die Verordnung des Justizministers vom 31. 5. 1975 (Dz. U. 1975, Nr. 18/99) in der Fassung der späteren Ergänzungen.

VI.

Einige der Änderungen, die sich direkt oder indirekt auf die Organisation der Gerichte bezogen und die in der Zeit nach dem J. 1970 durch gewöhnliche Gesetze durchgeführt wurden, hatten verfassungsrechtlichen Charakter und mussten daher auch im Staatsgrundgesetz zum Ausdruck kommen. Ausserdem wurden zu dieser Zeit auch andere grundsätzliche Fragen diskutiert und im Verlauf der Diskussion wurden Standpunkte eingenommen, die von den in der Verfassung aus dem J. 1952 ausgedrückten Grundsätzen abwichen. Es kam daher in den J. 1975 und 1976 zur Novellierung der Verfassung, deren neuer Wortlaut in Dz. U. 1976, Nr. 7/36, verlautbart wurde.

Bei der Novellierung wurden in der Verfassung die Gerichte, die das System der polnischen Gerichte bilden, aufgezählt, eingeflochten wurde die Bestimmung über die Kollegien für Übertretungen und die gleichberechtigte Stellung der Volksrichter mit den Berufsrichtern bei der Entscheidungstätigkeit zum Ausdruck gebracht. Die bedeutendste Abänderung besteht in der Aufhebung des Grundsatzes der Wählbarkeit der Berufsrichter. Alle Berufsrichter werden nach dem neuen Verfassungstext vom Staatsrat ernannt. Mit Ausnahme der Richter des Obersten Gerichtes, die für die Dauer von 5 Jahren ernannt werden, werden alle übrigen Richter ohne zeitliche Begrenzung ernannt. Bei den Volksrichtern blieb das Prinzip der Wählbarkeit gewährt.

VII.

Aus der Entwicklung der Veränderungen in der Organisation und Kompetenz der Gerichte in der PVR nach dem J. 1970 ist ersichtlich, dass hier in erheblichem Ausmass die Übertragung einiger, bisher von Gerichten behandelten Angelegenheiten an aussergerichtliche Organe, die unter verschiedenen Bezeichnungen tätig sind und den Charakter gesellschaftlicher Organe haben, erfolgte. Diese Tendenzen machten den Charakter gesellschaftlicher Organe haben, erfolgte. Diese Tendenzen machten sich schon vor dem J. 1970 bemerkbar. Beweis dafür sind besonders die gesellschaftlichen *Gerichte und gesellschaftlichen Schiedskommissionen*, die nach dem Ges. vom 30. 3. 1965 (Dz. U. 1965, Nr. 13/92) errichtet wurden. Zu ihrer Kompetenz gehört es, über Handlungen, die die Grundsätze des sozialistischen Zusammenlebens verletzen, und über andere für die Gesellschaft weniger gefährliche Taten zu verhandeln und zu entscheiden.

K některým otázkám omylu v čs. trestním právu

LADISLAV ČERVENKA

Otázky, související s omylem v trestním právu, nepatří v nauce k opomíjeným. Naopak. Je možné říci, že většina problémů z omylu vyplývajících byla mnohokrát zkoumána a diskutována. Musíme ale přesto přiznat, že některé aspekty této problematiky nejsou doposud zcela jasné. Nemůže být proto na škodu věci se znovu pokusit o osvětlení některých sporných problémů.

1. OMYL VE VZTAHU K NEBEZPEČNOSTI ČINU PRO SPOLEČNOST

Problém omylu pachatele v nebezpečnosti činu pro společnost je otázkou velmi složitou a v nauce trestního práva doposud do určité míry spornou.

To platí koneckonců i o otázce právního omylu, jež je s problémem omylu v nebezpečnosti činu pro společnost těsně spjata, což je logickým důsledkem skutečnosti, že formálním výrazem nebezpečnosti činu pro společnost je jeho protiprávnost¹⁾ (viz níže).

Předem nutno konstatovat, že problémem v naznačeném smyslu se jeví pouze negativní omyl pachatele, týkající se nebezpečnosti jednání pro společnost. Úvahy o pozitivním omylu pachatele v tomto směru nemají praktický význam, neboť pokud někdo jedná určitým, pro společnost zcela neškodným způsobem, mylně se domnívaje, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, nemá smysl vůbec uvažovat o trestní odpovědnosti. Samotná mylná představa pachatele, jeho domněnka o nebezpečnosti daného jednání pro společnost, nemůže společenské vztahy v žádném případě ohrozit. Podobná jednání budou samozřejmě vždy beztrestná, což ostatně vyplývá z právní úpravy.

Otázka negativního omylu pachatele v nebezpečnosti činu pro společnost je složitější. Tento omyl spočívá ve skutečnosti, že pachatel neví z nějakého důvodu o nebezpečnosti svého jednání pro společnost. V nauce není jednota v názorech na řešení některých otázek, podmiňujících úvahy o vý-

¹⁾ Vladimír Solnař, Skutková podstata trestného činu a nebezpečnost jednání pro společnost. Stát a právo I/1956, str. 96.

znamu naznačeného omylu pachatele. Právě tyto otázky musí být pro nás východiskem ve snaze o řešení daného problému.

Je především spornou otázka, zda nebezpečnost činu pro společnost je či není znakem skutkové podstaty. Podle jednoho z nejčastěji zastávaných názorů nebezpečnost pro společnost znakem skutkové podstaty je,²⁾ zatímco zastánci druhého názoru soudí, že nebezpečnost pro společnost není znakem skutkové podstaty trestného činu, ale charakterizuje sám trestný čin, který zároveň musí mít znaky některé skutkové podstaty.³⁾ V souvislosti s těmito rozdílnými názory bývá odlišně řešena i otázka vztahu zavinění a společenské nebezpečnosti. Zastánci prvního názoru zpravidla pro trestní odpovědnost požadují, aby zavinění obsahlo všechny skutečnosti, určující nebezpečnost činu pro společnost, včetně úsudku o jejím stupni.⁴⁾ Druzí se domnívají, že pro uplatnění zásady odpovědnosti za zavinění je postačující, jestliže zavinění obsahuje podstatné skutečnosti, podmiňující nebezpečnost jednání pachatele pro společnost a úsudek o jejím stupni.⁵⁾

Těmito skutečnostmi pak bude za současné právní úpravy nutné rozumět zejména znaky trestného činu, uvedené ve zvláštní části tr. zákona, dále okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby a konečně i okolnosti obecně přitěžující.

Vzhledem k tomu je zásadně možné řešit omyl pachatele v nebezpečnosti jeho činu pro společnost dvěma způsoby.

Vyžadujeme-li, aby pachatelovo zavinění obsahlo nebezpečnost jeho jednání pro společnost v celku (tedy včetně stupně této nebezpečnosti), dospějeme nutně k závěru, že omyl pachatele v hodnocení nebezpečnosti činu může vést k jeho beztrestnosti. Pachatelův omyl vylučuje vědomí, že jeho jednání je nebezpečné pro společnost. Je tedy vyloučeno i jeho zavinění ve formě úmyslu. Bude tedy beztrestný, pokud nepřichází v úvahu odpovědnost za kulpózní delikt, což platí ve většině případů.⁶⁾

Je-li však podle okolností případu opodstatněn závěr, že pachatel nemohl vědět o nebezpečnosti svého jednání pro společnost, nebude přicházet trestní odpovědnost v úvahu vůbec. V tomto řešení je ovšem skryto určité nebezpečí. Důsledné dodržování naznačených zásad by za určitých okolností mohlo vést k neodůvodněnému privilegování pachatelů dolůžných trestných činů, kteří neměli zájem a ani nechtěli vědět o tom, že jejich

²⁾ Např. L. Schubert, *Nebezpečnosť konania pre spoločnosť ako základná podmienka trestného činu*. Bratislava 1955, str. 33 a násl.

³⁾ Např. V. Solnař, *Základy trestní odpovědnosti*. Academia, Praha 1973, str. 52.

⁴⁾ Srov. L. Schubert, *Nebezpečnosť konania ...*, str. 142 a násl.

⁵⁾ Srov. V. Solnař, *Skutková podstata trestného činu a nebezpečnosť jednání pro společnost*, str. 96.

⁶⁾ V souvislosti s tímto problémem se vyskytl také názor, že i u trestných činů dolůžných je ve vztahu k nebezpečnosti činu pro společnost postačující zavinění ve formě nedbalosti. (Např. V. G. Makašvili, *Nekotoryje voprosy viny v sovetskom ugovnom zakonodarstve*. Sovetskoje gosudarstvo i pravo I/1952, str. 39 a násl. Srov. L. Schubert, *Právnícké štúdie I*, Bratislava 1953, str. 49.) Zdá se mi ale, že toto řešení je pouze účelové, postrádající solidní teoretické opodstatnění.

jednání je pro společnost nebezpečné. Zastáci uvedeného řešení pachatelova omylu v hodnocení nebezpečnosti činu pro společnost jsou si tohoto nebezpečí rovněž vědomi. To je patrné i ze snahy vytvářet určitý předpoklad pachatelova zavinění k nebezpečnosti pro společnost činu, kterého se úmyslně dopustili.⁷⁾ Při zkoumání pachatelova zavinění se potom dostává výrazně do popředí (zřejmě až příliš) samotná osoba pachatele. Především z okolností, jež charakterizují osobu pachatele, se pak v konkrétním případě dovozuje existence či neexistence jeho zavinění v té či oné formě. Osoba pachatele se tak stává do jisté míry korektivem výše naznačených závěrů o vlivu pachatelova omylu v nebezpečnosti činu pro společnost na jeho trestní odpovědnost.

Tím je sice poněkud zeslabena záporná stránka tohoto řešení daného problému, ale na druhé straně právě nutnost zmíněného předpokladu pachatelova zavinění zůstává bezesporu vážným nedostatkem a slabinou uvedeného názoru.⁸⁾

Pokud se přikloníme k názoru, že požadavek odpovědnosti za zavinění je splněn, vztahuje-li se pachatelovo zavinění pouze ke skutečnostem, podmiňujícím nebezpečnost jeho činu pro společnost, aniž by obsáhlo i hodnocení stupně této nebezpečnosti, bude řešení tohoto omylu pachatele poněkud jiné. Musíme pak rozlišovat, týká-li se omyl pachatele skutečností, podmiňujících úsudek o tom, že čin je pro společnost nebezpečný, nebo zda se týká právě hodnocení této nebezpečnosti. Negativní omyl pachatele o skutečnostech, podmiňujících nebezpečnost činu pro společnost, vylučuje ve vztahu k nim pachatelovo vědomí a bude posuzován podle obecných zásad o skutkovém omylu. Spočívá-li ale pachatelův omyl v chybném hodnocení společenské nebezpečnosti jeho jednání, nepřicházejí zásady o skutkovém omylu v úvahu. Takový omyl nemůže zásadně nikterak ovlivnit pachatelovu trestní odpovědnost. Nemůžeme samozřejmě vyloučit možnost, že v určitém konkrétním případě by se toto řešení mohlo jevit ve vztahu k pachateli příliš tvrdým, neodpovídajícím charakteru daného činu. Pokud by se takový případ vyskytl, bude nutné opět vzít v úvahu především samotnou osobu pachatele. Není totiž vyloučeno, že pachatelův omyl v hodnocení nebezpečnosti činu pro společnost bude natolik snižovat nebezpečnost samotné osoby pachatele, že jejím prostřednictvím se celková nebezpečnost činu sníží až na nepatrný stupeň a nebude se tedy vlastně o trestný čin jednat. V takových výjimečných případech může tedy dojít rovněž až k pachatelově beztrestnosti.

Ovšem nespornou předností tohoto způsobu řešení otázky omylu v hodnocení nebezpečnosti pro společnost je skutečnost, že se obejdeme bez jakýchkoliv presumpcí, neboť možná pachatelova beztrestnost zde vyplývá

⁷⁾ Srov. L. Schubert, *Nebezpečnost konania ...*, str. 151 a násl.

⁸⁾ Uvedený názor o vztahu nebezpečnosti činu pro společnost a zavinění nalezl svůj odraz zřejmě i v důvodové zprávě k tr. zákonu z r. 1961, kde se v souvislosti s konstrukcí přímého a event. úmyslu výslovně praví v protikladu k samotnému textu zákona, že „v obou případech je si pachatel vědom, že svým činem může způsobit následek *nebezpečný* pro společnost“.

z materiálního pojetí trestného činu, nikoliv z existence pachatele a za-
vinění.

Porovnáme-li pak v souhrnu závěry, k nimž dojdeme tím nebo oním způsobem řešení otázky omylu pachatele v nebezpečnosti činu pro společnost, zjistíme, že v jednotlivých konkrétních případech bude jejich praktický dopad v podstatě shodný. Z teoretického hlediska toto konstatování ale nikterak neodstraňuje zmíněné nedostatky první alternativy řešení, nehledě k faktu, že ve vztahu k platné právní úpravě je toto řešení ve své podstatě contra legem. Za správnější je proto nutné pokládat druhý uvedený způsob řešení otázky omylu v nebezpečnosti pro společnost, který je plně v souladu s právní úpravou a rozhodně více odpovídá charakteru socialistického trestního práva.

2. PRÁVNÍ OMYL

Jak již bylo naznačeno výše, právní omyl je těsně spjat s otázkou omylu v nebezpečnosti činu pro společnost a tudíž i problémy související s tím nebo oním omylem jsou obdobného charakteru.

Podstata obtíží a rozporů v řešení právního omylu spočívá především ve sporné otázce, do jaké míry je složkou zavinění vztah k protiprávnosti, neboť odpověď na tuto otázku přirozeně významně ovlivňuje posuzování právního omylu pachatele ve vztahu k jeho trestní odpovědnosti.

Právní omyl je vlastně omylem o trestnosti nebo o protiprávnosti činu, tj. o obsahu a významu právních norem.⁹⁾ To znamená, že pachatel v daném případě vůbec určitou právní normu nezná, nebo naopak mylně předpokládá existenci normy, která se v trestním právu vůbec nevyskytuje anebo konečně sice zná příslušnou rozhodnou normu, ale chybně si ji vykládá, tedy nesprávně chápe její význam. V buržoazní i socialistické nauce panuje vcelku jednota v posuzování případů pozitivního právního omylu (tzv. putativní delikt). Tento omyl spočívá v tom, že jednající mylně pokládá svůj beztrestný čin za trestný nebo čin trestný za přísněji trestný. Takový omyl pachatele je právně bezvýznamný. Čin, který nenaplnuje znaky žádné ze skutkových podstat uvedených v trestním zákoně, event. dalších trestních předpisech a který tedy společnost nepokládá pro ni za nebezpečný, nemůže být trestným činem. Samotná mylná domněnka jednajícího o trestnosti jeho činu ho nemůže učinit ani trestným, ani nebezpečným pro společnost. Trestní odpovědnost takového „pachatele“ není odůvodněna a samozřejmě nenastává. Analogicky k tomu se nepřihlíží k mylně představovanému důvodu vyšší trestnosti, pokud se jedná o čin trestný.

Mnohem složitější je ale případ negativního právního omylu. Při tomto omylu pachatel neví o důvodu trestnosti činu, nezná obsah právní normy nebo chybně chápe její význam. Zde je otázka trestnosti mnohem kompli-

⁹⁾ V. Solnař, Základy trestní odpovědnosti, str. 243.

kovanější. Při jejím řešení vycházela buržoazní nauka převážně ze zásady, že „neznalost zákona nikoho neomlouvá“ a právní omyl se tedy jevil ve světle této zásady jako irrelevantní. Postupným vývojem zaznamenáváme ale poznenáhly odklon od striktního dodržování této zásady ve smyslu jejího uvolňování. Tato tendence se v nauce některých států projevila připuštěním výjimek z uvedené zásady, v nauce států jiných je zřejmá snaha přihlížet za určitých okolností k právnímu omylu vždy. Nejvýraznější odklon od zásady, že právní omyl neomlouvá, můžeme konstatovat u buržoazní nauky německé.

Přestože v průběhu doby můžeme zaznamenat řadu pokusů o vědecké řešení problematiky právního omylu,¹⁰⁾ zůstává faktem, že buržoazní vědě se dosud zcela uspokojivé řešení této otázky nalézt nepodařilo a právní omyl je stále problémem aktuálním.¹¹⁾

Ovšem ani v názorech vědy socialistických států není v otázce řešení právního omylu jednotu. Obdobně jako v nauce buržoazní i v socialistické vědě se vycházelo z počátku při řešení problému právního omylu z presumpce znalosti zákona bez ohledu na zavinění, ovšem s připuštěním individuálních výjimek ve zvláštních případech.

Z této zásady vycházelo v podstatě i čs. trestní právo. Na tomto faktu není koneckonců nic zvláštního, neboť přijetí presumpce znalosti zákona (alespoň v omezené míře) se jeví nezbytně nutným, chceme-li, aby trestní právo vůbec mohlo plnit svou společenskou úlohu.

Na druhé straně je ale nutné připustit, že v ojedinělých, zvláštních případech by se mohlo obecné a bezvýhradné dodržování zmíněné zásady jevit příliš tvrdým a odporujícím duchu socialistického práva.

A tak před námi vyvstává závažný problém: jaká stanovit kritéria, na jejichž základě bychom mohli odpovědně rozhodovat, zda v určitém konkrétním případě máme vzít právní omyl pachatele v úvahu při posuzování jeho trestní odpovědnosti, či zda nikoliv.

(Možnost řešení právního omylu, vycházející z předpokladu nutnosti zavinění ve vztahu k nebezpečnosti činu pro společnost včetně jejího stupně nechávám stranou, vzhledem k nedostatkům tohoto přístupu k danému problému zmíněným výše.)

Jestliže tedy připustíme naznačený předpoklad, že právní omyl by měl v určitých případech ovlivnit posuzování trestní odpovědnosti pachatele, naskýtají se, v závislosti na současné teorii i praxi trestního práva, v zásadě dvě možná řešení otázky významu negativního právního omylu.

a) Praxe řeší uvedený problém za pomoci rozlišování mezi omylem pachatele v normách trestních a omylem v normách mimotrestních.

Pokud se pachatelův omyl týká normy mimotrestní, bude posuzován podle zásad o omylu skutkovém.¹²⁾ Jde-li však o mimotrestní normy, jichž

¹⁰⁾ Různé názory na řešení otázky právního omylu shrnuje např. V. Solnař ve své monografii „Základy trestní odpovědnosti“; viz uvedená monografie, str. 244.

¹¹⁾ K tomu srov. např. K. Engisch, *Der „umgekehrte Irrtum“ und das „Umkehrprinzip“*. Festschrift für Ernst Heinitz, Berlín 1972.

¹²⁾ Srov. Komentář tr. zákona 1975, § 4/15, str. 55; dále např. č. 38/61 Sb. rozh. tr.

se dovolává trestní zákon ve svých odkazovacích a blanketních ustanoveních, zastává praxe stanovisko, že neznalost takovýchto mimotrestních norem se posuzuje stejně jako neznalost trestního zákona samého.¹³⁾

Samotný pak omyl v normách trestních pachatele zásadně neomlouvá. Ovšem vzhledem k materiálnímu pojetí trestného činu v čs. trestním právu nemůžeme asi podle okolností jistý vliv takového omylu pachatele na trestní odpovědnost zcela vyloučit

b) Právě materiální pojetí trestného činu v čs. trestním právu nám dává možnost jiného, do jisté míry obecnějšího řešení negativního právního omylu.¹⁴⁾

Právní omyl pachatele (ať již se jedná o znalost norem trestních či mimotrestních) vnáší vždy do okolností konkrétního trestného činu jisté specifikum, které by se mělo projevit určitým (byť i někdy nepřilíš významným) způsobem v právním posouzení daného trestného činu. Pokud dva pachatelé jednají (každý samostatně) stejným způsobem a svým jednáním oba naplní znaky skutkové podstaty určitého trestného činu, a pokud přitom jeden z nich jedná v právním omylu a druhý nikoli, logicky není možné, aby právní posouzení obou případů bylo naprosto shodné. Odlišující skutečností je zde právě omyl jednoho pachatele, který se musí promítnout do hodnocení činu. Formální znak trestného činu — skutková podstata — zůstává omylem nedotčen. Modifikována jím bude druhá složka trestného činu — nebezpečnost jednání pachatele pro společnost. (Domnívám se, že tento závěr platí i tehdy, týká-li se pachatelův omyl normy trestní. V takovém případě bude ovšem ve většině případů zmíněná změna společenské nebezpečnosti natolik nevýrazná, že nebude zřejmě mít prakticky vliv na trestní odpovědnost pachatele.)

Právní omyl tedy sice trestní odpovědnost nevylučuje, ovlivňuje ale stupeň nebezpečnosti pachatelova jednání pro společnost. Tento poznatek je možné odvodit z řešení otázky svobody jednání pachatele trestného činu.¹⁵⁾ Dobrá znalost věcí je nezbytným předpokladem svobodného rozhodování a jednání. Ten pachatel, který se v konkrétním případě rozhoduje a jedná s nejvyšším stupněm znalostí věcí (tedy i právních norem), jedná nejsvobodněji, a proto také jeho rozhodnutí spáchat trestný čin je pevnější, než je tomu u pachatelů jiných. O to je jeho jednání nebezpečnější pro společnost. Naopak u pachatele, který jedná v omylu, jehož znalost věcí je slabá, klesá úměrně míra zavinění a s ní zřejmě i stupeň společenské nebezpečnosti jeho jednání. Je plně v souladu s požadavky socialistické zákonnosti, aby se pokles stupně společenské nebezpečnosti projevil i v právním zhodnocení pachatelova činu a v jeho trestní odpovědnosti. Za určitých okolností pak nemůžeme asi vyloučit ani sestup společenské

¹³⁾ J. Nezkusil, Čs. trestní právo, I. díl. Orbis, Praha 1976, str. 111.

¹⁴⁾ Srov. V. Solnař, Základy trestní odpovědnosti, str. 245.

¹⁵⁾ Srov. O. Novotný, K otázce svobody a nutnosti ve vědě trestního práva. Stát a právo II, 1957.

nebezpečnosti v jednotlivém případě až na nepatrný stupeň, což by prakticky znamenalo pachatelovu beztrestnost.

Tak např. trestný čin občana, který se jej dopustí po dlouhodobém pobytu v cizině, když mezitím došlo k výraznější změně v čs. trestním právu. Pachatel jedná v nezaviněném omylu, domnívá se, že jeho jednání nemůže zakládat skutkovou podstatu trestného činu. Domnívám se, že závěr o možné beztrestnosti v takovém případě nijak neodporuje materiálnímu pojetí trestného činu v čs. trestním právu a je ho proto možné — po zvážení všech okolností případu — bez obav připustit.

Pokud srovnáme závěry, které jsme vyvodili z obou uvedených řešení, zjistíme (podobně jako u omylu v nebezpečnosti činu pro společnost), že rozdíly nejsou velké. Praktická aplikace by přinesla zřejmě v tom či onom konkrétním případě jen nepatrné odchylky.

Výhodou řešení sub b) je skutečnost, že nám umožňuje bez omezení posoudit každý případ právního omylu odděleně, s přihlédnutím ke všem jeho individuálním zvláštnostem. Zároveň ale klade přirozeně nesmírně vysoké požadavky na kvalitu rozhodování v trestních věcech a na velmi důsledné zhodnocení každého případu, což na druhou stranu zmíněnou výhodu poněkud oslabuje.

Řešení sub a) je sice poněkud méně pružné a jisté potíže může někdy činit právě rozlišení norem trestních a mimotrestních, ovšem jeho nespornou předností je, že mnohem lépe zajišťuje určitou jednotu v rozhodování orgánů trestního řízení (především soudů), což významně posiluje socialistickou zákonnost. Z těchto důvodů se domnívám, že toto řešení přece jen asi lépe splňuje požadavky, jež na trestní právo klade život socialistické společnosti.

3. SKUTKOVÝ OMYL

Otázky, spojené s řešením skutkového omylu pachatele, jsou zřejmě nejpropracovanějšími z celé rozsáhlé problematiky omylu v trestním právu. To platí jak o obecných zásadách řešení skutkového omylu, tak i o tzv. zvláštních případech skutkového omylu (omyl v předmětu útoku, aberace a dolus generalis).

Jedna z mnoha otázek, souvisejících s touto problematikou, si ale doposud zaslouží určitou pozornost. Mám na mysli význam objektu trestného činu, pro řešení některých případů skutkového omylu pachatele.

Jedná se zejména o řešení:

- a) omylu pachatele v předmětu útoku,
- b) pokus na nezpůsobilém předmětu útoku.

Ad a) Při řešení případů omylu pachatele v předmětu útoku nedochází zpravidla k žádným podstatným obtížím. Teorie i praxe trestního práva aplikují na tyto případy obecné zásady skutkového omylu a docházejí

k shodným a v podstatě správným závěrům.¹⁶⁾ Určitým nedostatkem ale je, že při řešení omylu v předmětu útoku bývá někdy příliš jednostranně zdůrazňován význam právě předmětu útoku, zatímco objekt trestného činu ustupuje při řešení poněkud do pozadí a slouží spíše jako jakýsi prvek subsidiární. Přitom, podle mého názoru, právě opak je pravdou. Především z objektu trestného činu je nutné vycházet při řešení případů omylu pachatele v předmětu útoku, chceme-li získat záruku precizního rozhodnutí každého konkrétního případu. Význam předmětu útoku je ve vztahu k objektu trestného činu pouze druhořadý. Takové tvrzení je ovšem nutné zdůvodnit a právě to bude nyní předmětem naší pozornosti.

Jako typický příklad omylu v předmětu útoku bývá v literatuře uváděn zpravidla trestný čin vraždy za těchto okolností: pachatel chce usmrtit osobu A, avšak v době činu ji z nějakého důvodu zamění s osobou jinou. Dovozuje se, že takový omyl je bezvýznamný, neboť pachatel chtěl v době činu usmrtit onu jinou osobu (k jejímuž usmrcení také směřoval jeho úmysl), třebaže se mýlil v její totožnosti. Aby takový omyl byl bezvýznamný, musí ovšem být zasažený předmět rovnocenný předmětu, který chtěl pachatel původně zasáhnout. V případě, že tomu tak není, je nutné použít obecných zásad o skutkovém omylu.¹⁷⁾

Případy omylu v předmětu útoku je tedy možné dělit na dva typy, podle toho, zda pachatelův omyl bude či nebude mít význam pro stanovení jeho trestní odpovědnosti. Pokud se pachatelův omyl týkal skutečnosti bezvýznamné z hlediska příslušného ustanovení zvláštní části, nebo je-li pravá skutečnost nahrazena v pachatelově představě jinou, stejně významnou, nebude mít omyl vliv na pachatelovu trestní odpovědnost. V opačném případě bude pachatelův omyl posuzován podle obecných zásad o skutkovém omylu.

V socialistické nauce trestního práva je možné zaznamenat v průběhu doby spornou otázku, zda je možné hovořit o omylu v předmětu útoku u obou uvedených typů omylu z hlediska jejich podstaty. V přímém protikladu proti sobě jsou dvě skupiny názorů. Zatímco podle jedné se vždy jedná o omyl v předmětu útoku (ať jsou předměty rovnocenné či nikoliv), podle druhé se naopak vždy jedná o omyl v objektu trestného činu. Nepochybí samozřejmě ani názory smíšené. Tak např. V. F. Kiričenko se domnívá, že o omyl v předmětu útoku se jedná pouze v případě, kdy oba

¹⁶⁾ V zájmu úplnosti se stručně zmiňuji o obecných zásadách řešení skutkového omylu. Nezná-li pachatel nějakou právně rozhodnou skutečnost a je tedy vyloučeno jeho vědomí o ní, pak je vyloučena i možná trestní odpovědnost za úmyslný trestný čin. V úvahu přichází, podle okolností případu, nejvýše odpovědnost za kulpózní delikt. Pokud pachatel naopak mylně nějakou rozhodnou skutečnost předpokládá, ač ona reálně neexistuje, pak je vyloučena možnost dokonání trestného činu a v úvahu přichází pouze event. odpovědnost za pokus daného trestného činu.

¹⁷⁾ Srov. V. Solnař, *Základy trestní odpovědnosti*, str. 243; *Čs. trestní právo, obecná část*. Orbis, Praha 1969, str. 132.

předměty jsou rovnocenné, v ostatních případech pak se podle něho jedná o omyl v objektu.¹⁸⁾

Sporné je, který názor řeší co možná vyčerpávajícím způsobem daný problém. Slabinou všech uvedených názorů je zřejmě skutečnost, že staví do protikladu dva úzce související pojmy. Totiž předmět útoku a objekt trestného činu. Toto pojetí je ale od základu chybné a zkreslující. Aniž bychom popírali naprostou nezbytnost rozlišování obou těchto pojmů, přesto je třeba pro případy omylu zdůraznit, že předmět útoku je nositelem společenského vztahu, který je individuálním objektem daného trestného činu, je jeho substrátem. Proto omyl v předmětu útoku se musí vždy tak či onak dotknout také objektu příslušného trestného činu. Fakt, že v jednom případě je předmět, proti kterému měl pachatelův útok směřovat, rovnocenný předmětu omylem zasaženému a v jiném nikoliv, není rozhodující. Vždy se jedná jak o omyl v předmětu útoku, tak o omyl v individuálním objektu trestného činu.¹⁹⁾

Proti tomuto tvrzení by bylo možné namítnout, že sice plně vyhovuje pro případy omylu, kdy předměty útoku nejsou rovnocenné (a mění se tudíž i individuální objekt trestného činu), avšak že v případech omylu v rovnocenných předmětech se jedná pouze o omyl v předmětu útoku, neboť právě fakt, že předměty jsou rovnocenné a tudíž nositeli stejných společenských vztahů, vylučuje možnost omylu v individuálním objektu trestného činu. Na první pohled se tato námitka zdá správná a dokonce do určité míry odpovídá skutečnosti. Leč pouze do určité míry. Není zcela pravdivé tvrzení, že v důsledku rovnocennosti předmětu útoku nemůže dojít zároveň k omylu v individuálním objektu trestného činu.

Neboť co vlastně je individuálním objektem trestného činu? Pokud na položenou otázku chceme dát přesnou odpověď, musíme konstatovat, že individuální objekt existuje vlastně v dvojí podobě. Jednak jako individuální objekt — znak skutkové podstaty, což je vlastně úzká výšeč společenských vztahů (zájmů) určitého druhu, k jejichž ochraně je to jisté ustanovení trestního zákona určeno. Jednak ale také v podobě konkrétnější, jako znak konkrétního trestného činu, kdy se jedná o ten určitý jedinečný společenský vztah (zájem), který byl konkrétním trestným činem narušen. A právě objekt trestného činu v této podobě konkrétní je vrcholně důležitý pro zdůvodnění názoru, že v případech omylu v rovnocenných předmětech jde vždy jak o omyl v předmětu útoku, tak o omyl v individuálním objektu trestného činu.

Proveďme si ujasnění na příkladu, který byl naznačen výše. Pachatel chce usmrtit osobu A, avšak v době činu ji zamění s osobou jinou, dejme tomu s osobou B. Jeho omyl je bezvýznamný, neboť v době činu směřoval jeho úmysl k usmrcení osoby B, třebaže se mýlil v její totožnosti. Zamýš-

¹⁸⁾ V. F. Kiričenko, Značeníje ošibki po sovětskomu ugolovnomu pravu. Moskva 1952, str. 40 a násl.

¹⁹⁾ Srov. B. Vybíral, Pojem a význam objektu trestného činu v čs. socialistickém trestním právu. Rozpravy ČSAV I/1956, str. 38.

lený předmět útoku i předmět omylem zasažený jsou rovnocenné, proto pachatelovu omylu nepřiznáváme žádnou relevanci. K omylu v předmětu útoku bezesporu došlo. Jde ale také o omyl v individuálním objektu? Na tuto otázku je nutné jednoznačně odvětit kladně. Pachatel se zároveň s omylem v předmětu útoku dopouští omylu v individuálním objektu, a to právě v nejvyšším stupni jeho konkretizace, tj. omylu v individuálním objektu konkrétního trestného činu. (Dále pro stručnost hovoříme jen o konkrétním objektu.) V našem příkladu tedy byl postižen zájem na zachování života zcela určité osoby, ač původně měl být postižen zájem na zachování života konkrétně určené osoby jiné. Důležitým faktem v tomto případě – z něhož podle mého názoru vyplývá i bezvýznamnost pachatelova omylu – je skutečnost, že pachatelův omyl se týká právě pouze konkrétního objektu, aniž by měnil individuální objekt jako znak skutkové podstaty trestného činu, v našem případě trestného činu vraždy.

V souvislosti s tímto závěrem se tedy dostáváme k problému, jenž byl naznačen úvodem, tj. k významu objektu trestného činu pro řešení případů omylu pachatele v předmětu útoku. Z našich úvah totiž vyplývá, že pro určení relevance nebo irelevance omylu v předmětu útoku není ani tak důležitý sám předmět útoku, jako spíše objekt trestného činu, nebo přesněji řečeno rozsah, v jakém se pachatelův omyl individuálního objektu týká (zda se pachatel mylí pouze v objektu konkrétním, nebo zda dochází i k záměně individuálního objektu jako znaku skutkové podstaty). Vzniká tedy otázka priority předmětu útoku či naopak objektu trestného činu pro řešení těchto případů omylu pachatele.

Důležitým faktorem, který bezesporu může modifikovat odpověď na položenou otázku, je zřejmě zorný úhel, pod nímž budeme k problému přistupovat. Vezmeme-li za základ řešení pachatele a jeho psychický vztah k danému trestnému činu, dojdeme zřejmě k závěru, že určujícím bude předmět útoku. Pachatel se mylí především v předmětu útoku. Tento omyl je z jeho hlediska prvotní a teprve on sebou nese zároveň omyl v objektu trestného činu. Navíc pachatel si zřejmě v konkrétním případě velmi dobře uvědomuje předmět útoku se všemi podrobnostmi k němu náležejícími, samozřejmě kromě té skutečnosti, která zapříčinila jeho omyl, zatímco samotný objekt trestného činu je pachatelovým vědomím zahrnut zpravidla mnohem nepřesněji.

Pokud ale budeme přistupovat k řešení otázky z hlediska důsledku, který omyl pachatele vyvolává (a tento přístup pokládám za teoreticky správnější), musíme zjistit, že samotný omyl v předmětu útoku nemá zdaleka takový význam, jak by se snad na první pohled zdálo. Rozhodující roli bude vždy hrát objekt trestného činu. Doložme si toto tvrzení několika příklady.

Nejprve se vraťme ještě k již uváděnému příkladu vraždy. (Pachatel chce usmrtit osobu A, omylem však usmrtí osobu jinou.) Již jsme konstatovali, že tento omyl pachatele je právně irelevantní. Proč? Proto, že oba předměty útoku jsou rovnocenné? Odpovíme-li kladně, je naše odpověď sice správná, ale ne dosti přesvědčivá. Ulpíváme pouze na povrchu věci a naše řešení nemá dostatečně hluboký základ. Jádrem problému leží podle

mého názoru nikoliv v předmětu útoku, ale daleko spíše právě v objektu (a to v individuálním objektu) trestného činu. Individuální objekt nám umožňuje v konkrétním případě vždy spolehlivě rozhodnout o významu pachatelova omylu.

Právě otázka, do jaké míry se pachatelův omyl týká individuálního objektu, je rozhodující pro právní posouzení daného trestného činu. V uvedeném příkladu zjistíme, že omyl pachatele se týká pouze objektu konkrétního a nemá přitom žádný vliv na individuální objekt jako znak skutkové podstaty daného trestného činu a tím ani na typičnost nebezpečnosti činu pro společnost. A v této skutečnosti (a především v ní) spočívá v daném případě jeho bezvýznamnost. Proto bude pachatel odpovědný za těchto okolností vždy za dokonaný trestný čin vraždy.

Zvláštnost tohoto případu spočívá ve skutečnosti, že pachatelův omyl se sice týká objektu, který je přímo jednou ze stránek trestného činu a přesto nemá vzápětí jako důsledek změnu právního posouzení činu, jak je tomu ve všech dalších případech omylu tohoto typu. Právě v těchto dalších případech je prioritou objektu trestného činu proti předmětu útoku ještě markantnější.

Vezměme si na dokreslení ještě jeden obdobný případ, jak byl shora uvedený, a obměňováním podmínek si jej porovnejme s dalšími možnými eventualitami. Tím nám důležitost objektu trestného činu a event. omylu v něm vyjde najevo ještě přesvědčivěji. Tak např. pachatel se chce zmocnit automobilu, o němž ví, že je ve státním vlastnictví. V době činu jej ale zamění za jiný, jenž bude ve vlastnictví lidového družstva. Pachatel se tedy dopouští omylu v konkrétním objektu (obdobně jako ve výše uvedeném příkladu vraždy), jímž je v jednom případě zájem společnosti na zachování státního majetku, v druhém zájem na zachování družstevního majetku. V obou případech ale zůstává nezměněn individuální objekt jako znak skutkové podstaty trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (§ 132 tr. zák.), k němuž rovněž směřuje pachatelovo zavinění, a proto tento omyl stejně jako ve shora uvedeném příkladu zůstává bez vlivu na kvalifikaci činu pachatele, bez vlivu na jeho trestní odpovědnost.

Nyní provedme obměnu daného příkladu. Tentýž pachatel se zmocní omylem automobilu, který bude ve vlastnictví nějakého občana. Pachatelův omyl v předmětu útoku sebou v tomto případě nese omyl v individuálním objektu charakterizujícím skutkovou podstatu trestného činu. Pachatelovo zavinění směřuje prostřednictvím předmětu útoku k individuálnímu objektu, jímž je zájem společnosti na zachování socialistického majetku (§ 132 tr. zák.). V důsledku jeho omylu je ale zasažen jiný individuální objekt, v našem případě zájem společnosti na ochraně majetku v osobním vlastnictví (§ 247 tr. zák.). Situace se tedy proti první alternativě mění. Pachatelův omyl již nemůže být bezvýznamný, neboť se nyní týká nejen objektu konkrétního, ale i individuálního objektu jako znaku skutkové podstaty. A tento moment je pro posouzení významu omylu rozhodující. Pachatel nemůže být v důsledku svého omylu v objektu odpo-

vědným za dokonaný trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, jak tomu bylo při první alternativě (neboť následek právě pro jeho omyl nenastal), ani nemůže být odpovědným za trestný čin krádeže, neboť k tomuto trestnému činu nesměřovalo jeho zavinění. Takový případ omylu pachatele je proto nutné řešit tím způsobem, že pachatele činíme odpovědným za pokus rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle §§ 8 a 132 tr. zákona. Obdobně bychom postupovali, pokud by pachatelův úmysl směřoval proti majetku jednotlivce a omylem by byl zasažen majetek v socialistickém vlastnictví. Pachatel by byl odpovědný za pokus krádeže podle §§ 8, 247 tr. zákona.²⁰⁾

Ve druhé alternativě příkladu je již základní význam objektu trestného činu pro posuzování významu tohoto omylu zcela jasný. V důsledku pachatelova omylu v individuálním objektu jako znaku skutkové podstaty trestného činu se mění kvalifikace jeho činu, mění se celé jeho právní posouzení.

Domnívám se, že provedený — byť stručný — rozbor problematiky omylu pachatele v předmětu útoku dostatečně zdůvodňuje význam individuálního objektu trestného činu pro řešení těchto případů omylu pachatele i nutnost nepouštět nikdy objekt trestného činu ze zřetele, a to především při řešení složitějších, konkrétních případů omylu.

Ad b) Objekt trestného činu hraje významnou roli i při řešení dalšího možného případu skutkového omylu — pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku. Tento specifický případ pozitivního skutkového omylu není v trestní praxi řídkým zjevem, a proto i bezvadné, teoreticky opodstatněné řešení otázky trestní odpovědnosti v těchto případech má svůj nemalý význam.

Jak již bylo naznačeno, uspokojivé řešení otázky trestnosti pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku tkví svými kořeny především v nauce o objektu trestného činu. Otázka trestnosti tohoto nezpůsobilého pokusu a ujasnění významu objektu trestného činu pro její řešení budou proto předmětem následujících úvah.

Skutečnost, že v praxi dochází k útokům pachatele na nezpůsobilý předmět, má svůj základ v pachatelově pozitivním skutkovém omylu. Pachatel se mýlí v určitých předpokládaných vlastnostech předmětu útoku, a tím i v jeho způsobilosti být vůbec předmětem daného útoku. Souběžně s tímto omylem pachatele dochází k jeho omylu dalšímu, přímo závislému

²⁰⁾ Případy omylu pachatele, kdy jeho úmysl směřuje proti majetku jednotlivce a místo toho dojde k poškození majetku v socialistickém vlastnictví, bylo možné posuzovat v době platnosti tr. zák. z r. 1950 i poněkud jinak. Podle judikátu Nejvyššího soudu č. 44/58 Sb. rozh. bylo v těchto případech možné uvažovat o souběhu trestných činů, a to pokusu krádeže podle §§ 5, 247 tr. zák. a poškození majetku v socialistickém vlastnictví z nedbalosti podle § 246 tr. zák. (jedná se o ustanovení trestního zákona z r. 1950). O souběh by se pak jednalo tehdy, spočívala-li právě v omylu pachatelova nedbalost, tj. pokud podle okolností mohl vědět, že se v daném případě jedná o majetek v socialistickém vlastnictví. Pokud nedbalost prokázána nebyla, byl pachatel odpovědný pouze za pokus krádeže. Podle tr. zák. č. 140/61 toto řešení (souběh) zřejmě nepřichází v úvahu, vzhledem k dispozici § 137 tohoto zákona (porušení důležité povinnosti, jednání svědčící o neodpovědném postoji).

na omylu prvému a jím podmíněnému, totiž k omylu v existenci nebo zasažitelnosti individuálního objektu trestného činu.

Pod pojmem „pokus na způsobilém předmětu útoku“ jsou proto zpravidla zahrnovány takové případy, kdy jednání pachatele směřovalo podle jeho představy proti reálně existujícímu společenskému vztahu (životu člověka, životu plodu atd.), avšak ve skutečnosti takové jednání zamýšlený objekt nenarušilo, protože konkrétní společenský vztah, který měl být dotčen, neexistoval (střelba na mrtvolu atd.).²¹⁾

Pro pokus na nezpůsobilém předmětu je tedy charakteristická absence konkrétního společenského vztahu — tedy konkrétního individuálního objektu trestného činu — proti kterému měl útok pachatele směřovat. Právě tato skutečnost je podle mého názoru pro tento nezpůsobilý pokus typická a pouze případy, kdy právě chybí konkrétní společenský vztah, proti němuž měl směřovat pachatelův útok, je možno pod pokus na nezpůsobilém předmětu útoku zahrnovat. Proto bych sem nezařazoval ani případy pokusu, kdy pachatel útočí na předmět, který je prostorově jinde, než pachatel předpokládal. (Jako příklad bývá zpravidla uváděn pokus krádeže z prázdné kapsy.) V těchto případech totiž těžko můžeme hovořit o nějaké nezpůsobilosti. Předmět útoku reálně existuje, je zcela způsobilý být předmětem útoku pachatele a je nositelem reálně existujícího společenského vztahu. Kde zde máme tedy nějakou nezpůsobilost předmětu útoku? Domnívám se, že v obdobných případech se jedná spíše o zvláštní případ omylu v předmětu útoku, a to v jeho umístění co do času a co do prostoru.

Z uvedených důvodů pokládám za správné řadit pod pojem „pokus na nezpůsobilém předmětu útoku“ pouze ty případy, kdy chybí konkrétní společenský vztah, proti kterému měl pachatelův útok směřovat. Tento rys je pro případy pokusu na nezpůsobilém předmětu typický a v něm také spočívá jistá zvláštnost (možno říci potíž) při hledání řešení případů omylu tohoto typu.

Proto sem spadají zejména:

1. pokus vraždy na osobě, která již zemřela dříve z jiného důvodu;
2. pokus neposkytnutí pomoci osobě, která již ve skutečnosti v době činu (tj. neposkytnutí pomoci) nebyla v nebezpečí, neboť podlehl zranění utrpěnému při předcházející dopravní nehodě, event. vůbec zraněna nebyla;
3. pokus usmrcení lidského plodu, provedený na ženě, která ve skutečnosti nebyla těhotná;
4. pokus podplacení osoby mylně považované za veřejného činitele.²²⁾

Můžeme konstatovat, že pro všechny uvedené případy jsou charakteristické dvě okolnosti. Jako u každého pokusu, tak i u nezpůsobilého pokusu chybí narušení objektu trestného činu, tj. následek. Specifická pak pouze pro pokus na nezpůsobilém předmětu je skutečnost, že neexistuje konkrétní

²¹⁾ J. Nezkusil, Studie o pokusu v československém trestním právu. AUC — Iuridica I, Praha 1959, str. 50 a násl.

²²⁾ J. Nezkusil, Studie o pokusu ..., str. 51–52.

společenský vztah, proti kterému pachatel zamýšlel vést útok. To ovšem znamená, že pachatelův útok vlastně nesměřoval proti žádnému společenskému zájmu. Jedná se pak ale vůbec o trestný čin? Jak budeme řešit otázku nebezpečnosti pachatelova jednání pro společnost a jeho trestnosti?

Jedná se o poměrně obtížný a zajímavý problém trestního práva. Je možno říci, že tato otázka je doposud v nauce v určitých aspektech sporná.

Buržoazní teorie rozlišovala a rozlišuje mezi pokusem absolutně a relativně nezpůsobilým. Pokus na absolutně nezpůsobilém předmětu je pokus na předmětu, na němž trestný čin za žádných okolností spáchán být nemohl (pokus vraždy na osobě, která již dříve nezávisle na zločinném útoku zemřela), pokus na relativně nezpůsobilém předmětu, je-li předmět nezpůsobilý jen za určitých okolností (např. pokus krádeže z prázdné kapsy provedený v domnění, že tam jsou peníze), ... Toto rozlišování má význam pro posuzování takových případů v tom směru, že bývá jejich trestnost omezo-
vována na pokus relativně nezpůsobilý.²³⁾

V buržoazní nauce a praxi se při hledání řešení otázky trestnosti nezpůsobilého pokusu uplatnilo také hledisko jeho nebezpečnosti; nezpůsobilý pokus neohrožuje konkrétně napadený právní statek, ale obecný právní mír.²⁴⁾ K odůvodnění trestnosti byly uváděny nejrozumnější další okolnosti, týkající se např. nebezpečí opakování trestného činu, generální prevence aj.

Ani v socialistické nauce není otázka společenské nebezpečnosti a trestnosti pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku zcela uspokojivě a beze zbytku vyřešena.²⁵⁾

Uvedeme si nyní konkrétní příklad pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku a jeho rozbořem se pokusíme dojít k racionálnímu řešení daného problému. Tak např. pachatel se rozhodne zbavit se jemu nepohodlné osoby A. Zjistí, že tato osoba se každý den zhruba ve stejnou hodinu ode-
bírání ke spánku. Dojde tedy k závěru, že nejlepším způsobem, jak provést zamýšlený čin, bude zastřelení osoby A oknem. V rozhodný den se pachatel dostaví v noci k domu osoby A, zamíří na postavu ležící na lůžku, vystřelí a zasáhne ji. Pachatel ovšem neví, že osoba A byla bezprostředně po ulehnutí stížena rozsáhlým srdečním infarktem a že v době jeho činu je již mrtva. Mylně předpokládá, že střílí na živého člověka, tedy na způ-
sobilý předmět útoku, zatímco ve skutečnosti se jedná o předmět nezpůso-
bilý. Jak posoudíme tento případ a jak rozhodneme o pachatelově odpo-
vědnosti?

Pachatel jednal v úmyslu usmrtit jiného, ale v důsledku jeho omylu nedošlo k dokonání zamýšleného trestného činu. K dokonání nedošlo ovšem pouze náhodou. Kdyby oběť nezemřela přirozenou smrtí o malý časový interval dříve, než pachatel počal jednat, byl by čin dokonán a pachatel by tedy naplnil beze zbytku skutkovou podstatu trestného činu vraždy

23) V. Solnař, *Základy trestní odpovědnosti*, str. 266–267.

24) V. Solnař, *Základy trestní odpovědnosti*, str. 267.

25) Jednotlivé názory na řešení odpovědnosti za pokus na nezpůsobilém předmětu útoku shrnuje J. Nezkusil, *Studie o pokusu ...*, str. 52 a násl.

podle § 219 tr. zák. Pouze náhoda mu v tom zabránila. Můžeme zároveň zřejmě předběžně hovořit (zatím bez dalšího zdůvodnění) i o splnění materiálního znaku trestného činu, tj. nebezpečnosti pro společnost. Řešení otázky trestnosti nezpůsobilého pokusu naráží tedy především na skutečnost, že v daném případě neexistoval — v důsledku předčasné smrti osoby A — konkrétní společenský vztah, proti němuž měl směřovat pachatelův útok. A v této skutečnosti spočívá i obtížnost řešení odpovědnosti za pokus na nezpůsobilém předmětu útoku.

Při hledání odpovědi na položenou otázku se dostává opět do popředí našeho zájmu objekt trestného činu. Jeho význam pro řešení otázky trestnosti pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku je zcela zásadní. Především je nutno si připomenout, že individuální objekt trestného činu známe ve dvou podobách. V podobě obecné, jako znak skutkové podstaty a v podobě konkrétní, jako znak jednotlivého trestného činu (konkrétní objekt — viz výše). Zatímco v případech pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku individuální objekt jako znak skutkové podstaty (např. zájem společnosti na zachování lidského života vůbec) skutečně existuje, individuální objekt v podobě konkrétní (např. zájem na zachování života konkrétního člověka), tedy konkrétní společenský vztah, který měl být útokem pachatele zasažen, neexistuje. Chceme-li striktně trvat na zásadě, že trestný čin musí mít bezpodmínečně individuální objekt v podobě konkrétní, jehož porušením teprve může dojít i k porušení individuálního objektu, jako znaku skutkové podstaty, ztrácíme základ pro rozhodnutí o trestnosti pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku. Právě tak v našem případě pokusu vraždy. Jeho trestnost je z uvedených důvodů problematická, neboť pachatelův čin vlastně nesměruje proti žádnému společenskému zájmu. Nesměruje prostě proto, že ani nemůže směřovat, neboť konkrétní objekt neexistuje. Předmět útoku sice — přesto, že je nezpůsobilý — reálně existuje. V důsledku jeho nezpůsobilosti ale neexistuje konkrétní objekt, neexistuje zájem společnosti na zachování určitého jednotlivého společenského vztahu, neboť tento vztah neexistuje. Společnost nemůže mít zájem na zachování něčeho, co není. Např. v uvedeném příkladu pokusu vraždy na mrtvém člověku, tj. na nezpůsobilém předmětu, chybí v okamžiku útoku zájem společnosti na zachování života tohoto člověka (konkrétní objekt), neboť onen člověk již v inkriminovaném okamžiku nežije. Konkrétní objekt tedy neexistuje.

(Přísně logicky vzato se domnívám, že dokonce není ani zcela přesné hovořit o nezpůsobilém, leč existujícím předmětu útoku. Předmět útoku je přece hmotným vyjádřením konkrétního společenského vztahu, proti němuž útok pachatele směřuje, je jeho nositelem. Pokud konkrétní společenský vztah neexistuje, nemůže existovat ani jeho nositel. Je samozřejmě možné vznést námitku, že právě proto hovoříme o nezpůsobilém předmětu útoku. Domnívám se, že ani označení předmětu nezpůsobilým neodstraňuje zcela logickou vadu tohoto pojmu. Zdá se mi přece jenom přesnější hovořit asi o neexistujícím předmětu. Nositelem něčeho, co neexistuje, nemůže být nic a ne naopak, nositelem něčeho, co neexistuje, může něco být, ovšem nositelem nezpůsobilým.

Tak např. život osoby A je jevem jedinečným, neopakovatelným. Proto i zájem společnosti na zachování života osoby A je zájem jedinečný, neopakovatelný. V oka-

mžiku smrti osoby A tento jedinečný společenský zájem přirozeně zaniká, neboť osoba A přestává existovat jako jeho jediný možný nositel. Můžeme pouze připustit možnost, že okamžikem své smrti se stává osoba A nositelem jiného společenského vztahu. Ale hovořit o ní dále jako o nezpůsobilém nositeli, nezpůsobilém předmětu neexistujícího konkrétního společenského vztahu se mi přece jen nezdá být zcela logické. Na tomto místě je ovšem nutné připustit, že pojem „pokus na nezpůsobilém předmětu útoku“ bude asi daleko více vyhovovat představám a potřebám praxe než pojem „pokus na neexistujícím předmětu útoku“.)

V našich úvahách před tímto malým exkursem jsme dospěli k závěru, že při útoku na nezpůsobilý předmět chybí konkrétní objekt. Neexistuje tedy jednotlivý společenský vztah, proti němuž by jinak útok směřoval. Čin pachatele vlastně nesměřuje proti žádnému určitému společenskému zájmu. (Pokus vraždy na osobě již zemřelé nesměřuje proti zájmu na zachování jejího života, pokus nedovoleného přerušení těhotenství na ženě, která není těhotná, nesměřuje proti životu jejího plodu apod.) A v tom tkví podstata problému. Může být tedy trestným činem čin, jenž v důsledku omylu pachatele nesměřuje proti žádnému konkrétnímu společenskému zájmu?

Judikát Nejvyššího soudu 57/55 Sb. rozh. se snaží dát na tuto otázku odpověď. Rozhodnutí se týká případu nedovoleného přerušení těhotenství, kde byl zákrok proveden na osobě pouze domněle těhotné a byla jí způsobena těžká újma na zdraví. V nemocnici, kde byla vzniklá porucha zdraví léčena pak bylo zjištěno, že žena těhotná vůbec nebyla. Nejvyšší soud rozhodl o stížnosti pro porušení zákona tak, že uznal obžalované vinnými podle tehdejšího ustanovení pro pokus usmrcení lidského plodu. Toto rozhodnutí je zřejmě správné. Problematické ale je jeho odůvodnění. Nejvyšší soud v něm mimo jiné uvedl, že při tomto konkrétním trestném činu sice chybí individuální objekt, ale že pachatele je přesto třeba uznat vinnými, neboť tento individuální objekt může být nahrazen objektem obecným, jímž je zájem pracujícího lidu na populaci.

Tomuto rozhodnutí NS bývá v literatuře vytýkáno, že není možno nahradit individuální objekt (život plodu) objektem obecným (zájem pracujícího lidu na populaci). Argumentuje se tím, že takový závěr by odporoval jedné ze zásad marxistické filozofie, totiž, že „obecné existuje vždy jen ve zvláštním“.²⁶⁾

Domnívám se, že s touto námitkou je třeba souhlasit, neboť je rozhodně naprosto opodstatněná. Řešení daného problému bude zřejmě skryto skutečně v nauce o objektu trestného činu, ale jeho charakter bude jiný. Musíme celkem bez výhrad souhlasit s tím, že v případech pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku skutečně konkrétní objekt chybí; že nedojde a nemůže dojít k následku ve smyslu porušení neexistujícího konkrétního společenského vztahu, je rovněž faktem. Pachatelův čin ale — a to je, soudím, velice důležité — není tak zcela bez následku, jak by se snad na

²⁶⁾ Srov. např. V. Solnař, *Základy trestní odpovědnosti*, str. 268; J. Nezkusil, *Studie o pokusu ...*, str. 55.

první pohled zdálo. Připomeňme si skutečnost, že kromě individuálního objektu v konkrétní podobě známe individuální objekt v podobě obecné, tedy individuální objekt jako znak skutkové podstaty daného trestného činu. A právě zde se skrývá jeden z důvodů svědčících pro trestnost nezpůsobilého pokusu.

Skutečnost, že v případě pokusu na nezpůsobilém předmětu nedošlo a nemohlo dojít k ohrožení a porušení konkrétního společenského zájmu, nás neopravňuje zcela k závěru, že nebyl porušen ani individuální objekt jako znak skutkové podstaty. Pachatelův čin měl být zaměřen proti konkrétnímu vztahu (konkrétnímu objektu) a zcela nepochybně byl jeho prostřednictvím zaměřen i proti individuálnímu objektu v podobě obecné. Přestože konkrétní objekt v tomto případě neexistuje, nezůstává individuální objekt v podobě obecné tak zcela bez újmy.

Zájem společnosti na zachování a nedotknutelnosti každého lidského života (§ 219 tr. zák.), zájem společnosti na populaci (§§ 227, 228 tr. zák.) apod. představují individuální objekty jako znaky skutkových podstat daných trestných činů. Skutečnost, že pachatel se rozhodl zaútočit na konkrétní společenský zájem, že se rozhodl tento zájem porušit a tím tedy zároveň porušit i určitý úsek společenských zájmů (individuální objekt jako znak skutkové podstaty), představuje již sama o sobě určité poškození těchto zájmů sui generis, byť i v daném případě konkrétní zájem, proti němuž bezprostředně pachatelova činnost směřovala, v důsledku jeho omylu neexistoval. Tato újma, mající své vyjádření ve skutečnosti, že pachatel se vůbec rozhodl vést proti určité skupině společenských zájmů útok, nedbaje na zákaz ze strany společnosti, představuje právě jistý specifický následek jeho činu.

Kromě toho je možno v této skutečnosti spatřovat reálné nebezpečí pro jiné konkrétní společenské vztahy téhož druhu, k jejichž ochraně je příslušné ustanovení trestního zákona bezesporu rovněž určeno. Můžeme totiž důvodně předpokládat, že pachatel se pokusí v budoucnu o útok nový, tentokrát nezatížený omylem. (Zde je ovšem nutno si uvědomit, že konstatováním existence zmíněného potencionálního nebezpečí, vytváříme vlastně jakousi prognózu pachatelova chování v budoucnosti, která — jako ostatně každá presumpce — je v zásadě cizí charakteru trestního práva. V souvislosti s touto skutečností, je proto třeba zdůraznit nezbytnost velmi pečlivého zkoumání všech okolností konkrétního, řešeného případu nezpůsobilého pokusu, neboť pouze na jejich základě můžeme usuzovat na existenci nebezpečí, hrozícího zájmům, chráněným trestním zákonem, v budoucnu.)

Nebezpečnost pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku, může dále spočívat i v možném porušení objektů vedlejších. I když v takových případech hlavní individuální objekt mnohdy ve skutečnosti neexistuje (např. v případě pokusu vraždy na mrtvole), může být popř. nebezpečnost takového jednání spatřována mimo jiné též v tom, že taková jednání ohrožují nebo porušují vedlejší individuální objekty.²⁷⁾

²⁷⁾ B. Vybíral, Pojem a význam objektu, str. 17.

Všechny uvedené důvody nás opravňují k závěru, že absence konkrétního společenského vztahu v případech pokusu na nezpůsobilém předmětu útoku, nevylučuje automaticky trestní odpovědnost.

Ovšem bez ohledu na to, který z uvedených důvodů budeme pokládat za rozhodující, pro zdůvodnění trestnosti tohoto nezpůsobilého pokusu, zůstává nespornou skutečností, že určujícím faktorem bude nakonec vždy materiální znak trestného činu, tedy nebezpečnost činu pro společnost. A proto pouze tehdy, opravňují-li nás výše uvedené důvody s přihlédnutím ke všem okolnostem konkrétního případu k závěru, že daný případ nezpůsobilého pokusu má nebezpečnost pro společnost, jakou požadujeme pro trestný čin, bude namíste pachatelovo postižení podle příslušného ustanovení trestního zákona.

4. ZÁVĚR

Závěrem tohoto stručného pojednání je dlužno konstatovat, že problematika omylu pachatele v trestním právu zde není zdaleka postižena v celé své šíři. S omylem pachatele souvisí celá řada dalších problémů a sporných otázek, jež by jistě zasluhovaly podrobnějšího zpracování. Ne zcela jasně vyřešeny jsou např. otázky omylu pachatele v okolnostech přitěžujících či podmiňujících použití vyšší trestní sazby, bez zajímavosti není ani problematika omylu v okolnostech vylučujících protiprávnost činu, zejména otázka omylu ve vztahu k nutné obraně apod. Zpracovat vyčerpávajícím způsobem celou problematiku omylu v trestním právu, by bylo možno pouze v rámci obsáhlé, samostatné monografie. Otázka omylu by si zřejmě takovou pozornost teorie zasluhovala, nehledě k tomu, že práce naznačeného charakteru by byla jistě vítána i ze strany orgánů, činných v trestní praxi.

ЛАДИСЛАВ ЧЕРВЕНКА

К некоторым вопросам ошибки в чехословацком уголовном праве

РЕЗЮМЕ

В данной работе проблематика ошибки не рассматривается автором в полном объеме, а уделяется им внимание только некоторым выбранным проблемам.

В вводной части работы в сжатом виде дается разъяснение механизма возникновения возможностей ошибки преступника и в общих чертах приводятся доводы значимости этого механизма для уголовной ответственности.

Первая часть работы касается проблематики ошибки преступника относительно опасности деяния для общества. В первую очередь рассматривается вопрос о негативной ошибке преступника, так как только такая ошибка при наличии определенных условий может иметь влияние на уголовную ответственность. При этом автор исходит из спорного вопроса о соотношении виновности и опасности преступления для общества. Здесь же приводятся им различные научные взгляды на эту проблему (требование наличия виновности по отношению к самой опасности для общества, достаточность наличия виновности по отношению к обстоятельствам обуславливающим

опасность преступления) и на их основе альтернативно решается вопрос ошибки преступника относительно опасности деяния для общества. Затем автором раскрываются преимущества и недостатки отдельных возможных решений и в заключение указывается, какой вариант решения он считает правильным (необходимо проводить различие между ошибкой преступника в обстоятельствах обуславливающих опасность деяния для общества и ошибкой в оценке степени этой опасности; ошибку в обстоятельствах обуславливающих опасность деяния для общества следует рассматривать согласно общим правилам о фактической ошибке, тогда как ошибка в оценке степени опасности принципиально не служит в качестве оправдания преступника).

Вторая часть работы посвящена вопросу юридической ошибки. В первую очередь содержится здесь разъяснение самого понятия юридической ошибки и в общих чертах обрисован процесс развития взглядов на решение этой проблемы в буржуазной науке и в науке социалистических государств. Авторы приводятся два возможных варианта разрешения вопроса юридической ошибки (определение уголовной ответственности путем проведения различия между ошибкой в нормах уголовного права и ошибкой, касающейся неуголовных норм; решение на основе материального определения преступного деяния), сопоставляет выводы, вытекающие из того или иного варианта, дает их оценку и разъясняет, какое решение считается им более подходящим с учетом потребностей уголовно-правовой практики.

В последней, третьей части, автор занимается некоторыми вопросами, вытекающими из проблематики фактической ошибки преступника. Он обращает внимание на два возможных случая фактической ошибки: ошибка в предмете посягательства и покушение на негодный объект. В обоих случаях автор подходит к проблеме с учетом объекта преступного деяния и его значимости для решения упомянутых разновидностей фактической ошибки преступника.

В первом разделе этой части решается вопрос ошибки преступника в предмете посягательства. На основе разграничения индивидуального объекта в общем виде (признаки состава преступления) и индивидуального объекта в конкретном виде автор доказывает, что в каждом случае наличия ошибки преступника в предмете посягательства имеет место не только таковая, но и ошибка в объекте преступного деяния. Подвергается им критике одностороннее акцентирование значения предмета посягательства для решения этих случаев допущения ошибки преступником и, напротив, подчеркивается индивидуальный объект преступного деяния и дается обоснование его основополагающего значения для разрешения данного вопроса.

Во втором разделе подвергается анализу покушение на негодный объект. Автор прежде всего определяет понятие покушения по отношению к негодному объекту и приводит типичные признаки такого покушения. В качестве основного признака считает отсутствие конкретного общественного отношения, которое должно было подвергнуться посягательству со стороны преступника (индивидуальный объект преступного деяния в конкретном виде). Далее автором рассматривается вопрос наказуемости покушения по отношению к негодному объекту. Приводятся им некоторые воззрения буржуазной науки относительно этой проблемы и констатируется, что и в науке социалистических государств этот вопрос полностью не решен. Разъясняет, в чем состоит сущность затруднений в процессе решения этой проблемы и делает упор на значение объекта преступного деяния для рассмотрения вопроса наказуемости покушения на негодный объект. Решая упомянутую проблему и выделяя основания наказуемости этого негодного покушения автор исходит именно из объекта преступного деяния (специфические последствия деяния, наличие опасности для иных конкретных общественных отношений того же рода, возможное нарушение соприкасающихся объектов).

В заключение работы автор обращает внимание на дальнейшие проблемы, связанные с ошибкой в уголовноправовых обстоятельствах (например, ошибка в обстоятельствах исключающих противоправность деяния либо, напротив, обуславливающих применение высших пределов санкции), указывая на то, что удовлетворительно их разрешение является безусловно необходимым.

Zu einigen Fragen des Irrtums im tschechoslowakischen Strafrecht

RÉSUMÉ

In dieser Arbeit behandelt der Autor die Problematik des Irrtums nicht in vollem Umfang, sondern konzentriert seine Aufmerksamkeit nur auf einige ausgewählte Probleme.

In der Einleitung der Arbeit wird kurz der Mechanismus der Entstehung eines möglichen Irrtums des Täters erklärt und angedeutet, aus welchen Gründen er für die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Bedeutung ist.

Der erste Teil betrifft die Problematik des Irrtums des Täters in Beziehung auf die Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft. Beantwortet wird vor allem die Frage des negativen Irrtums des Täters, denn nur dieser Irrtum kann unter bestimmten Bedingungen auf die strafrechtliche Verantwortlichkeit des Täters Einfluss haben. Der Autor geht bei der Lösung von der strittigen Frage nach der Beziehung des Verschuldens und der Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft aus. Er führt verschiedene Ansichten der Wissenschaft auf dieses Problem an (das Erfordernis eines Verschuldens an der Gefährlichkeit für die Gesellschaft selbst, das genügende Verschulden an Umständen, die die Gefährlichkeit der Tat bedingen) und löst auf Grund dieser Ansichten alternativ die Frage des Irrtums des Täters bezüglich der Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft. Weiters beleuchtet er die Vorzüge und die Mängel der einzelnen möglichen Lösungsversuche und erklärt zum Schluss, welche Variante einer Lösung er für richtig hält (man muss unterscheiden zwischen dem Irrtum des Täters bezüglich der Umstände, die die Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft bedingen, und dem Irrtum in der Bewertung des Grades einer solchen Gefährlichkeit; der Irrtum bezüglich der Umstände, die die Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft bedingen, ist dann nach den allgemeinen Grundsätzen über den Tatbestandsirrtum zu beurteilen, während ein Irrtum bezüglich des Grades der Gefährlichkeit den Täter grundsätzlich nicht entschuldigt).

Der zweite Teil der Arbeit ist der Frage des Rechtsirrtums gewidmet. Erklärt wird vor allem der Begriff des Rechtsirrtums und kurz wird die Entwicklung der Ansichten auf die Lösung dieses Problems in der bürgerlichen Wissenschaft und in der Theorie der sozialistischen Staaten angedeutet. Der Autor führt zwei mögliche Alternativen für die Lösung der Frage des Rechtsirrtums an (die Feststellung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit mit Hilfe der Unterscheidung zwischen dem Irrtum in den Normen des Strafrechts und dem Irrtum in den Normen ausserhalb des Strafrechts; die Lösung aufgrund der materiellen Auffassung der Straftat), vergleicht die sich aus der oder jener Alternative ergebenden Schlussfolgerungen, wertet sie und zeigt auf, welche Lösung er für die den Bedürfnissen der strafrechtlichen Praxis entsprechendere erachtet.

Im letzten, dem dritten Teil beschäftigt sich der Autor mit einigen Fragen, die sich aus der Problematik des Irrtums des Täters bezüglich der Tatumstände ergeben. Er lenkt seine Aufmerksamkeit auf zwei mögliche Fälle eines Tatbestandsirrtums: auf den Irrtum im Objekt des Angriffs und den Versuch des Angriffs auf ein untaugliches Objekt. In beiden Fällen tritt der Verfasser an das Problem vom Standpunkt des Objektes der Straftat und seiner Bedeutung für die Lösung der angedeuteten Typen eines Tatbestandsirrtums des Täters heran.

In der ersten Abteilung dieses Teiles wird die Frage des Irrtums des Täters bezüglich des Gegenstandes des Angriffs gelöst. Aufgrund der Unterscheidung zwischen dem individuellen Objekt in allgemeiner Gestalt (Tatbestandsmerkmal) und dem individuellen Objekt in seiner konkreten Form beweist der Autor, dass es sich in jedem Falle eines Irrtums des Täters bezüglich des Gegenstandes des Angriffs immer sowohl um einen Irrtum im Gegenstand des Angriffs, als auch um einen Irrtum im

Objekt der Straftat handelt. Er kritisiert die einseitige Betonung der Bedeutung des Gegenstandes des Angriffs für die Lösung dieser Fälle von Irrtum des Täters, hebt demgegenüber das individuelle Objekt der Straftat hervor und begründet dessen grundsätzliche Bedeutung für die Lösung der aufgeworfenen Frage.

Im zweiten Abschnitt wird der Versuch an einem untauglichen Gegenstand des Angriffs einer Untersuchung unterzogen. Der Autor umschreibt vor allem den Begriff des Versuches am untauglichen Objekt des Angriffs und führt die typischen Merkmale eines solchen Versuches an. Als grundlegendes Merkmal betrachtet er die Absenz der konkreten gesellschaftlichen Beziehung, gegen die der Angriff des Täters gerichtet sein sollte (das individuelle Objekt der Straftat in konkreter Gestalt). Weiter befasst er sich mit der Frage der Strafbarkeit des Versuches an einem untauglichen Gegenstand des Angriffs. Er führt einige Ansichten der bürgerlichen Lehre auf dieses Problem an und konstatiert, dass auch in der Wissenschaft der sozialistischen Staaten diese Frage nicht restlos gelöst wurde. Er erklärt, worin das Wesen der Schwierigkeit bei der Lösung des angeführten Problems besteht und betont die Bedeutung des Objektes der Straftat für die Beurteilung der Strafbarkeit des Versuches am untauglichen Gegenstand des Angriffs. Eben vom Objekt der Straftat geht dann der Autor bei der Lösung des angedeuteten Problems und bei der Feststellung der Gründe für die Strafbarkeit eines solchen untauglichen Versuches aus (die spezifische Folge der Tat, die Gefahr für andere konkrete gesellschaftliche Beziehungen derselben Art, die mögliche Beschädigung von Nebenobjekten).

Im Schlussteil der Arbeit macht der Autor auf weitere mit dem Irrtum im Strafrecht zusammenhängende Probleme aufmerksam (z. B. auf den Irrtum betreffend Umstände, die die Widerrechtlichkeit der Tat ausschliessen oder im Gegenteil die Anwendung eines höheren Strafsatzes bedingen) und weist auf die unbedingte Notwendigkeit einer befriedigenden Lösung hin.

Univerzita Karlova Praha

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1 — 1978

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda);
JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.;
prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.;
doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Univerzita Karlova, Praha 1978

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno,
závod 1

Náklad 500 výtisků Vydání 1. Kčs 10,—

Kčs 10,=